

ZARI

ZARI~86

ZARI

ALVAREZ AND ALVAREZ
VIA: Santa Fe, N.M., August
1986

B
L
L
L
L
L
L

Vāks: Sarma Draviņa "Z A R I". Audums

2008-3
377

SE 136000

L
8

LITERĀRĀ GADAGRĀMATA

ZARI

THE BALTIC SCIENTIFIC INSTITUTE IN SCANDINAVIA
Stokholmā
1986

Redaktore: Velta Rūķe-Draviņa

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0308118748

© The Baltic Scientific Institute in Scandinavia
Box 16 273 S - 103 25 STOCKHOLM

ISSN 0281-1073

Printed in Sweden by
Centraltryckeriet AB, Uppsala
1986

daß fast ausschließlich nur die Mädchen und Weiber bei ihnen die Dichter und Sänger sind, ganz anders als bei den Russen, wo umgekehrt gerade vorzugsweise die Männer singen und dichten.

J.G.Kohl, Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen II (1841), 176

(latviešiem turpat vai vienīgās dziesmu sacerētājas un dziedātājas ir meitas un sievas, gluži citādi nekā krieviem, kur, tieši otrādi, galvenokārt virieši ir tie, kas dzied un sacer dziesmas')

Indulis Ranka, Dziedātājas

"Upe nesa ozoliņu". TAUTASDZIESMA AR DAUDZIEM
VARIANTIEM.

1. Jānis Bičolis jau 1933. gadā, rakstīdams par tautasdziesmu variantiem, mēģināja atbildēt uz jautājumiem: kā dziesmas variē? kā dziesmas variē un kādēļ?¹⁾

Vēlreiz pie šīm problēmām J. Bičolis atgriežas 1963. gadā apcerējumā "Variantu skaita dažādība 'Latvju Dainās' ".²⁾ Tur sīkākai analīzei izraudzīts tautasdziesmu materiāls no "Latvju Dainu" 4. sējuma. Pēc viņa domām jautājums toreiz vēl bija par maz pētīts, kaut gan tas skar interesantu un būtiski svarīgu parādību, kas jāievēro gan tautasdziesmu krājumu lietotājiem, gan dainu pētniekiem viņu darbā. Turpat J. Bičolis arī var secināt, ka Kr. Barona "Latvju Dainas" dod pietiekami plašu materiālu šādam pētījumam.

Mūsu dienās, kad pieejami arī akadēmiskā izdevuma "Latviešu tautasdziesmas" pirmie 5 sējumi, paveras jaunas iespējas salīdzināt variantu pārmaiņas laika tecējumā, jo LD (= Kr. Barona "Latvju Dainas") pārstāv vienveidīgāku un vecāku dziesmu slāni nekā LT (= "Latviešu tautasdziesmas").³⁾

Pašreizējam pētījumam esmu izraudzījusies bieži dziedāto dziesmu "Upe nesa ozoliņu", kas LD krājumā atrodama kā 30368. numurs ar daudziem variantiem. (Tāpat kā J. Bičolis, ar "variantu" šeit saprotu ikvienu patstāvīgu kādas dziesmas uzrakstījumu).

2. Sākumā daži vārdi par vispārējiem jautājumiem:

Kas vispār var variēt? —

(1) variantu skaits kādai dziesmai.

Ir dziesmas, kam variantu tikpat kā nav un kas pierakstītas pavisam nedaudzas reizes un tikai nedaudzās vietās. Šādas dziesmas vērtējamas kā sava veida novirzes no normas. Tās var būt vai nu kādas ļoti senas, jau pa daļai piemirstas dziesmas laimīgs paglābums, vai arī gluži jauns, varbūt tikai vienas kādas personas tiši sacerēts individuāls variants.

Ošols gabja par Daugawu

Ar wišām bīlītēm;

Diwi jauni draweneeki

Pasaļ teļ raudabamī. 68d, 319a

№ 4787, 319b № 2395.

8—4: Pasaļ teļ raudabamī Diwi jauni draweneeki, 6c, 80c. — 2: wišāmī; 4: Pasaļ gabja; ar rurs. 5—8: Bāļ tadehēl projam beģa, Ka tee jauni draweneeki, 26c. — 4: Pasaļ gabja, 69a. — 1: paħr; 4: Pasaļ sķrehja, 75b. — 1: naħja, 90. — 4: teļ, 92, 104. — 1: paħr; 4: P. gabja, 95f. — 1: Paħr Daugawu ošols gabja, 98a. — 1: naħja; 4: P. naħja, 111c. — 1: Ošols beģa; 8: draweneeki; 4: P. gabja, 111d. — 1: paħr, 842. — 1: paħr; 4: Teļ pasaļ, 879.

1. Bīšū tehws gaušl raud,
Raud Gaušmas malīnā:

Gauja aħnes to ošolu, [864].
Kuzā spēdīsa bīšū beħrni. 335 № 1508,

- 8: neša; 4: spēeta, 107d.

2. Draweneeka diw' deħlini

Teļ gar Weniu raudabamī;

Wenta neša ošollnu

Ar wišām bīlītēm. 143a № 4757, 171a,
181a № 4749, 189b, 209b, 216a un b,
226c, 290g.

1: Draweneeka, 109d, 156. — 1: duļ'; 2: Ēet;
4: wišām bīlītēm, 142a. — 1: duļ'; 2: Ēet, 161c,
181c. — 1: duļ', 178, 194, 222b, 224h. — 1:
Draweneek' diw' deħlin'; 2: raudabam'; 4: bīlī-
nām, 207f № 4739, 207g № 1405. — 1: Dra-
weneeki; 2: Ķahj, 819c № 419. — 1: Diw'
baħlini draweneeki; 4: bīlīnām, 363. — Ķal.
214c № 42.

3. Ēesim, meitas, sķolītes,
Ko tee Wentas suwi rebja.

Draweneeka duļ' deħlini

Ķahj gar Wentu raudabamī:

Wenta neša ošollnu

Ar wišām bīlītēm. 172a.

4. Gauja (al.: lpe) neša ošollnu.

Ar wišām bīlītēm;

Wan' baħlini draweneeki

Teļ gar malu raudabamī. 88d.

2: Ko sraujà upe nes; 3: Ta nes saia ofolluu;
 6: raudabama; 7: Samta seles; 8: Baffu,
 22p, 86r. — 1: Pita, brahli, weratees; 5—8
 truhkš, 95f. — 1: Gaujmaleesši mešnaja; 2:
 Gauja nefa; 3: Gauja; 5—8 truhkš, 126b. —
 1: Wablot, meltas; 2: Benta nefa; 3: Benta;
 5—8 truhkš, 191b. — 1: Rabjeet, brahli; 3:
 Deegu, 274c. — 1: flatiices (al.: flatalices); 2:
 Ar wifcem sarimeem; 6: dseebadama, 276a, 281d,
 282. — 7: Baffu; 8: Medus žimbi, 302. — 1:

3

Kainā šappu raudātees; 6: Tel pa malu; 7—
 8: Eedn fwahrli mugurd, Baffa žimbi ro-
 žind, 824a.

7. Ūžils gāja par Dougawu
 Ar vysām bititām;
 Divi jouni drauvenli
 Poko, gāja roudādāmi. 85b.

8. Dsols gājja pa Dangawu
 Ar wifām bititēm;
 Diwi jaunī draweneeli
 Tel pa malu raudabami. 91c, 98¹c, 407k.

3: Draweneekam diwi dešli, 14. — 3: Mans
 bahliņš drawneežinš; 4: raudabams, 16, 87a.
 — 3: Draweneeka ilbgawīka; 4: raudabama,
 61e, 93b, 108b. — 3: Diwi jaunī draweneeli,
 121f, 126a.

5. Gauja nefa ofolluu
 Ar wifām bititēm;
 Mans bahliņš drawneežinš
 Tel gar malu raudabams,
 Tel gar malu raudabams,
 Ēpurite rožind:
 Veelas bites, masas bites,
 Laišatees ēpurēli 48b.

6. Rabjeet, žaudis, flatiices,
 Rabdu šoku upe nefa:
 Upe nefa ofolluu
 Ar wifām bititēm,
 Draweneeka ilbgawīka
 Tel gar malu dseebadama,
 Baffa turpes šahind,
 Eedn žimbi rožind. 281c.

8: drawineeki, 41c pag. 282 № 4. — 1: Dsols
pelbi Daugawd; 2: wifāmi; 4: Get gar, 77. —
1: pa nplī, 91h. — 1: par Daugawu; 8: Jauni
sehni draweneeki; 4: Tel gar, 808a. — 1:
paņr, 407a.

9. Dsols gabja par Daugawu
Ar wifām bititēm;
Lihgawina pakaļ tel
Gar malīnu raubadama. 28¹, 184, 190f,
246c, 264c, 407f.

2: wifāmi; 8: Drawineeki; 4: raubadams, 69d. —
1: par Donawu [?]; 8: pakaļ ftrēhja; 4:
Pa, 880¹.

10. Ūzūls gđja par Daugovu
Ar vyaom bititēm;
Treis jauni draviniki
Gauki raud pakaļš. 485a.

11. Smagi, smagi Wenta frahja
Wiglainā rihitād.
Ēlt', brahlīfāi, skaittees,
Rahdu kolu Wenta nefa.
Wenta nefa ofolīnu
Ar wifām bititēm.
Draweneeka duj' dehlīni
Tel gar. Wenta raubadami. 185d.

12. Stranja, franja upe tel
Gar bahlīna namburwim.
Ēlta, brahlī, raugatees,
Ko ta franja upe nes.
Ta nes saļu ofolīnu
Ar wifām bititēm. 221.

1: Stranja teli Daugawina; 2: nama durwu,
16. — 8: raudstees; 5: luplu ofolīnu; 7—8:
Drawineeka lihgawina Pakaļ tēla raubadama, 221.

13. Tez, mahfina, tezenīfchus,
Sat' fawam bahlīnam;
Gauja nefa ofolīnu
Ar wifām bititēm. 28d.

1: i tezinu; 2: brahlīfcham; 8: lpe, 824a.

14. Wenta nefa ofolīnu
Ar wifām bititēm
Dsols gabja lihgodams,
Bilit' gabja raubadama. 196L

Vairums dziesmu tomēr ir ar variantiem. Tādas dziesmas ir pazīstamas dažādos, pat ļoti daudzos, vairāk vai mazāk atšķirīgos uzrakstījumos. Variantu skaits var būt ap 10, bet reizēm pārsniedz pat simtu. LD 6 sējumos t.s. pamatdziesmu ir tikai ap 36.000, bet uzrakstījumu pavisam, kas ietilpināti šais sējumos, — ap 218.000.

Arī šeit analizējamā "Upe nesa ozoliņu" resp. "Ozols gāja par Daugavu" pazīstama simt dažādos variantos.

(2) Variē dziesmas variantu *d i s t r i b ū c i j a*, t.i. līdzīgo tekstu izplatījums un sadalījums pa noteiktiem ģeogrāfiskiem apgabaliem vai kultūrvēsturiskiem novadiem. Dažos gadījumos uzrakstījumi (ar niecīgām atšķirībām) koncentrējas tikai vienā kādā noteiktā apvidū, piem., gar Daugavu, jūrmalas joslā vai Latgalē. Turpretim citas dziesmas, ar daudziem variantiem, vienmērīgi izplatītas pa visu Latviju. Tā, piem., dziesmā "Ozols gāja par Daugavu" atsevišķas grupas varianti min kādu citu Latvijas upi — Ventu vai Gauju, un attiecīgie varianti tad arī izrādās pierakstīti tieši šo upju tuvumā Kursā resp. Vidzemē.

(3) Variē dziesmas *g a r u m s*.

Kaut gan Kr.Barons garākas dziesmas un dziesmu virknes labprāt sadalījis un sašķirojis pa četrriņdēm, LD 30368 variantos atrodam dažāda garuma tekstus — blakus četrriņdēm tur ir arī sešriņdes, piem.:

Iesim, meitas, skatīties,
Ko tie Ventas suņi rēja.
Dravenieka duj' dēliņi
Jāj gar Ventu raudādami:
Venta nesa ozoliņu
Ar visām bitītēm

un astoņriņdes resp. divu išāku dziesmu apvienojums:

Nāciet, ļaudis, skatīties,
Kādu koku upe nesa:
Upe nesa ozoliņu
Ar visām bitītēm,
Dravenieka ligaviņa
Tek gar malu dziedādama,

Vaska kurpes kājiņā,
Ziedu cimdi rociņā.

(4) Variē m e t r i s k ā forma, pantmērs.

Vispār zināms, ka LD sējumos sameklējamas dziesmas ar to pašu vai ļoti līdzīgu saturu, kas sacerētas gan tradicionālajā trohaja, gan daktiliskajā pantmērā, piem.,

Ai puisī, puisī,
Glabājiēt zirgus!
Jānītis krūmos,
Iemaukti rokā

un

Ai puisīši, ai puisīši,
Glābjiēt savus kumeliņus!
Jānīts sēd krūmiņāi,
Iemauktiņi rociņā.

Arī LD nodaļā par dravniecību Kr.Barons ir ievietojis dažu labu dziesmu daktila pantmērā, piem.:

LD 30288

Bitīte bajāra

Kalponīte,

Tā nesa zeltiņu (variantā: Tā nes zeltu),

Tā sudrabiņu,

sal. turpat nākamo dziesmu (LD 30289) trohajā:

Bitīt' Dieva kalponīte,

Dievam dara gaišumiņu;

Pate sēd ozolā,

Sveces deg baznicā.

Līdzīgā veidā apmēram tas pats saturs par bites žēlabām, redzot mežu degam, izteikts daktila dziesmā LD 30290, 2

Bitīte raudāja,

Ka sili degot.

Neraudi, bitīte,

Nē sili dega:

Vecmātei snažot

Kodeļa dega

un trohaja pantmērā LD 30308:

Dūmi kūp, sili deg,
Bite tek raudādama;
Niraud gauži tu, bitīte,
Neba tavi nami deg.

Turpretim dziesmai par ozolu, ko aizrauj upes straume un kas šeit analizējama, nevienā variantā nav pantmēra maiņas; visas pierakstītās dziesmas ir trohajā.

(5) Variē dziesmas r i n d u s e c ī b a.

Piem., četrindē pirmās divas rindas var būt apmainītas vietām, tā ka trešā un ceturrtā rindiņa variantā veido četrindes sākumu, sal. divus tās pašas tautasdziesmas variantus:

Dravenieka div' dēliņi
Tek gar Ventu raudādami;
Venta nesa ozoliņu
Ar visām bitītēm

un

Venta nesa ozoliņu
Ar visām bitītēm.
Dravenieka duj' dēliņi
Tek gar Ventu raudādami.

Rindu pārstatījums var būt arī citāds; tas var skart tikai divas blakus stāvošās rindas, kas tiek apmainītas vietām, sal. divus uzrakstījumus, kuros sākuma divrinde ir tā pati, vienīgi 3. rinda stājusies 4. vietā:

Ozols gāja par Daugavu	un	Ozols gāja par Daugavu
Ar visām bitītēm;		Ar visām bitītēm;
Divi jauni dravenieki		Pakaļ tek raudādami
Pakaļ tek raudādami		Divi jauni dravenieki.

(6) Vārdu grupas vai atsevišķi vārdi var būt pārstatīti dziesmas atsevišķā rindā, sal. 30368 dipodijas pārvietojumu

Ozols gāja par Daugavu, bet variantā Par Daugavu *ozols gāja*.

Tautasdziesmu pantmēra stingrā struktūra tomēr nepieļauj jebkuru patvaļīgu vārdu secības maiņu. Vienā kādā rindā apmainot vārdus vietām, ritma prasību dēļ nereti jāņem cita morfoloģiskā forma, lai

neizjauktu ritmu. Tādēļ, piem., pamatvārda "malu" vietā ierodas deminutīvs "maliņu":

Man' bāliņi dravenieki
Tek gar *malu* raudādami
un
Līgaviņa pakal tek
Gar *maliņu* raudādama.

(7) Variē atsevišķie v ā r d i.

Leksiskās izmaiņas var būt divējāda rakstura:

a) vārdi, kas stājas viens otra vietā, ir tiešie lokālie atbildumi attiecīgajā novadā, kurā pierakstīts dziesmas variants (dialekta vārdi), vai arī tie ir aptuveni sinonīmi.

Tā, piem., populārājā Austrumlatvijas dziesmā "Ziedi, ziedi, rudzu vārpa" vārpa dzied "deviņām ailiņām" un rudzus ber "arodos", kamēr retajos Kurzemes variantos runa ir par "deviņām rindiņām" un par "apcirkņiem".

b) izmainītais vārds ir ar pavisam citu nozīmi, tā ka dziesmas saturs izmainās būtiski:

Piem., pazīstamajā dziesmā par lakstīgalu viņu aicina – vienā variantu daļā – dziedāt uz Kurzemi, citos variantos – uz Vidzemi; lakstīgala tur dzied tad rožu dārziņā, ievu krūmiņā vai pavisam kur citur.

Jābūt labam izlokšņu vārdu krājuma pazinējam, lai nesajauktu šīs divas atšķirīgās variantu grupas, jo vienmēr var gadīties pierakstījums, kurā saglabāties kāds sensens apzīmējums, kas tagad vairs tikai retam kādam saprotams.

Šeit aplūkojamā dziesmā par upi, kas nes ozoliņu, pie a) grupas dialektālās leksikas pieder, starp citu, skaitlenis "2", kas Kurzemē pierakstītajos variantos parādās "duj" (= divi) formā. Izlokšņu vārdu ietvaros pa daļai iederas arī lokālie sinonīmi "raudzīties", "skatīties" un "vērties", kas īstenībā visi apzīmē to pašu "lūkošanos".

Turpretim pavisam citu saturu izsaka vārdi "ar bitītēm" vienā variantā un "ar zariņiem" kādā citā šīs dziesmas variantā, sal.

Upe nesa ozoliņu	un	Upe nesa ozoliņu
Ar visām bitītēm		Ar visiem zariņiem.

(8) Variācijas rodas arī no vietējās izloknes fonētiskām un morfoloģiskām atšķirībām. Šīs pazīmes gan nav saglabātas visos iespējamos dziesmu tekstos. Tomēr Kr. Barona LD krājumos daļa dziesmu, īpaši augšzemnieku dziesmas, ir uzņemtas izloknes formā.

Tā, piem., variantos sastop trejādas, nedaudz atšķirīgas formas: dravinieki, dravenieki un dravnieki. Deminutīvu no "bites" vārda izlokšņu vairumā darina ar -īte ("ar visām bitītēm"), bet lībiskajās izloksnēs – ar -iņa ("ar visām bitiņām").

Fonētiska parādība, kas variē atkarā no lokālām izloksnēm, ir arī t.s. ritma vokālis. Vienā kādā uzrakstījumā tas vispār neparādās, citā variantā to sastopam, bet ne vienmēr visos vārdos un arī ne vienmēr tas ir tas pats vokālis, ar ko kāda forma paplašināta. Tā blakus parastajam papildinājuma ritma patskanim - i ("Ar visāmi bitītēm", "Ozols peldi Daugavā", "Strauja teki Daugaviņa") atrodam arī - a, piem., "Pakaļ teka raudādama".

Variantos novērojamas arī svārstības morfoloģiskās formās; un arī tās it bieži variē atkarā no tiem tipiem, kas ir parasti attiecīgajā novadā. Sevišķi bieži tādas svārstības novērojamas dzdzsk. 2. personas pavēles formās, kas veidotas ar -iet!, -ait! vai -at!

Piem.: Eita, brāļi, *veraties!*

Eita, brāļi, *raugaties!*

Nāciet, ļaudis, skatīties!

Eita, brāļi, *skataities!*

Nākat, meitas, skatīties!

3. Pārskatot visus variantus LD 30368 dziesmā, ievērojam, ka visi vārdi nav vienādi variabli (kā to savā laikā bija ievērojis jau J. Bičolis). Kuras formas vai vārdu grupas tiek izmainītas tieši šai dravenieku dziesmā?

O z o l s, kas aizrauj sev līdz bišu dravu, visos variantos paliek nemainīgs. Vienīgās izmaiņas ir deminutīvais atvasinājums "ozoliņš" pamatformas "ozols" vietā (5. var., 6. apakšvariants).

"Ozolu" tuvāk apzīmē stabilie adjektīvu epiteti: to dēvē par "kuplu" vai "zaļu".

Turpretim dziesmas variantos mainās citi elementi:

(1) u p e , kas nes šo ozoliņu.

Var būt minēta "upe" vispār kā sugas vārds, bet var būt konkrēti vārdā nosaukta kāda noteikta Latvijas upe: Daugava, dem. Daugaviņa, Gauja, dem. Gaujiņa, Venta. (Vienreiz pierakstīto "Donavu" 9. variantā Kr. Barons jau pats novērtējis par nedrošu, pielikdams jautājuma zīmi).

(2) Tie, kas, zēlumā par aizpeldošo dravas ozolu, skrien pakaļ krasta malu, pieder pie divām dažādām cilvēku grupām: vai nu a) jauni dravenieki vai b) dravenieka līgaviņa.

Variantos ir runa par j a u n i e m draveniekiem, kas tiek dēvēti "jauni dravenieki", "bāliņi dravenieki", "draveniekam divi dēli" vai "jauni zēni dravenieki".

Variē arī šo dravenieku s k a i t s : daža dziesma piemin tikai vienu, citas – divus, viens dziesmas variants veselus trīs, bet vēl kādā citā dziesmas pierakstījumā to ir nenoteikts skaits – vispār "jauni zēni dravenieki".

Otrā šās dziesmas variantu grupā ozolam pakaļ steidzas nevis paši dravenieki, bet "dravenieka līgaviņa".

(3) Variantos sastop arī atšķirīgus apzīmējumus tam kustības veidam, kā šīs personas steidzas pakaļ aizpeldošai bišu saimei, proti, "iet" (resp. "gāja"), "skrēja", "tek" (kas ir vienas un tās pašas darbības aptuveni sinonīmi) vai arī – pavisam citādā veidā – "jāj" gar krastu. Pie tam zīmīgi, ka par draveniekiem jājējiem runā tikai tās dziesmas, kas uzrakstītas Kursā, un tad tās arī piemin jāšanu "gar Ventu".

Pavisam neparastu ainu tēlo LD 30368, 1. variants par "bišu tēvu", kas gauži noraud Gaujas malā, skatoties, kā ozols aizpeld pa upi ar visām viņa bitēm.

(4) Visos variantos pakaļskrējēji ir nobēdājušies par lielo zaudējumu un steidzas pakaļ "raudādami". Vienīgi 6. variantā dravenieka līgaviņa "Tek gar malu dziedādama".

(5) Vēl raibāka aina un atšķirība arī saturā atklājas dziesmas nobei-guma rindās, kur tēlots dravenieka vai viņa līgaviņas apģērbs un apa-vi. (Šai dziesmā ar piederīgajiem variantiem neapstiprinās J.Bičoļa

izteiktā hipotēze, ka visvairāk variēt mēdz dziesmas p i r m ā puse).

Dravenieka līgaviņai s v ā r k i ir ziedu -
c i m d i — vaska -, diegu - vai medus -
z e ķ e s — samta - vai diegu -
k u r p e s — vaska/vasku -,

bez tam (6.variantā) draveniekam ir c e p u r ī t e rociņā.

(6) No sintaktiski- semantiskā viedokļa variantu daudzums atklāj divas atšķirīgas ainas:

vienā grupā aktīvais loceklis tēlojumā ir ozols, kas "gāja", "nāca", "bēga" vai "peld" pa upi (Daugavu utt).

Otrā variantu grupā teikuma struktūra aktivajā lomā noliek pašu straumi: Venta / Gauja "nesa", "aiznesa", "nes" ozolu.

Atskaitot tikai vienu izņēmumu, gluži nemainīga visos LD variantos paliek 2. rinda "Ar visām bitītēm" (vienīgi 6. variantā teikts "ar visiem zariņiem").

Kaut arī LD 30368 pamatā ir četrriņdes, tomēr krietna daļa variantu ir garākas dziesmas. Variantiem paplašinājums radies vai nu tā, ka centrālās daļas (četrriņdes) sākumā pievienots ievads vai arī beigās kā dziesmas turpinājums piekabināts tēlojuma sīkāks apraksts.

Paplašinājums dziesmas sākumā ir vai nu uzsaukums nākt skatīties, kādas briesmas redzamas upē:

Nāciet, ļaudis, skatīties,
Kādu koku upe nesa,

vai arī mudinājums doties uz turieni:

Iesim, meitas, skatīties,
Ko tie Ventas suņi rēja.

Ievads var būt vēl plašāks un sākties ar konstatējumu, dabas aprakstu, pēc kam seko augšējā tipa aicinājums:

Smagi, smagi Venta krāca
Miglainā rītiņā.
Eit', brālīši, skatīties,
Kādu koku Venta nesa.

Tikpat parasts ir dziesmas turpinājums, piespraužot sīkāku aprakstu

par dravas īpašnieka tērpu vai arī paskaidrojumu, kādēļ nelaimīgais gadījums ar bitēm noticis un kas tagad būtu līdzams.

Piem.: Vai tādēļ projām bēga,

Ka tie jauni dravenieki

vai

Tek gar malu raudādams,

Cepurīte rociņā:

Lielas bites, mazas bites,

Laižaties cepurē!

4. Mūsu dienās šo tautasdziesmu visbiežāk mēdz dziedāt ar tekstu, kas LD minēts kā LD 30368, 6.var., bet bez pirmajām ievada rindām, un turpinot ar četrriņdi, kas LD 4. sējumā izdalīta kā atsevišķa dziesmas vienība ar 30416. nr. (Trūka, trūka tev, bitīte, Kad tev trūka, trūkst man ar':
Kad tev trūka silāi ziedu,
Man trūkst vaska rituliņu).
Tagad dziedot, gluži tāpat kā nupat minētās dziesmas publicētajos variantos, joprojām svārstās tagadnes un nākotnes forma dziesmas beigu rindā: citi dzied "trūkst", citi – "trūks".
5. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdotajās "Latviešu tautasdziesmās" LT (Rīgā 1979 -) dziesmu teksti, kas pēc satura līdzīgi augšā analizētajām LD dziesmām, izdalīti kā atsevišķas vienības ar numuriem:
12555 "Bišu tēvs gauži raud"
12557 "Nākat, ļaudis, skatīties"
12561 "Venta nesa ozoliņu"
12562 "Dravenieka div' dēliņi"
12565 "Ozols gāja par Daugavu"
12566 "Ozols gāja pa Daugavu"
12567 "Upe nesa ozoliņu"
12571 "Ozols gāja par Daugavu"
12572 "Ozols bēga pār Daugavu" u.c.

Variantu kopskaits te ir krietni lielāks nekā LD; klāt nākušī daudzi jauni vēlāku gadu uzrakstījumi. Nozīmīgākais jauninājums šai izdevumā ir ziņas par pierakstīto variantu daudzumu atsevišķos Latvijas apgabalos: Kurzemē, Vidzemē, Zemgalē un Latgalē. Tā, piem., no šīm norādēm skaidri izriet, ka LT 12562

Dravenieka div' dēliņi

Tek gar Ventu raudādami:

Venta nesa ozoliņu

Ar visāmi bitītēm

lokalizējama galvenokārt Kurzemē ap Ventu (no Kurzemes ir 23 uzrakstījumi, no Zemgales – 3, bet no Vidzemes – viens vienīgs). Apakšvariantos, kas nāk no Vidzemes, "Ventas" vietā atrodam vispārīgo apzīmējumu "upe", vai arī vidzemnieku upe saukta tieši vārdā – Gauja.

Turpretim dziesma "Ozols gāja pa Daugavu" (LT 12565) diezgan vienmērīgi sadalās pa visu Latvijas teritoriju (retāka tā ir Latgalē): Kurzemē – 16, Zemgalē – 12, Vidzemē – 11, Latgalē – 7.

6. Ko jau publicētajos LT 5 sējumos jaunpienākušais materiāls dod pētniekam, apsverot pārmaiņas, kādas notikušas mūsu tautas dzejas tradīcijā?

Vienkārt, daudzie jaunie varianti apliecina, cik sīksti šai dziesmā turas un tiek tālāk tradēti daudzi pamatelementi.

Vieglāk pamanāmas izmaiņas skar dziesmas l e k s i s k o sastāvu.

(1) Dziesmās, kur senākajos LD variantos ir runa par dravenieka "līgaviņu", kas tek gar malu raudādama, ļoti daudzos LT variantos ir dravenieku "meitenīte" vai pat "meitenīts", arī "dravinieka lie-la meita". Kurzemnieku izloksnēm raksturīgā forma ar - enieks jaunākajos pierakstos parasti pārmainīta pret literāro formu ar - inieks (dravinieks).

(2) Vienreiz apliecinātais variants ar "dzirnavnieku" ("dravinieka" vietā) – jau ar savu izolēto esmi vien – norāda, ka teicējs vai pierakstītājs nav izpratis attiecīgās dziesmas īsto nozīmi (sal. LT 12572, var.: "Dzirnavnieka div' bāliņi").

(3) Tas pats sakāms par pakaļtecētāju jauno dravenieku skaitu: jau LD variantos tas svārstījās starp 1, 2, 3 vai nenoteiktu dravenieku pulku. LD materiāls apstiprina, ka populāri ir "divi" un "trīs" dravenieki. LT 12565. dziesmas variants

Seši mazi dravenieki

Tek gar malu raudādami

(no Zemgales) ir izolēts gadījums un šķiet kļūdaina novirze, ko psiholoģiski varētu izskaidrot ar asociācijām, kas teicējam radušās sakarā ar populāro dziesmu par sešiem maziem bundzeniekiem resp. bandeniekiem.

(4) Jaunpienākušie varianti rāda arī, kā ar laiku paplašinājies ū d e - ņ u jēdziens, runājot par straumes aizrauto dravas koku. LD pie-rakstījumi piemin tikai "upi" vispār vai, konkrēti vārdā nosaucot, Daugavu, Ventu un Gauju. Turpretim LT šai pašā kontekstā runā arī par "jūru" vai "jūrām":

Jūriņ' nesa ozoliņu (no Kurzemes)

Ūzuls gōja pōri jyuru (no Latgales)

Uzuls gōja par jjurōm (no Latgales).

Vienā kādā Latgales dziesmā (acīm redzot, novadā, kur tuvumā nav tādu strauju upju) uzrakstīts pat variants par "ezeru", pa kuru aizpeld dravas koks.

(5) Koks, kurā bijusi bišu drava, visos LD variantos bija ozols resp. dem. ozoliņš. LT iespējamos jaunajos variantos atrodam vienu vienīgu izņēmumu: LT 12565, 1 ozola vietā piemin l i e p u:

Par azaru līpa gōja

Ar vysom biteitem,

un šai tekstā ir arī tikpat neparastais jau augstāk atzīmētais "ezers" parastās "upes" vietā.

Savā laikā jau prof. P.Šmits tika norādījis, ka senā meža dravniecība bija tipisks vīriešu darba lauks un ka jau tā iemesla dēļ vien liepa – kā īpatnēji sievietisks koks latviešu folklorā – labprāt nevarēja tikt izmantots bišu doru dēšanai.⁴⁾ Katrā ziņā par senajiem dravas kokiem tiek daudzīnāti ozoli un priedes, nevis liepas.

(6) Senākajiem kustības verbu sinonīmiem ("gāja", "nāca", "bēga", "peld") LT tekstu variantos klāt nācis modernāks vārds "brauca": LT 12565, var.

Ozols brauca pa Daugavu (no Kurzemes).

(7) Par to, ka jaunāko laiku dziedātājiem vairs nav īsti skaidri faktiskie darba apstākļi senajās meža dravās, liecina teksta izmaiņas, liekot "bitišu" vietā ozola "zariņus" vai "zilītes".

Jau LD vienā variantā bija teikts, ka:

Upe nesa ozoliņu

Ar visiem zariņiem (nevis: bitītēm),

un LT min variantus, kur upe nes ozoliņu "ar visām zilītēm" resp. "zeilitēm" (12565, 1 un 12567).

(8) Sevišķi lielas pārmaiņas un teksta pielikumi skāruši dziesmas no-beigumu, kurā attēlots dravenieka līgaviņas tērps. LD daudzajos variantos jau bija minēti ziedu svārki; ziedu, vaska vai medus cimdi; vaska kurpes un samta vai diegu zeķes. LT iespiestie pierakstījumi šo tērpu vēl papildina ar jauniem epitetiem.

Zeķes var būt arī "zīda" (izloksnes formā arī "šolka"):

Zīda zeķes kājiņā (LT 12567, 1)

Šolka zeķes kōjeņā (LT 12557, 3).

Kurpes var būt arī baltas vai zieda kurpes:

Baltas kurpes kājiņā (LT 12567, 1)

Zieda kurpes kājiņā (LT 12567, 1).

Taču visvairāk neskaidrības un pārpratumu sagādājis seniskais iz-teiciens "ziedu svārki". Jaunākajos variantos vispirms jau "svārku" vietā parādās "kleita", arī "kleite", bet meitenes "svārki" nav vairs tikai "ziedu-", bet arī "rožu svārki" (LT 12567, 1), pat "zili svārki mugurā" (LT 12570) un "zīda kleita mugurā" (LT 12567, 1).

Interesanti, ka "zīda" zeķes un "zīda" kleita nāk tieši no Latgales, un iespējams, ka šādu variantu rašanos veicinājusi "zieda" fonētiskā forma augšzemnieku izloksnes ("zīda"), kas sakrīt ar lejzemnieku vārdu "zīds, zīda".

Ja LD dravenieka dēliņam daudzināja "bišu spārnu cepurīti" un dravenieka sievai "bites spārnu villainīti", tad LT varianti papildina galvassegu ar:

Platmalīte galviņā (12567, 1), no Kurzemes, ar ko domāta bišu kopēja raksturīgais galvas aizsargs.

(9) Pavisam atšķirīgus šās dziesmas variantus, kas pazīstami tikai vienā vien pierakstījumā, LT rediģētāji izdalījuši ar atsevišķu dziesmas numuru, un tie tad parasti norāda uz tādiem jauniem variējumiem, kas stipri attālinājušies no agrākajiem oriģinālpierakstiem un rāda sākotnējā dziesmas satura neizpratni.

Piem. LT 12570:

Ozols *auga upītē*

Ar visām bitītēm;

Dravenieka meitenīte

Tek gar upi raudādama:

Zili svārki mugurā,

Vaska kurpes kājiņā.

(10) LT krājumos faktiski dziedamās dziesmu virknes vēl vairāk nekā Kr. Barona LD ir sasmalcinātas četrriņdēs un nedod iespējas ielūkoties dziedāšanas *p r o c e s ā*, kad, kā un kas dziesmu dzied un dziesmā savirknē šīs atsevišķās četrriņdes.

Folkloristiem ir labi zināms, ka pārmaiņas, kas skar folkloras materiālus, var attiekties tiklab uz teksta, kā arī dziesmas *f u n k c i j a*s pārmaiņām, un no šāda viedokļa pētniekiem būtu liels ieguvums, ja būtu pieejams materiāls arī par vairāku četrriņdu pantu sasaistījumu dziedot.

(11) Dažs jaunais variants tuvāk izskaidro grūtāk saprotamās daļas agrākā pamatdziesmas tekstā. Tā, piem., rinda par to, ka bitei trūkst "sila ziedu", ir pagrūti tulkojama, jo "sils" dažādos Latvijas apgabalos nenozīmē to pašu: kurzemnieki par silu agrāk dēvēja viršus, kamēr citur Latvijā "sils" izprotams gandrīz vai vienīgi kā sauss skuju koku mežs. LT 12547 pierakstījumi apliecina, ka variants ar rindu "Kad tev trūka *sila ziedu*" lielā skaitā reģistrēts Kurzemes un Zemgales apgabalā (34 + 17), turpretim Vidzemē pie-

rakstīts tikai 16 reizes. Kādā variantā no Vidzemes "sila ziedu" vietā atrodam mūsu dienās skaidrāku un tiešāku nosaukumu – "sila viršu".

Otrs tāds raksturīgs piemērs ir LT 12555, kam atbilst LD 30368, 1:

Bišu tēvs gauži raud,

Raud Gaujiņas maliņā:

Gauj' aiznesa to ozolu,

Kurā spiedza bišu bērni.

"Spiedza" vietā LD dziesmas variants min "spieta", kas varētu būt pagātnes forma no sena biškopības termina "spiest", tag. "spiešu", pag. "spietu" (ar nozīmi "spietot"). LT attiecīgās dziesmas variantos šim verbam pievienojas vēl izteicieni, ka bites "dūca" vai "spikšēja" (pēdējā forma gan nav nemaz uzņemta lielajā Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā, bet acīm redzot ir bišu veidoto skaņu apzīmējums).

7. Līdzīgo dziesmu un dziesmu variantu salīdzinājums divos tautasdziesmu publicējumos, ko sķir nepilns gadu simtenis, rāda, cik auglīga ir šāda analīze. Salīdzinot dziesmu materiālu Kr.Barona "Latvju Dainās" ar Zinātņu akadēmijas "Latviešu tautasdziesmām", kurās ietilpināts arī pierakstu jaunāks slānis, varam vērot attīstības noslieces. Jau 1984. gadā Alfons Vilsons, izsekojot skaistuma apzīmējumiem (attiecībā uz dziedāšanu) šais divos izdevumos, varēja konstatēt būtiskas atšķirības starp abiem korpusiem.⁵⁾ Kaut gan kopējais "skaistā" apzīmējumu lietojums kvantitatīvi izrādījās vienāds, taču vārdšķiru proporcijas ir atšķirīgas: LD dominē adverbi (dziedāt "skaisti", "koši" utt.), bet LT – adjektīvi ("skaista" dziesma u.tml.). T.i., pirmajā gadījumā lielāka uzmanība ir veltīta dziedāšanai, turpretim LT krājumos skaistums ir vairāk priekšmeta vai dzīvas būtnes īpašība, tātad saistīta ar dziesmu.

Jaunas atziņas par pārveidību virzienu – saturā un formā – dod arī pašreizējā studija, izsekojot vienas kādas pazīstamas dravas dziesmas variantiem Kr. Barona "Latvju Dainās" un dziesmas plašākiem sazarojumiem, kas atrodami "Latviešu tautasdziesmu" skaitliski lielākā materiālā.

Tieši tādēļ ir ļoti žēl, ka "Latviešu tautsdziesmās" dziesmu variantu tehniskais izkārtojums neļauj viegli identificēt tos tekstus, kas pārņemti no Kr. Barona "Latvju Dainām". Tas apgrūtina ērti salīdzināt dažāda vecuma slāņu dziesmas, lai spriestu par hronoloģiskajām pārmaiņu ievirzēm.

NORĀDES

- 1) Jānis Bičolis, "Folkloras tradīcijas III. Tautas dziesmu varianti un variācijas", Ceļi 2 (Rīgā 1933), 46-67
- 2) Jānis Bičolis, "Variantu skaita dažādība 'Latvju Dainās' ", LHZA Rakstu krājums 2 (Ņujorkā 1963), 152-183
- 3) LD = Kr.Barons un H.Visendorfs, Latvju Dainas I - VI, Jelgavā-Pēterburgā 1894-1915
LT = Latv. PSR ZA Valodas un literatūras institūts, Latviešu tautsdziesmas I - V₂, Rīgā 1979-1984
- 4) Pēteris Šmits, "Koku loma mītos", J. Endzelīns & R. Klaustiņš, Latvju tautas dainas 1 (Rīgā 1928), 11-16
- 5) Alfons Vilsons, "Par jēdziena 'skaistais' apzīmējumiem tautsdziesmās", Latviešu valodas kultūras jautājumi, Rīgā 1984, 99-107.

MĀRTIŅA ZĪVERTA "VARA" – ŽANA POLA SARTRA "MUŠAS".
Laikmeta izaicinājums Zīvertam un Sartram?

1. 1985.g. pavasarī, Stokholmas universitātē gatavojot semināru par Mindauga tēmu baltu literatūrā, man vienlaicīgi gadījās izlasīt zviedru literatūras zinātnieka Tūres Stēnstrema (Thure Stenström) speciāl-analīzi par Žana Pola Sartra (Jean Paul Sartre) drāmu "Mušas" (Les Mouches). Mani saistīja Mārtiņa Zīverta drāmas "Vara" un Sartra "Mušu" paralēles, par spīti autoru ļoti atšķirīgiem filozofiskiem un skatuviskiem uzskatiem. Neesmu šeit paredzējusi iztirzāt eksistenciālismu, nedz arī abu lugu filozofiskos un reliģiskos pamatus, tikai vēlos ar pāris piemēriem rādīt, ka mūsu literatūra nav izolēta parādība, bet ka tā iekļaujas internacionālo literatūras domu, novirzienu un darbu saimē.
2. Aplūkosim īsumā autorus un lugas, kuras izraisījušas manas pārdomas. Mārtiņš Zīverts (dz. 1903. g.) un Žans Pols Sartrs (1905-1980) ir laika biedri. Abi jau jaunībā pievērsušies filozofijai. Zīverts drīz vien sāk iedziļināties skatuves mākslā, studē drāmas klasiķus Aishilu, Sofoklu, Moljēru, Šekspīru un Ibsenu, īpašu uzmanību pievēršot skatuves un drāmas uzbūves tehnikai. Lugās izceļas filozofiskie, psiholoģiskie un sabiedriskie elementi.¹⁾

Līdz 1936. gadam, kad notiek "Tīrelpurva" izrāde, Zīverts ir neievērojams autors latviešu dramatiķu pulkā: "Nevienam latviešu lielajam drāmatikim nav bijis tik nežēlīgs tapšanas ceļš, kāds bija Mārtiņam Zīvertam. Nokļūt līdz lielajiem teātriem vairs nebija tik viegli kā priekš Blaumaņa laikiem, jo pēdējais bija atstājis varenu mantojumu un tradīcijas, kuŗās gadu desmitiem sildījās latviešu teātra saime. Visur, uz katra soļa bija jāsastopas ar Blaumaņa vārdu, un, kas nerakstīja tā kā viņš, tas likās kaut kas aizdomīgs un dažreiz jau avansa veidā saņēma noklusēšanu. Mārtiņš Zīverts, nepiesliedamies nevienam politiskajam nogrupējumam, kas tik mazā valstī ietekmēja

arī mākslu un rakstniecību, kā norauta koku lapa mētājās no Vilces pagasta uz Jelgavu un Rīgu. Būdams mūžīgos spaidos, Zīverts beidzot atrada inteliģenta bezdarbnieka vietu Jaunatnes pētīšanas institūtā (. . .) un turpināja studijas filozofijas fakultātē.”²⁾

Sartra pievēršanās filozofijai kļuva par viņa dzīves mērķi, bet viņa iesaistīšanās literatūrā izpaudās divējādi. Pirmkārt, Sartrs tieši ar saviem literārajiem darbiem ātri kļuva plaši pazīstams, un šo darbu ietvaros lasītāji iepazinās ar viņa filozofiskām domām. Otrkārt, Sartrs apzināti izmantoja literatūras iespējas, lai apgaismotu un plašākām tautas aprindām parādītu savas idejas, vairākos darbos nosodidams intelektuāļus, kas, kā Sartrs saka, neangažējas dienas notikumos.³⁾

Zīverta drāma "Vara" tika izrādīta Rīgā, Dailes teātri, 1944.gada jūnijā (pirmiespiedums 1945.gadā). Sartra drāma "Mušas" sarakstīta 1941. - 42.g., tika izrādīta Parīzē 1943.g. jūnijā. Tātad abas lugas sarakstītas Otrā Pasaules kara laikā, Zīverta – diviem lielvaru okupantiem nomainoties, Sartra – vācu okupācijas ietekmē. Abi autori savām lugām izvēlējušies senvēsturisku aizmuguri (iemīlots līdzeklis apiet cenzūru). Zīverts ir pievērsies vēsturiskam tēlam, Lietuvas karalim Mindaugam,⁴⁾ nosaucot savu drāmu par "Varu". Šis nosaukums ir ļoti precīzs, jo lugā sastopam varas izpausmi dažādās pakāpēs un variantos.

Sartrs savai drāmai ārējo saturu smēlis no grieķu teikas par slaveno Atreva dēlu dzimtu, ko jau dažādās drāmās bija aplūkojuši Ais-hils, Sofokls un Eiripids, bet Sartrs vistuvāk pieturējies pie Ais-hila triloģijas Orestijas vidējās daļas teksta, kur Orests atgriežas savā dzimtajā pilsētā Argosā, lai, savas māsas Elektras sakūdīts, atriektos par tēva Agamemnona noslepkavošanu.⁵⁾ Lai gan viens autors uz skatuves grib izcelt Mindauga tēlu, bet otrs – norādīt uz aktuāliem politiskiem notikumiem, tomēr abām lugām kopīgs varas problemātikas risinājums.

3. Kā jau minēju, Sartrs savus literāros darbus, arī drāmas, ir izmantojis, lai paustu idejas. Turpretim Zīverts augstāk minētajā seminārā

Stokholmā (11. 4. 85.) izteica iebildumus pret ideju analīzi viņa drāmās, uzsvērdams, ka viņa darbi jāskatās kā skatuves māksla, tie jāizjūt vizuāli, nevis kā ideju paudēji. Tomēr mūsdienu literatūras zinātne atļauj lasītājam, neatkarīgi no autora nodoma, katru darbu vērtēt no dažādām perspektīvām, un tādēļ atļausos M. Zīverta interesanto drāmu aplūkot no idejas viedokļa, jo manuprāt tieši varas idejas iztirzāšana šo darbu iekļauj pārļaicīgo drāmu vidē.

Citēšu pašu autoru uzskatus par saviem darbiem.

Mārtiņš Zīverts: "1934. gada pavasarī man gadījās pacelt kādu saplosītu makulatūras lapiņu (. . .) Tur bija lasāmas dažas rindas par leišu karali Mindaugu, kas, karalienei mirstot, tūlīt apprec viņas māsu. Bet tā kā viņa ir karaļa radnieka un drauga, stipra leišu novada kunga Daumanta sieva, tad līdzšinējais karaļa nodomu atbalstītājs pāriet viņa daudzo ienaidnieku pusē. Un tas ir Mindauga gals, jo savērnieki drīz vien sagaida izdevīgu brīdi, lai nodurtu karali un nobeigtu viņa dēlus.

Vēstures notikuma psiholoģiskā situācija ir tāda, ka neviens drāmatīķis to nevarētu labāk izdomāt. Es redzēju, ka te lugu nemaz nevar rakstīt, pietiek tikai šo notikumu drāmatizēt. (. . .) Otrs apstāklis bija tās idejiskās paralēles, kas saskatāmas Mindauga varas politikā no vienas un mūsdienu politisko bloku vadītāju centienos no otras puses. Mindaugs (. . .) nevairījās ne no kādiem līdzekļiem, lai sasniegtu savus mērķus. Mūsu laikos tas pats notiek Vācijā, Krievijā un citur. Ka varas nesēji nav savas varas kungi – tā ir veca patiesība, kas gan dažkārt arī nav tikusi atzīta. Šo traģēdijas ideju izsaka Mindaugs savā monologā – sešos vārdos: "Kam ir vara, tas citādi nevar."⁶⁾

"Mušu" priekšvārdā Sartrs saka: "Pēc mūsu sakāves 1940. gadā pārāk daudz francūžu zaudēja dūšu un nodevās sevis noliegšanā. Bet es uzrakstīju "Mušas" un mēģināju parādīt, ka sevis noliegšana nav stāja, kāda francūžiem pēc militārā sabrukuma būtu jāizvēlas. Mūsu pagātne vairs neeksistēja. Tā bija mums iztecējusi starp pirkstiem, un mums nebija laika to noturēt (. . .) Jauna bija – neskatoties uz ienaidnieka karaspēka okupāciju – nākotne. To mēs varējām aplūkot kritiski; no mums pašiem atkarājas, vai mūsu

nākotne būs uzvarētāju rokās, vai arī pretēji – tā būs brīvu cilvēku nākotne, kuri vērsās pret apgalvojumu, ka sakāve ir pilnvērtīgas dzīves beigas.”⁷⁾

4. Šai sakarā interesants ir apstāklis, kā publika uztvēra darbu izrādes. Daži minētā semināra dalībnieki bija redzējuši ”Varas” izrādes Rīgā un liecināja, ka drāma skatītājos atstājusi dziļu iespaidu un tos ļoti saviļņojusi, un ka pacēlies jautājums, vai latviešiem nesot trūcis tieši šāda Mindauga, kas prastu vienot nelaimes brīdī. Zīverts pats saka: ”Taču vismazāk skaidrības par šo lugu bija skatītājiem. Daudzi Mindauga tēlā saskatīja Staļinu, vēl vairāki – Hitleru, bet Mindaugu tikai retie. Tik ļoti mūsu teātra publiku bija samaitājuši lielle politiskie notikumi.”⁸⁾

Sartru, kas savu lugu bija rakstījis ar noteiktu politisku nolūku, satrieca fakts, ka skatītāji ”Mušas” ignorēja, publikas atsaucības pietrūka.⁹⁾

5. Tūre Stēnstrems uzsver, ka eksistenciāla cilvēku apcere bieži ir vispārinoša, jo tā apraksta tipus, abstraktus cilvēkus, kas darbojas noteiktās situācijās.¹⁰⁾ ”Mušu” tēma ir pārļaicīgs patiesības meklēšanas konflikts, personas ir abstrakti tipi, kuru morāliskās problēmas varētu risināties jebkurā laikā, katrā režīmā.¹¹⁾ Tālāk Stēnstrems paskaidro, ka Sartrs nepiekrītot klasicismam, it kā cilvēks būtu nemainīgs un viņa raksturs mūžam paliktu tas pats. Sartrs sakot, ka cilvēks ir viņa darbi un itin nekas cits. Pēc Sartra domām vispārīnāms (universāls) nav cilvēku raksturs, bet situācijas, kuras Stēnstrems izskaidro šādi: ”Situācijas ir tie izšķirošie brīži, kad cilvēks tiek nostādīts starp divām pretējām normu sistēmām un kad viņam ir jāizšķiras tā, ka šī izšķiršanās nosaka visu viņa tālāko dzīves ievirzi, kā arī viņa dzīves vērtību.”¹²⁾

Līdzīgu nostāju atrodam arī Zīverta uzskatos: ”Traģēdijas varoni nedrīkst izzīmēt visos rakstura sīkumos – tam jāpaliek tipam. (. . .) Jo traģēdija ir cīņa divu taisnību starpā, nevis cīņa starp taisnību un netaisnību, ko sastopam tikai sentimentālās lugās. (. . .) Traģēdijas otrā daļā, kur notikumi sāk velties kā lavīna, dzi-

dami viens otru, atsevišķie skati palikuši aprauti, sīkumos neizstrādāti. Ja pietiek ar to, ka skatītājs jau no situācijas apjauž darbības virzienu un jēgu, tad nav vajadzības to izraibināt ar lieku motivāciju.”¹³⁾

6. Zīverts savā lugā rāda, kā dažādi cilvēku tipi rīkojas varas situācijā. Jau pirmajā skatā mēs sastopam kungu Trainaiti izlamājam savus kalpus:

”Ko viebies, riebigais jodu izdzimum? Ja par Mindaugu cīnities tev nošķēla pus ģimja, vai tāpēc ar atlikušo pusi vari ņirt divkārt neganti? Sovakar, kašķainie velni, saku jums nopietni, karalim joki nav prātā. Turies taisnāk, Vienroci! Tūļas, vai pat rindā vairs nejaudājat nostāvēt? Ja negribat, lai vēl šonakt suņi laizītu jūsu atņirtos zobus, tad dariet visu uz mata kā pavēlēts! Un pieminiet, riebigie maitu putni, ka esat palikuši vienīgie, kam Mindaugs vēl uzticas!

VIENACIS: Tava mute izvemj tikai gļotainas lamas, Treņu. Tās klausoties, man pirksti sāk niezēt pēc vāles.

TRAI: Smirdīgais āpsi, ja ņurdēsi vēl vienu vārdu, tad tas būs tavs pēdējais. Lai paskatās, ko viņš drīkst – purnu pacelt, zobiem šņakstināt.”¹⁴⁾

Trainaiša vara sniedzas tieši tik tālu, cik ir nepieciešams, lai draudētu saviem padotajiem un tos sunītu, ne tālāk. Trainaitis rāda Mindauga varas pakāpes visnenozīmīgāko, primitīvāko atspoguļojumu, bet citas augstākas varas, Mindauga varas priekšā pats Trainaitis tric un dreb. Cilvēku reakcija baiļu situācijā, bezspēcīgās dusmas, parādās abās lugās ļoti līdzīgi. Kad Mindaugs visu acu priekšā liek noslepkavot nevainīgo Daujatu, visi noskatās Mindauga varmācībā ar dūri kabatā. Visi izliekas, it kā nekā neredzētu, jo pašī grib glābt savu ādu. Vienīgi Marte, atriebības kaisles dzīta, uzdrošinās runāt:

”MARTE: Slep kavība tā bija.

TRAINAITIS: Neesmu dzirdējis, ko teici. (. . .)

TRAINAITIS: Kundze, ja tu nedomā par savu galvu, tad saudzi vismaz manu!”¹⁵⁾

Ari Sartra lugā, Argosa salā neviens neuzdrošinās runāt par pastāvošo teroru. Visi ir iegrimuši savā vainas apziņā un ir tā nodarbināti ar sevi, ka neredz un negrib redzēt to, kas notiek apkārtnē. Pat Jupiters saka, ka uz viņu, kā šās pilsētas svešinieku, šīs ciešanas nemaz neattiecas. Un kad Jupiters jautā vecai sievai, kādēļ viņa staiģā melnā tērpā, vai viņai esot sēras, tad sieva ciniski atbild, ka melnais tērps esot Argosas salas tautas tērps.¹⁶⁾

7. Un kādi ir šo lugu despoti, abi karaļi, Mindaugs un Aigists?
Mindaugu labi raksturo viņa dēls Repeķis un kāda saruna ar Marti. Repeķis saka: tēvs esot teicis, ka karaļa uzdevums ir atriekt un ka karaļi neraud, nelūdzas un nežēlo, un ka karaļiem nav brāļu.¹⁷⁾

"MARTE: Nekad leišu zemes nav nomācis tāds varmāka kā tu!
MINDAUGS: Esmu karalis."¹⁸⁾

Kad Marte noraida Mindauga aicinājumu nākt pie viņa par sievu, Mindaugs atbild: "Nepazīstu žēlastības, jo esmu karalis. Neesmu žēlojis sevi un nežēlošu arī tevi. (. . .) Bet ja gribēsi man spītēt, tad zini, ka man ir diezgan cieta roka, lai tevi saliektu, bet ja nelieksies, tad salauzīšu tevi. Tagad to zini un tāpēc apdomā, ko dari."¹⁹⁾

Mindauga dzīves mērķis ir vienota Lietuvas lielvalsts, un katrs, kas stājas viņa idejai ceļā, vienalga vai draugs, vai rads, ir iznīcināms. Sartra drāmas karalis Aigists ir daudz bālāka personība nekā Mindaugs. Aigists, noslepkavodams Agamemnonu, ieguva tā šievu Klitemestru un valsti. Valdīt viņš var tikai ar terora, vienkāršas varas un draudu palīdzību. Viņam nav garīgas idejas, par ko cīnīties, tā kā Mindaugam. Viņš ir tukšs un jūt, ka viņa dzīvei nav jēgas. Kad viņš uzzina, ka bijis marionete dievu rokās, lai uzturētu kārtību šai valstī, viņš saprot, ka ir absolūta nulle, "tieši pietiekoši noderīgs, lai brīdī, kas dieviem izdevīgs, kļūtu par slepkavu."²⁰⁾

Jupiters mēģina noturēt Aigistu savos grožos, viņu uzrunādams kā sev līdzīgu, atklādams, ka ķēniņiem un dieviem ir kopīgs noslēpums, proti, ka cilvēki ir brīvi. Dievi un karaļi to zina, bet cilvēki ne.

Aigists atzīst: "ja cilvēki uzzinātu, ka viņi ir brīvi, tad viņa 15 gadus ilgstošā terora valsts (terora un varas izrādīšana) bijusi gluži veltīga."²¹⁾

Aigists atskārst, ka arī viņš nav brīvs, viņš ir tikai darbarīks, un par savu valdības laiku viņš saka: "Jā, kārtība, tas ir tiesa. Kārtības labad es pavedu Klitemnestru, kārtības labad es noslepkavoju savu ķēniņu; es vēlējos kārtību. Es esmu dzīvojis bez vēlmēm, bez mīlestības, bez cerībām; es esmu ievēdis kārtību. Ai, briesmīgā un dievišķā kaislība!" Un Jupiters atbild: "Mums citas nevar būt. Es esmu dievs, un tu esi dzimis karalis."²²⁾

Tieši šai punktā Sartra un Aishila lugas ideoloģiski atšķiras. Aishils ir sarakstījis likteņa drāmu, kur cilvēka jēga ir atzīt dievu visvarenību, turpretim Sartra lugā cilvēks iegūst savu pilnvērtību, pretojoties dievu kārtībai, pašam pārņemot visu atbildību.²³⁾

Sartra lugā Aigists apzinās, ka Orests var sagraut visu viņa darbu, bet pats neuzdrošinās pret Orestu pacelt roku un gaida, ka Jupiters to darīs. (Viņa atkarība no dieviem). Bet Jupiters Aigistam atklāj dievu otro noslēpumu, ka pret cilvēkiem, kuri apzinās savu brīvību, dievi ir bezspēcīgi. Aigista dzīvei un valstij nav jēgas, viņš ir dievu marionete, un tādēļ viņam nav jēgas pretoties, kad Orests viņu nodur. Un šī ir pirmā Aigista brīvā izšķiršanās, viņš atsakās kalpot dievu gribai, rīkojas brīvi, iedams nāvē.

Sartra Jupiters un Aigists kalpo tradicionālai kārtībai, un arī Mindaugs liekas to darām, teikdams: "es esmu karalis" un "kam ir vara, tas citādi nevar". Bet īstenībā Mindaugs šeit rīkojas kā Sartra domu varonis. Citēšu T. Stēnstremu: "Aishila drāmā cilvēkiem ir tik daudz brīvības, par cik dievi to atļauj, bet Sartra lugā dievu vara sniedzas tik tālu, cik cilvēki to atļauj."²⁴⁾

Mindaugs sevi uzskata par dieviem līdzīgu, bet viņš pats sev ir piesūķis varu, "Mans vārds i likums un savus likumus es negrozu."²⁵⁾

Līdz tam brīdim, kad dēls Vaišvils pasaka Mindaugam taisnību acīs, Mindaugs ir cīnījies par savu ideju, apzinādamies savu rīcību, juties atbildīgs par visu, lauzis katru tradīciju un goda izjūtu. Nedz dievi, nedz Dievs nav viņu vadījuši. Tiem viņš ir piesūķis tieši tik lielu lomu, cik ir bijis noderīgi viņa ideju īstenošanai.

Bet Mindaugs, tāpat kā Sartra Elektra, kad nostādīts aci pret aci savā nozieguma priekšā (dēls Vaišvils ir pateicis "to, ko visi par mani domā" un "viņš. . . runāja patiesību"²⁶), to nevar paciest. Elektra grib izpirkt savu vainu pie dieviem, bet šāda rīcība nav Mindauga cienīga, un šeit rodas viņa grandiozais monologs, kas ir tāds pats liekulības apliecinājums kā Jupitera monologs Sartra lugā.²⁷)

Orests izdara savu noziegumu, un, arī apzinādamies, ka ir gluži viens, viņš no tā neatkāpjas, par to atbild. Bet Mindaugs, izjūsdams savu ārkārtīgo vientulību un kaisli iegūt Marti, negrib viņas priekšā stāvēt kā kails slepkava, un šeit sākas viņa ļoti apšaubāmās individuālās morāles attaisnošana. Viņš glābjas pie "ģeniālā salmiņa" un jautā Martei:" (. . .) Bet vai kāds jebkad jautājis, kāpēc es to daru? Nē. Katrs domā tikai par sevi, bet Mindaugam jādomā par višiem. (. . .) Jā, es loku asinis, tikai neviens nezina, kā man tās rieb. . . Bet kam ir vara, tas citādi nevar. . . (. . .) visā manā valstī nav cilvēka, kas mani mīlētu. Mana vara ir liela, bet mani mīlēt es nevienam nevaru pavēlēt. (Brāļus Mindaugs ir nokāvis, aut.). Viņi gribēja valdīt katrs savā novadā un katrs pēc savas patikas. (. . .) Vai tad nav labāk iznīdēt dažus, kaut arī būtu brāļi, ja tā var glābt veselas ciltis? (. . .) Bet ja cilvēkam jābūt stipram, lai varētu labu darīt, bet lai kļūtu stiprs, ir jābūt nelietim, un ja katrā ziņā jābūt vienam nelietim, kas lielāks par citiem – tad es tāds gribu būt! Es domāju, ka ir labāk ciltis negodīgi glābt, nekā tās godīgi pazudināt."²⁸) Mindaugs atzīstas, ka savas varas iegūšanas dēļ ir baidījies Martes māsu, Marti atdevis Daumantam, jo tikai tā varējis iegūt Martes tēva un Daumanta labvēlību, "jo, kam ir vara, tas citādi nevar". (. . .)

"Allaž esmu bijis varmāka citu dēļ. Šī ir pirmā reize, kad daru tā, kā man pašam labi."²⁹)

8. Šo monologu, kur parādās Mindauga privātā tainība, Ilze Šķipsna savā rakstā par Zivertu "Varu" uzskata par pierādījumu Mindauga krietnumam. "Mindaugs spēj atšķirt labo no ļaunā, bet viņam nav izvēles: augstmaņi, viņa paša brāļus ieskaitot, gribējuši valdīt katrs pēc sava prāta un nebūtu spējuši pretoties ienaidniekam – krieviem un jātvingiem un tatāriem – kas visi būtu iznīcinājuši ne tikai

augstmaņus un vadoņus, bet arī ciltis. Mindaugs zina, ka cita īpašuma piesavināšanās ir ļauna rīcība, ka sava brāļa nogalināšana ir vēl ļaunāka, bet – ja jābūt stipram, lai sasniegtu cēlu mērķi (šeit – cilšu vienotība un tautas dzīve), ja jābūt ļaundarim, lai būtu stiprs un spēcīgs, un ja jābūt vienam ļaundarim, kas ir lielāks par visiem citiem, tad Mindaugs pats grib tas būt.”³⁰⁾

Manā uztverē tieši šis monologs parāda viņa nekrietnumu un liekulību. Arī Paula Jēgere-Freimane savā analizē par Mindaugu-Mintausti³¹⁾ apšaubā Mindauga krietnumu un viņa dzīves filozofiju. Kā tad īsti ir ar Mindauga eksistenciālisma tieksmēm?

Līdz lielajam monologam, Mindaugam šķiet daudz kā kopīga ar eksistenciālismu. Pēc Sartra domām cilvēks ir brīvs tikai tad, ja viņš ir pilnīgi neatkarīgs no citu domām, tradīcijām un cilvēciskām kaislībām. Mindaugs līdz tam ir bijis brīvs. Viņš ir izšķīries par lielās Lietuvas ideju, katrā situācijā konsekventi izvēlējis to, kas der viņa idejai, neatkarīgi no citu morāles uzskatiem vai vispārējām sabiedriskām normām un tradīcijām. Atteicies no personiskās laimes, – pirms divdesmit gadiem, gribēdams bildināt Marti, viņš tomēr apprecējis viņas māsu, izdevīgā brīdī iespēlējis Marti Daumantam par sievu, bez pārdomām un šķirošanas likvidējis katru savu sāncensi. Līdz šim Mindaugs bija rīkojies būdams pārliecināts par savu taisnību, vienmēr pratis izšķirties attiecīgā situācijā. ”Vai tad nav labāk iznīdēt dažus, kaut arī būtu brāļi, ja tā var glābt veselas ciltis?”³²⁾

Bet eksistenciālisms nav izolēta cilvēka vai vadoņa patiesība. Pēc Sartra domām³³⁾, katram izšķiršanās mirklī ir jākalpo ne tikvien individam, bet visai sabiedrībai, jo, izšķīroties par kaut ko, cilvēks vienmēr ir saistīts ar kādu citu. Šai sakarībā citēšu dažas vietas no Sartra esejas ”Eksistenciālisms ir humānisms”: ”Kad mēs sakām, ka cilvēks ir atbildīgs par savu rīcību, tas mēs ar to nedomājam, ka viņš būtu atbildīgs tikai par savu individualitāti (savu es), bet ka viņš ir atbildīgs par visiem cilvēkiem. (. . .) Kad mēs sakām, ka cilvēks izvēlas sevi, mēs ar to saprotam, ka katrs no mums izvēlas sevi; bet ar to mēs gribam pateikt, ka, izvēloties sevi, katrs arī izvēlas visus cilvēkus. (. . .) Izvēloties vienu vai otru rīcību,

nozīmē, ka mēs vienlaicīgi šai rīcībai morāliski piekrītam, jo mēs nekad neizvēlēsimies kaut ko ļaunu. Mēs vienmēr izvēlamies to, kas labs, un nekas nevar būt labs mums, ja tas nav labs visiem.”
”Mēs esam vieni bez žēlastības. Ar to es saprotu,” saka Sartrs, ”ka cilvēks ir nolādēts būt brīvs. Nolādēts, tādēļ ka viņš nav pats sevi radījis un tomēr brīvs, jo, reiz palaists pasaulē, viņš ir atbildīgs par visu, ko viņš dara. Eksistenciālists netic kaisles varenībai. Viņš domā, ka cilvēks ir atbildīgs par savu kaisli. ”Nekāda vispārīga morāle jums nevar rādīt, kas jādara. Pamestība ietver sevī, kamēr pašī izvēlamies, mūsu esmi.”³⁴)

”Es varu uzstādīt savu brīvību par mērķi, ja es uzstādu arī citu (otra) brīvību par mērķi. Iekams jūs nedzīvojat dzīvi, tā nav nekas, bet jums pienākas tai dot saturu, un tās vērtība nav nekas cits kā saturs, ko jūs izvēlēsit.”³⁵)

Redzam, ka eksistenciālisma morāles prasības, lai gan uzsvērti ateistiskas, ir pat augstākas par kristietības morāli, jo katrs ir atbildīgs par savu rīcību un no šīs atbildības nekādi nevar atpirkties. Ar šādiem argumentiem sabrūk Mindauga krietnums. Lai arī kā mēs mēģinātu attaisnot Mindauga darbus, tad tomēr viņš nekad nav saredzējis otru cilvēku kā sev līdzvērtīgu individu. Citi viņam ir bijuši objekti, masa, kvantitāte, kas jāsakopo Lietuvas lielvalstī. Pat ja mēs viņa rīcībai atrastu attaisnojumu, tad viņa kaisle viņu pazudina. Eksistenciālists ir atbildīgs par savu kaislību, turpretī Mindaugs savu kaisli nevar savaldīt. Savā bezgalīgajā vientulībā viņš iekāro Marti, nerēķinādamies ar Martes naida stiprumu, nedz ar to, ka, aizskārdams Daumanta pašlepnumu un virieša godu, radīs laivīnveidīgu pretestību. Bet var būt, ka Mindaugs galu galā kļūst ievainojams tādēļ, ka pats sev vairāk netic; un, ja viņš netic pats sev, viņš ir zaudējis savu brīvību un nevar arī būt eksistenciālisma pārstāvis.

9. Salīdzinot Ziverta un Sartra lugas, vēlos arī aplūkot drāmu sieviešu tēlus, Marti un Elektru. Abas sievietes sevī kultivē naidu: Marte pret Mindaugu par savu noraidīto mīlestību, un Elektra pret Aigistu tādēļ, ka viņš noslepkavojis viņas tēvu un apprecējis viņas māti, viņu

pašu pazemodams par kalponi. Kā Marte, tā arī Elektra sapņo par atriebību. Abām sievietēm atriebības kaislība dod spēkus un drosmi pat atklāti pretoties despotam — karalim. Abas ar savu rīcību mudina tautu uz pretošanos, un karaļa draudi nespēj ne vienu, ne otru sagraut. Bet, ieraugot noslepkavoto Aigistu, Elektra saka: "Tas tur ir beigts. Tad tas tas bija, ko es vēlējos. Tā es to nebiju iedomājusies. Simtreiz es viņu sapņos esmu redzējusi (. . .) ar zobenu sirdī (. . .). Kā es viņu ienīdu, un cik laimīga es biju, viņu nīstot. (. . .) Viņš ir miris, un mans naidis ir miris līdz ar viņu. (. . .)."³⁶ Bet, kad Orests atgriežas no mātes slepkavības un mēģina Elektrai ieskaidrot, ka nu viņi abi ir brīvi, Elektra atbild: "Brīvi? Es, es nejutos brīva. Vai tu vari to padarīt par nebijušu? Kaut kas ir noticis, un mēs vairs neesam brīvi, lai to padarītu nedarītu. Vai tu vari aizkavēt apstākli, ka mēs esam mātes slepkavas?" Un Orests atbild: "Vai tu domā, ka es to gribētu aizkavēt? Es esmu savu darbu izdarījis, Elektra, un šis darbs bija labs. Es to nesišu uz saviem pleciem (. . .), jo šis darbs ir mana brīvība. (. . .)"³⁷

Elektra visu laiku ir dzīvojusi jaunības sapņos par naidu un atriebību. Skaudro patiesību, ka viņa ir līdzdalībiece patēva un mātes slepkavībā, jo viņa Orestu uz to sakūdīja, Elektra nespēj panest. Šo faktu priekšā viņa salūst un meklē ceļus, kā savu vainu izpirkt. Viņai pietrūkst spēka panest Sartra brīvību, un tādēļ viņa meklē glābiņu dievu, Jupitera rokās. Elektra, nostādīta dzīves realitātes priekšā, savā domāšanā nav sekojusi Orestam, bet palikusi tradicionālās atriebības-slepkavības robežās.

Arī Ziverta Marte ir apņēmusies izpildīt tradicionālo atriebības slepkavību, bet liktenis viņu aizkavē. Elektra ir jauna, vēl padsmītniece, un nespēj apvienot savus sapņus ar dzīves īstenību, bet Marte ir pieredzējusi sieviete, kas pārskata situāciju plašāk un kas pareizā brīdī prot savaldīt savas kaislības, sava mūža naidu pret Mindaugu atkal pārvērsdama mīlestībā. Kādēļ? Varbūt viņai glaimo Mindauga vaļsirdība. Viņa ļauj sevi krāpt ar Mindauga cēlajiem vārdiem, jo viņa pārredz situāciju, ka viņai visapkārt ir tikai naidis un aprēķins, nodevība un liekulība; viņa žēlo vientuļo Mindaugu un, rezignējama par savu izpostīto dzīvi, izvēlas labāk atgriezties pie mīlētā nelieša

Mindauga nekā sadarboties ar sīkajiem neliešiem, kuriem, tāpat kā Mindaugam, modificēta varas kāre ir vienīgais dzīves dzinulis. Savu izvēli Marte izved līdz galam, tāpat kā Orests ar mušām atstāj Argosu, Marte neatdodas pūlim, bet seko Mindaugam uz sārta.

No eksistenciālisma viedokļa kā Aigista, tā Martes izvēlēšanās iet nāvē ir problemātiska, jo eksistenciālists neizvēlas nāvi kā atrisinājumu. Citēšu tikai dažus Stēnstrema analīzes teikumus: "Nāvi nevar iekļaut dzīvē. Tā paliek bezpersoniska. To cilvēks pats nevar saprast, un tādēļ tā ir "absurda". Tā trāpa akli un ir neapreķināma. Un to nekad nevar iekļaut brīva cilvēka plānos, jo tie vienmēr pieņem, ka būs nākotne." 38)

10. Nobeigumi ir abām lugām līdzīgi. Ziverta lugas beigas atgādina franču revolūciju. Karalis un tirāns ir beigts, bet mazie kungi ķeras cits citam pie rīkles. Tauta nezina, ko apsākt ar iegūto varu un brīvību, tā to neprot izmantot nedz sev, nedz kādam citam par labu. Tas ir pūlis, kas slepkavo, izvaro un zog – pa kreisi un pa labi – bez jebkādas idejas vai vadlīnijas, bez apzinīgas izvēles sev un citiem. Arī Argosā iedzīvotāji neapjēdz, ka Orests viņus atbrīvojis no tirāna, ka viņš atdevis viņiem brīvību, aiziedams ar mušām, viņu mocītājām; viņi grib viņu nomētāt ar akmeņiem, jo viņš ir izjaucis pastāvošo kārtību. Bet abi šie skati ir despotisma rezultāts. Cilvēks, kas dzīvojis pastāvīgās bailēs, ir piemērojies šiem apstākļiem un ir galīgi aizmirsis, kas ir brīvība. Tāpat kā krātiņā uzaudzis dzīvnieks viņš nespēj brīvībā orientēties, viņam ir pat bail no tās.
11. Šai apcerē gribēju parādīt, ka, neatkarīgi no tā, ka viens autors raksta franciski un darbojies Rietumeiropas kultūras centrā, otrs – latviski un šo lugu sarakstījis Rīgā, abu darbos ir iespējams atrast daudz kopīgu pazīmju.

NORĀDES

- 1) K. Miķelsone, "Mārtiņš Ziverts", Laiks (Latvju mēnešraksts) 5, 1946, 97-105 un I. Šķipsna, "Vara: Mārtiņa Ziverta traģēdija", Ilzes pasaulē. Rakstu krājums Ilzes Šķipsnas piemiņai. Bruklīnā 1984, 117-122

- 2) K. Miķelsone, op. cit. 97
- 3) T. Stenström, Existentialismen, Studie i dess idétradition och litterära yttringar, 1966, 3-4, 236-237, 254-255
Skat. arī V.Kārklīšs, "Žans Pols Sartrs un eksistenciālisms", Laiks (Latvju mēnešraksts) 12, 1947, 100-103 un P.Jurēvičs, "Literatūras sabiedriskās problēmas Francijā", Laiks (Latvju mēnešraksts)
- 4) Plašāk par Mindaugu J.Totoraitis, Die Litauer unter dem König Mindowe. Dissertation, Universität Freiburg (Schweiz) 1905
- 5) T. Stenström, op. cit. 196
- 6) Mārtiņš Zīverts, Vara. Tragēdija (Mārtiņa Zīverta lugas XXI), "Sala" Sidnejā 1965, 70
- 7) J.P.Sartre, Les Mouches. Šeit izmantots vācu tulkojums Die Fliegen, Die schmutzigen Hände, Rororo-theater, Hamburgā 1984, 5
- 8) M.Zīverts "Vārds autoram", Daugava 1, 1943, 41. Šai citātā minētie teikumi vairs nav atkārtoti pārdrūkājumā grāmatā (M.Zīverts, Vara, Sidnejā 1965), 70-74. Toties tur (74.lpp.) ir autora papildinājums: "Un tiešām, šis inscenējums izrādījās pēdējais Dailes teātra patstāvīgās attīstības posmā. 1944. gada 2. septembrī, kad pie Ķekavas dunēja kaujas, teātris pēdējā izrādē deva Varu. Fināla skatā atsteidzas ziņnesis no austrumiem ar saucienu "Tatāri nāk!" Izrāde aplūda ar īstenību".
- 9) T. Stenström, op. cit: 195-196
- 10) Turpat, 196
- 11) Turpat, 202
- 12) Turpat, 205
- 13) M.Zīverts, Vara (. . .), 71-72, 74
- 14) Turpat, 7
- 15) Turpat, 17
- 16) J.P.Sartre, Les Mouches (. . .), 11-14
- 17) M.Zīverts, Vara (. . .), 20

- 18) Turpat, 22
- 19) Turpat, 22-23
- 20) J.P.Sartre, Les Mouches (. . .), 53
- 21) Turpat, 53 22) Turpat, 55 23) Turpat, 55
- 24) T.Stenström, op.cit. 197 25) Turpat, 224
- 26) M.Zīverts, Vara (. . .), 41-42
- 27) J.P.Sartre, Les Mouches (. . .), 69-70
- 28) M.Zīverts, Vara (. . .) 42-43 29) Turpat, 44
- 30) I.Šķipsna, op.cit. 119
- 31) Paula Jēgere-Freimane, "Varas problēma divu Mintautu resp. Mindaugu iemiesojumā: Raiņa un Zīverta traģēdijās", Laiks (Latvju mēnešraksts) 34, 1949, 60-65
- 32) M.Zīverts, Vara (. . .) 42
- 33) Šai apcerē balstos tikai uz tiem Sartra darbiem, kas sarakstīti ap Otrā Pasaules kara laiku, ap 1945. gadu.
- 34) J.P.Sartre, L'Existencialisme est un Humanisme; vācu tulkojums Drei Essays, Frankfurt a. M. 1972, 12
Sal. arī Angelikas Gailītes tulkojumu "Daži virzieni mūsdienu pasaules literatūrā, sevišķi eksistenciālisms", 140 (Latviešu apgādu gada grāmata 1948, 138-143)
- 35) J.P.Sartre, Drei Essays, 32 (A.Gailītes tulkojums, op. cit. 140)
- 36) J.P.Sartre, Les Mouches (. . .), 57
- 37) Turpat, 37
- 38) T.Stenström, op.cit. 123

M. Ziverta "Varas" izrāde Rīgā 1944. gadā

Izrādes kopskats

Dagnija Šleiere un Velta Rūķe-Draviņa

LATVIEŠU TAUTASDZIESMU KRĀJUMI GRĀMATU IZSTĀDĒ S T O K H O L M Ā

Baltijas studiju 8. konference notika Stokholmā 1985. gada vasarā, no 7. līdz 11. jūnijam.

Sakarā ar Krišjāņa Barona jubilejas gadu, konferences telpās bija izkārtotas vairākas izstādes.

Ziemeļu muzejā (Nordiska museet) bija skatāma Latvijas PSR Rakstnieku savienības izstāde "Latviešu folklorā un Kr.Barons", Mūzikas akadēmijas telpās, kur notika konferences darba sēdes, bija iekārtota Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas foto izstāde par Krišjāņa Barona dzīvi un darbiem, ar Zigurda Vidiņa fotogrāfijām, hronoloģiskā secībā lietpratīgi izraudzītiem attēliem, kas atļāva izsekot Dainu tēva mūža un darba gaitām.

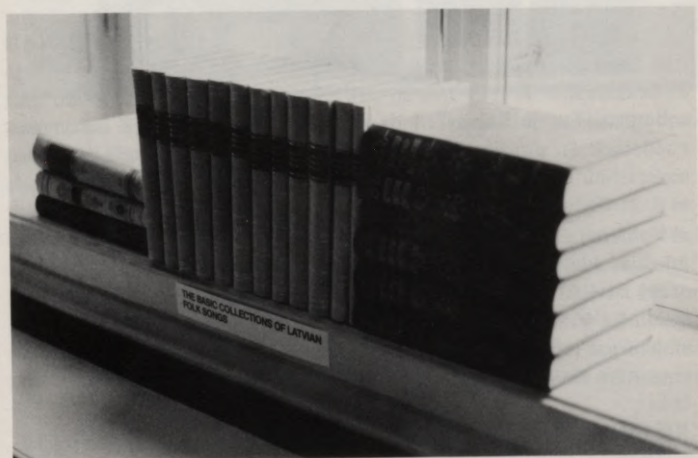
Baltijas Institūta telpās (Imanta Rebanes sakārtojumā) bija izstādīta igauņu un lietuviešu grafika ar folkloras motīviem; to papildināja Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevumi – tautasdziesmas, pasakas un citi folkloras žanri, to starpā arī bagātīgi ilustrētas grāmatas.

Plašākais grāmatu klāsts bija redzams Mūzikas akadēmijas telpās izstādē "Krišjāņa Barona 'Latvju Dainas' un citas latviešu tautasdziesmu publikācijas 1915-1984". Šo izstādi, pēc Baltijas Institūta valdes lēmuma, bija uzticēts izveidot Dagnijai Šleierei un Veltai Rūķei-Draviņai. Šai izstādei grāmatas bija devušī: Baltijas Institūts, Baltijas studiju centrs, Vesterosas pilsētas bibliotēka, Velta un Kārlis Draviņi, Austris Grasis, Māra Irbe, Andreja Johansona mājas bibliotēka, Baiba Kangere, Ingrida Leimane, Juris Leimanis, Helge Rinholms, Dagnija Šleiere, Juris Tārs.

Lai ierobežotu izstādes apjomu, netika ņemti p ē t ī j u m i par latviešu tautasdziesmām, arī ne meldiju pieraksti vai tautasdziesmu grafiskie attēli, bet vienīgi tautasdziesmu tekstu publikācijas. Ierobežojums likās nepieciešams arī laika ziņā: netika izstādīti visvecākie tautasdziesmu krājumi, bet tikai Kr. Barona "Latvju Dainas" un vēlākie izdevumi (1915-1985). Centāmieš izstādē ietvert visus pamata krājumus, kā arī

dažādās izlases un daļu tulkoto dziesmu. Lai parādītu, kā no Kr. Barona lielā zinātniski izdotā krājuma dziesmas atgriežas atpakaļ tautā, bija izstādītas izlases bērniem, kā arī ilustrētas bērnu grāmatas un pirmās lasāmās grāmatas mājai un skolai, ar tautasdziesmām. Krišjāņa Barona mūža gaitas atspoguļoja pāris grāmatas un speciālas studijas.

Grāmatu klāsts — kaut arī neaptvēra gluži visu, kas publicēts minētajā laika posmā — bija pietiekami plašs un iespaidīgs. Tā kā visas šīs Latvijā un ārpus Latvijas publicētās grāmatas nav viegli savākt vienuviet, dokumentācijai šie pievienojam tur izstādīto grāmatu sarakstu. Atsevišķās vitrinās grāmatas bija apvienotas pēc galvenajām nodaļām: Pamata krājumi, Tautasdziesmu izlases, Izlases pēc speciāliem tematiem, Tautasdziesmas bērniem un skolām, Tautasdziesmu tulkojumi.

Daļa pamatkrājumu: Kopenhāģenas un Rīgas pēckara izdevumi.

Kr. Barona "Latvju Dainas": 1. izdevums (augšā pa kreisi), 2. izdevums (augšā pa labi).

Lai konferences dalībnieki – kas visi nebūt nebija folkloras un latviešu filoloģijas speciālisti – iegūtu skaidrāku priekšstatu par tautasdziesmu nozīmi latviešu kultūrā un par Kr. Barona mūža darbu, grāmatu izstādi papildināja izraudzīti citāti (angļu tulkojumā) no paša Barontēva spriedumiem par mūsu tautasdziesmu lomu latviešu dzīvē, kā arī ievērojamu humanitāro zinātņu pārstāvju atzinumi:

KRIŠJĀNIS BARONS, "Par dziesmām un dziedāšanu, kur, kad un kā latvietis savas tautas dziesmas dzied":

In this chapter there are classified folk songs, of which the people themselves directly or indirectly give evidence that the songs and singing of songs is one of their dearest intellectual treasures, and that the songs are their guardian angel above all things here and elsewhere,

which accompanies a Latvian from the warm bosom of his mother to begin with throughout all walks of life, in his work and aspirations, in pleasure and trouble, in good and bad days; which instructs him and give strength in moral virtues, rebukes and lashes in the case of vice and blunder; which corrects a mischievous fellow, pities and has mercy on the weak, friendly guides the rightless on the right road; and does not leave to the end of his life as a trustful and honest guide until he is going to repose in the cold bosom of mother earth.

JĀNIS ENDZELĪNS par Kr. Barona mūždarbu:

This lifetime work by Barons will be to the Latvian nation and to himself – MONUMENTUM AERE PERENNIUS.

1904

He started his lifetime work when he was already about 45 years of age, and we know that he had to do this another 40 years. Thus, starting this work, he could not hope and be sure that he will succeed to accomplish it. And even if he was able to do it, could he cherish a hope under those unfavourable circumstances ever to publish it? Somebody else, perhaps, because of such doubts, would have never undertaken this enormous work, but Father Barons has had that implicit faith in his work, such – one could say – unreasonable hope to be successful, without which no genuine and eminent work ever could be done. If such an image of Father Barons is supporting us, the Latvian philologists, then we are not any more, by any means, some people without past and without traditions. We have got a noble example; it would be proper we should follow it, as each of us can, and to our own ability.

1935

Prof. Jānis Endzelīns, Linguist
University of Latvia
Fellow of the Academy of
Sciences of Latvian SSR
Foreign Fellow of Royal
Academy of Literature, Sweden

LUDIS BĒRZIŅŠ un VAIRA FREIBERGA par tautasdziesmu lomu latviešu dzīvē:

We are not to forget that the folk songs are wonderful means, which unite the different Latvian country districts and likewise the different social sections of the Latvian population. In other words the folk poetry is our spiritual native country, which already belonged to us at that time, when we were not the masters in our native country.

Prof.Ludis Bērziņš, Folklorist
University of Latvia

The poetic mentality of the *d a i n a s* is such an integral part of Latvian culture that the sheer number of *d a i n a s* known (either recited or sung) by any individual might well be taken as a quick quantitative estimate of their degree of familiarity with this culture. I am not saying that this single measure would be sufficient to encompass so complex a phenomenon as the mastery of a whole cultural heritage. But if I had to pick any single index, that is the one I would pick.

Prof. Vaira Viķe-Freiberga, Psychologist
University of Montreal

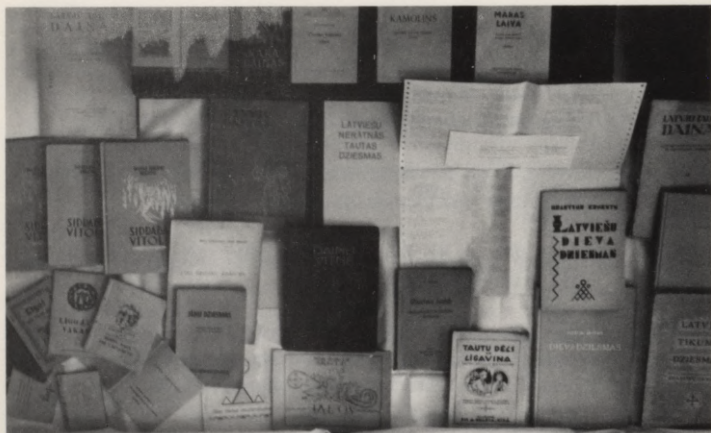

Dagnija Šleiere un Velta Draviņa pie grāmatu vitrīnas izstādē.

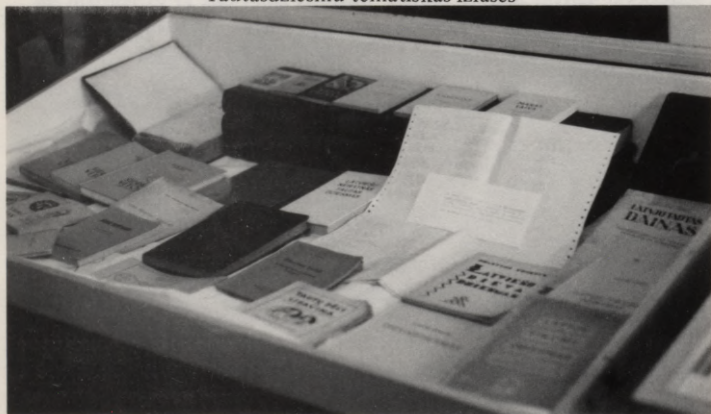
Izstādītie

TAUTASDZIESMU PAMATKRĀJUMI

- 1894 *Latvju dainas*. Kr.Barona un H.Visendorfa izdotas.
H.I.Draviņ-Dravnieka ģenerālkomisijā, Jelgavā
- 1903-1915 Kr.Barons un H.Visendorfs, *Latvju Dainas*. II - VI. Ķeizari-
riskās Zinību Akadēmijas spiestuvē, Pēterburgā
- 1922 *Latvju dainas*. Kr. Barona kopojumā. I - VI. 2. iespiedums.
Valtera un Rapas akc. sab., Rīgā
- 1928-1932 *Latvju Dainas*. Pamatdziesmas doc. L.Bērziņa sakopojumā.
N.Strunkes vāks un vinjetes. Anša Cīruļa krāsainais pie-
likums. I - VI. Valtera un Rapas akc.sab., Rīgā
- 1928-1932 *Latvju Tautas Daiņas*. Ilustrēts izdevums ar variantiem un
zinātniskiem apcerējumiem. Sakārtojis R.Klaustiņš. Redi-
ģējis prof. J.Endzelīns. I - VI. "Literatūra", Rīgā
- 1936-1939 *Tautas dziesmas*. Papildinājums Kr.Barona "Latvju Dai-
nām". Prof. P.Šmita redakcijā. I - IV. Latviešu folkloras
krātuves izd., Rīgā
- 1952-1956 *Latviešu tautas dziesmas*. I - XII. Redaktori: prof.Dr. A.
Švābe, prof. Dr. K.Straubergs, E.Hauzenberga-Šturma.
"Imanta", Kopenhāgenā
- 1979-1985 Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts, *Latviešu*
tautasdziesmas. Redakcijas kolēģija: A.Ancelāne, K.Arājs,
A.Breidaks, A.Grigulis, V.Hausmanis, J.Kalniņš, E.Kokare,
V.Samsons. I - V₂. "Zinātne", Rīgā
- 1980 *Kr.Barons' "Latvju Dainas" on computer*: Montreal Boston
Corpus of Latvian Dainas.(V.Bērziņš, I.Freibergs, K.Kon-
rāde, G.Strazds, V.Viķe-Freiberga.)The computerized cor-
pus of Latvian Dainas, based on the Copenhagen edition.

Tautasdziesmu tematiskās izlases

Izlases krājumi. Vidū: fragments no Monreālas-Bostonas Dainu projekta tekstiem.

Krišjāna Barona pavadvārdi Kārļa Skalbes sakārtotajai
Latvju daiņi izlasei 1912. gadā:

Kij man dzeefmu peezi pūhri,
Wehl ar kaudzi wahzelite,
Kad gibejs, tad dpedaju,
Labas ween lafidama. J. dj.

No pteem pahrpilneem k. dzeefmu puhreem
muhfr pahihstamais rakstneeks un
dzejneeks K. Skalbe uspehnees rehpiži
iflajit, peemehriži eekahr tot un lafi.
tejeem pahncegt tas pkaispakās, daifakās
dzeefmas. Ka beestham waram gaidit
kocetnu dzeefoms ifwehli un ^{pareiju} wimul (e-
kahrtojummu, par to galwo mums
mineti rakstneeka laba flawa.

Par glihtu tipozgrafijas darbu, pee
loti mehrenam, wizeem peecjamam genatru,
ruhpejusis pahihstamais A. Gulbja firma.

Talab waram p. hini jaunajam k. dzeefmu,
ifdearumam nowchlet sexmize gestu
sentā pa zeemu zeemeem.

Kr. Barons.

TAUTASDZIESMU IZLASES KRĀJUMI

- 1920-1923 Kr.Barona *Latvju dainu izlase*. I - IV. Izglītības ministrijas izdevums, Rīgā
- 1949 *Latvju dainu izlase*. I - II. (Sakārt.) Kr. Barons. (3. izd., pārkārtots). Trimdā (J.Kadiļa apg., Eslingenā)
- 1955 Latvijas PSR ZA Etnogrāfijas un folkloras institūts, *Latviešu tautasdziesmas*. Izlase. I. Izlasi kārtājuši O.Ambainis, A.Ancelāne, K.Arājs, M.Asare, V.Greble, prof.J.A.Jansons. ZA izdevniecība, Rīgā
- 1956 Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts, *Latviešu tautasdziesmas*. Izlase. II. Izlasi kārtājuši O.Ambainis, K.Arājs, M.Asare, V.Greble. ZA Izdevniecība, Rīgā
- 1957 Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts, *Latviešu tautasdziesmas*. Izlase. III. Izlasi kārtājuši A.Ancelāne, K.Arājs, M. Asare, R.Drīzule, V.Greble. ZA izdevniecība, Rīgā.

MAZĀS IZLASES

- 1912 Kārlis Skalbe, *Latvju daiņu izlase*. I - IV. A.Gulbja apg., Pēterburgā
- 1921 Kārlis Skalbe, *Latvju daiņu izlase*. 2. iesp. Rīgā
- 1935 *Daiņu vītne*. Latvju tautas dziesmu izlase ar ilustrācijām. Rediģējis prof. J.Endzelīns, K.Kurcalta izlase un kārtojums. "Literatūra", Rīgā
- 1942 *Sidraba vītols*. Tautas dziesmu krājums. Sastādījuši J.A. Jansons un N.Kalniņš. Rīgā

- 1943 *Sidraba vītols*. Tautas dziesmu krājums. Sastādījuši Dr.phil. J.A.Jansons un N.Kalniņš. (Reproducēts 3. izd.) K.Rasiņa apgāds "Literatūra", Rīgā; arī reprodukcijas (4.) izd. Gēteborgā, 1984
- 1946 *Dainu vija*. "Daile", Minhenē (Miniatūrizd.)
- 1946 *Tautas dziesmu izlase*. Sastādījis Arturs Baumanis. (Autora izdevums), Augsburgā
- 1946 *Māras laiva*. Latviešu tautas dziesmas. Veronikas Strēlertes izlase. Vegastiftelsens förlag (patiesībā Daugavas apg.), Stokholmā
- 1947 *Latvju dainu izlase* Kārļa Skalbes sakārtojumā. Apgāds "Latviešu raksti", Valkas nometnē pie Nirnbergas
- 1948 *Kamoliņš*. Latviešu tautas dziesmu izlase K.Dzīļlejas sakārtojumā. Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Čiploka apgāds, (Detmoldā)
- 1961 *Palcmariešu dziesmu krājums*. Sakrājis Frīdrichs Dāvids Vārs, Palsmanes un Aumeisteru draudžu mācītājs. Izdevis ar ievadu un piezīmēm Haralds Biezais, Jēncēpingas latviešu draudzes mācītājs. "Senatne", Upsalā
- 1968 *Kamoliņš*. Latviešu lielo un mazo tautas dziesmu izlase. K.Dzīļlejas sakārtots un papildināts izdevums. "Latvju Grāmata", Veiverlijā (Waverly), ASV
- 1970 Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts, *Dziedot mūžu nodzīvoju*. Sastādījusi R.Drīzule. "Zinātne", Rīgā
- 1976 *Sidraba vītols*. Tautas dziesmu krājums. Sastādījuši Dr.phil. J.A. Jansons un N.Kalniņš. 6., pārkārtots izd., Ņujorkā

- 1982 *Latvju Dainas*. Krišjāņa Barona kopojumā 1894-1915. Izlase. Sastādījis Gunārs Priede. "Liesma", Rīgā
- 1983 *Dainas*. Krišjāņa Barona "Latvju Dainu" izlase. Sastādījis Kārlis Arājs. Pāvila Šēnhofa ilustrācijas. "Zinātne", Rīgā
- 1984 *Latvju dainu izlase*. Sakārtojais Valdemārs Ancītis. Māksliniece Māra Rikmane. "Zvaigzne", Rīgā.

IZLASES PAR ĪPAŠĀM TĒMĀM

- Gadskārtu dziesmas
- 1946 *Ziemassvētki sabraukuši*. Tautas dziesmas. Arvīda Brastiņa sakārtojums, Voldemāra Branta rotājums. P. Mantnieka apgāds, E. Ķiploka apgāds, (Detmoldā)
- 1982 *Kad saulīte rotājas*. Gadskārtu ieražu dziesmas. Izlase. Sakārtojusi R. Drizule. "Zinātne", Rīgā
- Jāņu dziesmas
- 1925 *Līgo dziesmas*. Ziemeļnieces kopotas. P. Liepas apg., Rīgā
- 1937 *Jāņu dziesmas*. Rediģējis prof. P. Šmits, sakārtojais O. Līdeks. Latviešu folkloras krātuve, Rīgā
- 1944 *Jānīts nāca par gadskārtu*. Jāņu dziesmas. Arvīda Brastiņa sakārtojums, Kārļa Freimaņa ilustrācijas. "Zelta Ābele", Rīgā
- 1946 *Līgo Jāņu vakarā*. Jāņu dziesmas. Arvīda Brastiņa sakārtojums un rotājums. Blombergā
- 1946 *Tevu Jāņu dziesmas*. Trimdā (Vācijā). (Miniatūrīzid.)
- 1946 *Jāņa dziesmas*. Izdevis A. Henzels Vircburgas Centrālā nometnē. (Rotēts mašīnraksts)

- 1946 *Nāc, nākdama Jāņa diena!* Jāņa dziesmu krājums. Sakārtoj-
jis Al.Grants.(Vācijā)
- 1948? *Līgo!* Tautas dziesmas Jāņiem. (Vācijā)
- 1948 *Mazais Jānis Jāņos.* M.Gaujas ilustrētas tautas dziesmas.
Apgāds "Grāmatnieki" (Berhtesgādenā)
- 1981 *Dziesmas Jāņu dienas daudzinājumam.* (Sakārt.) Z.Leitis.
Austrālijas latviešu skautu un gaidu jendas apgāda "Zīles"
izdevums, Melburnā

Mitoloģiskas dziesmas

- 1947 *Latviešu Dieva dziesmas.* (Sakārt.) Brastiņu Ernests.
(2., nepilnīgs izd.), Vircburgā
- 1970 *Latvju dievadziesmas.* III iespiedums. Izraudzījis un sakār-
tojis Brastiņu Ernests. Latvju dievturu draudzes izdevums,
(Čikāgā)

DAŽĀDAS TĒMAS

- 1923 *Tautu dēls un līgaviņa.* Tautas dziesmas par mīlestību. Sa-
kopojis Krišs Melnalksnis. Ar 50 meldiju notīm.
A.Gulbis, Rīgā
- 1924 *Dziesmu kaŗš.* Apdziedāšanās dziesmu krājums. (Sastā-
dījis) A.Lidvans. "Saules" apg., Rīgā
- 1929 *Latvju tikumu dziesmas.* (Sastādījis) Brastiņu Ernests.
Latvju dievturu draudzes apg., Rīgā
- 1944 *Kaŗa dainas.* Sakārtojies un rediģējis Jānis Rudzītis, Jāņa
Plēpja gravējumi kokā. "Zelta Ābele", Rīgā
- 1957 *Latviešu nerātnās tautas dziesmas, mīklas, sakāmvārdi un
parunas.* Andr. Ozoliņa apgāds, Vācijā. (Eutinā)

- 1960 *Tautu meitas – zeltenītes*. Latviešu tautas dziesmas. Sakārtojis Juris Konters. Alfrēda Kalnāja apgāds, Čikāgā
- 1960 *Darba vara lielu dara*. Tautas dziesmu izlase prof. J.A. Jansona sakārtojumā. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā
- 1968 *Gudrība latviešu tautas dziesmās*. (Sakārt.) J. Martinsons. Autora izdevums (Belmorē, NSW, Austrālijā)
- 1970 *Daiļes lokā*. Tautasdziesmas par daiļumu. Prof. J.A. Jansona izlase un sakārtojums. "Liesma", Rīgā
- 1972 *Saule sēja sudrabiņu*. Latviešu tautasdziesmas par dabu, izlase. Sakārtojis Kārlis Arājs. "Zinātne", Rīgā
- 1973 *Darba vara lielu dara*. Tautas dziesmu izlase prof. J.A. Jansona sakārtojumā. Otrais izdevums. "Liesma", Rīgā
- 1973 *Sen to Rīgu daudzinaja*. Rīga latviešu tautas daiļradē. Sastādījusi A. Ancelāne. "Zinātne", Rīgā
- 1974 *Kas var dziesmas izdziedāt?* Latviešu tautasdziesmas par dziesmām un dziedāšanu. Izlase. Sakārtojis K. Arājs. Mākslinieks V. Grants. "Zinātne", Rīgā
- 1976 *Latvju tikumu dziesmas*. Izraudzījis un sakārtojis Brastiņu Ernests. Latvju dievturu sadraudzes izdevums. 2. izd. (Reproducēts no Rīgas izdevuma, ASV – "printed in U.S.A.")
- 1981 *Kas jāzina meitiņām*. Latviešu tautas dziesmas. Imanta Ziedoņa sakārtojums, Jāzepa Pīgožņa zīmējumi. Izdevniecība "Liesma", Rīgā
- 1984 *Puisīts augu*. Latviešu tautas dziesmas. Imanta Ziedoņa sakārtojums, Jāzepa Pīgožņa zīmējumi. "Liesma", Rīgā

IZDEVUMI BĒRNIEM

- 1951 *Lāča bērni*. Latviešu sūpļa dziesma. Zīmējis Ansis Bērziņš.
"Grāmatu Draugs", (Bruklinā)
- 1957 *Upe, upe, Daugaviņa*. Tautas dziesmas par Daugavu. Ilustrējis K.Sūniņš. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā
- 1960 *Teic, māmiņa, manu darbu*. Latviešu tautas dziesmas. A.Kronenberga zīmējumi. "Vaidava", (Linkolnā)
- 1961 *Mazputniņš*. Mēnešraksts latviešu zēniem un meitenēm visā pasaulē. "Ceļinieks", Čikāgā

Tautasdziesmu izlases bērniem.

- 1962 *Mazā Dace darbu dara.* Latviešu tautas dziesmas. Sastādījusi A.Graubiņa. Ilustrējusi K.Dāle. "Liesma", Rīgā
- 1967 *Skrej, bitīti, kaltējies manā rožu dārziņā!* Sastādījusi A.Graubiņa. Ilustrējusi K.Dāle. "Liesma", Rīgā
- 1967 *Incīti, kaķīti.* Latviešu tautasdziesmas par mājas dzīvniekiem. Mākslinieks H.Purviņš. "Liesma", Rīgā
- 1967 *Nāc nākdama, vasariņa.* Sastādījusi A.Ancelāne, E.Kokare, H.Sūna, J.Vitoliņš. Mākslinieks K.Sūniņš. "Liesma", Rīgā
- 1971 *Latvju dainas.* Ilustrējis R.Birzgalis.
- 1972 *Sudraba smildziņa.* Dabas skaistums latviešu tautas dziesmās. Ilustrējis Kārlis Sūniņš. "Liesma", Rīgā
- 1973 Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts, *Latviešu bērnu folklorā.* Sastādījusi V.Greble, māksliniece Astrīda Meiere. "Zinātne", Rīgā
- 1979 *Nāc mežā ciemoties!* Latviešu tautas dziesmas. Sastādījusi un ilustrējusi Margarita Stāraste. "Liesma", Rīgā

ĀBECES UN PIRMĀS LASĀMĀS GRĀMATAS AR TAUTASDZIESMĀM

- 1917 P.Abuls, *Skolas Druva.* Lasāma grāmata pilsētu un lauku skolām. I daļa. Trīspadsmitais izdevums. "Pedagogs", Maskavā
Grāmatas ievadā sastādītājs, starp citu, raksta:
"Pirmā bērnu lasāmā grāmatā nedrīkst trūkt stāstiņu un pasaciņu ar pamācošu saturu; viņā arī nedrīkst trūkt tautas dziesmu, teiku, parunu un mīklu, kuras pati tauta darinājusi.

Šajos pašas tautas ražojumos valoda sen dienām nogludināta, vienkārša un bērniem visvieglāk saprotama.”

Lasāmā grāmata tiešām arī sākas ar sakāmvārdu ”Rīta stunda – zelta stunda”, mīklu ”Ne ķiku, ne grabu – labrīt pie loga!” un tautasdziesmu

Aust gaismiņa, lec saulīte,

Tas pirmais gaišumiņš;

”Labrītiņ! Dievs palīdz!”

Tā pirmā valodiņa.

1924 J.Davis, *Jaunā Ābece mājai un skolai*. Valtera un Rapas akc. sab., Rīgā

1944 E.Gailīte, *Mūsu ābecīte*. Leonīda Alkšņa ilustrācijas. Alfrēda Ūdra apgāds, Rīgā

1958 *Valodiņa*. Ābece un pirmā lasāmā grāmata. (Sast.) J.Ezeriņš un J.Grīns. E.Ābeles un Ed.Brencēna ilustrācijas. (Reproducēts pēc Rīgas izdevuma – 1.izd. 1922.g.).Latviešu Palīdzības Komiteja, Stokholmā

(1946) *Tēvu valoda*. (Reproducēts 1941. gada izdevums Rīgā.)

TULKOJUMI

1896 V.von Andrejanoff, *Lettische Volkslieder und Mythen*. Hallē

1918 Inga Bielenstein, *Lettische Volkslieder*. Minhenē

1929 *Les chansons mythologiques lettonnes*, publiées avec une traduction française par Michel Jonval ... docent à l'Université de Riga. Ouvrage publié avec l'appui du Fonds de Culture de Lettonie. Librairie Picart, Parizē

1961 H.Biezais, *Die erste Sammlung der Lettischen Volkslieder von Gustav Bergmann*. ”Senatne”, Upsalā

Augšējās rindās: publikācijas par Kr.Baronu un viņa mūža darbu.

- 1967 H.Biezais, *Die zweite Sammlung der Lettischen Volkslieder von Gustav Bergmann*. Skrifter utgivna av Religionshistoriska institutionen i Uppsala (Hum.fak.), 3., Upsalā
- 1969 *Sex Songs of the Ancient Letts*. Translated into American by B.Berzing. Ņujorkā
- 1983 Valdis Bisenieks, *Lettische Volkslieder*. Nachdichtungen vom Autor. Latvijas Valsts Universitāte, Vācu filoloģijas katedra, Rīgā
- 1984 *Latvju dainas. Lатышские дажны*. Sastādījis Jurij Abyzov. Mākslinieks Juris Petraškevičs. "Liesma", Rīgā

KRIŠJĀŅA BARONA DZĪVE UN DARBS

- 1924 Līna Baron, *Krišjāņa Barona atmiņas*. Ar dažiem pielikumiem. Sakopojusi Līna Baron. Valtera un Rapas akc.sab., Rīgā. (Reprodukcijas izd. 1981, Gaujas apgāds, Linkolnā, ASV)
- 1946 Arturs Baumanis, *Krišjānis Barons*. Biografija. (Autora izd.) Augsburgā
- 1961 *Pa Krišjāņa Barona dzīves un darba vietām*. Sastādījis K.Arājs. Latvijas Valsts Izdevniecība, Rīgā
- 1984 Arturs Baumanis, *Krišjānis Barons. Dzīve un darbi*. "Grāmatu Draugs", (Bruklinā)
- 1983 Krišjānis Barons, *Mazs avots kalnā ceļas*. Dzeja, atdzejojumi, stāsti. Sastādītājs Kārlis Arājs. "Liesma", Rīgā
- 1985 Krišjānis Barons, *Par dziesmām un dziedāšanu*. Sakārtojis Kārlis Arājs. "Liesma", Rīgā. (Miniatūrīzd.)
- 1985 Kārlis Arājs, *Krišjānis Barons un "Latvju Dainas"*. "Zinātne", Rīgā
- 1984-1985 ZARI. Literārā gadagrāmata. Redaktore Velta Rūķe-Draviņa. The Baltic Scientific Institute in Scandinavia, Stokholmā.

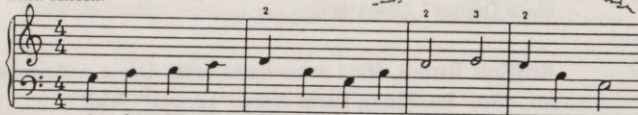
TAUTASDZIESMU ILUSTRĀCIJAS

1. Mūsu dienās šķiet ļoti parasta parādība, ka tautasdziesmu tekstiem pievienotas arī dziesmas ilustrācijas. Ļoti iecienīts tāds paņēmieni ir bērniem domātos žurnālos. Mēnešrakstā "Mazputniņš"¹⁾ līdz pašam pēdējam laikam atrodam krietnu skaitu gaumīgu zīmējumu, kur tautasdziesmu atainojumā gan vecākās, gan jaunākās paaudzes ilustratori apliecina katrs savu īpatnējo stilu.

25. AIJĀ, 2020. Latvju daina.

Saisti dziedoši!

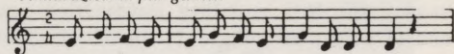

1. Ai - jā, žū - žū, lā - ča bēr - ni, ai - jā, žū - ū - žū,
2. Tēvs aiz - gā - ja bi - šu kāp - ti, ai - jā, žū - u - žū.

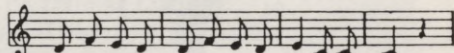
Tikpat iemīļotas ir ilustrācijas pirmskolas mācību grāmatās un klavieru spēles ābecēs, piem., Imanta Bites zīmējumi Andra Vītoliņa mācību burtnīcās "Dziedāsim, rotāsim".²⁾

Bet ilustrācijas nav nekāds retums arī mācību grāmatās augstākām klasēm pieaugušiem. V.Lasmanes latviešu valodas mācību grāmatā zviedru valodas runātājiem (Lärobok i lettiska)³⁾ tautasdziesmai "Kur tu teci, gailīti manu" Anika Grīna pievienojusi attiecīgo attēlu.

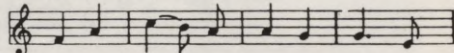
Tautasdziesma par gaiļti.

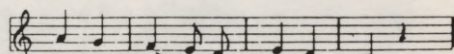
1. Kur tu te - ci, kur tu te - ci, gai - li - ū - man'.

1. Kur tu te - ci, kur tu te - ci, gai - li - ū - man'.

1. No ri - ū - pa ag - ru - mā - i,

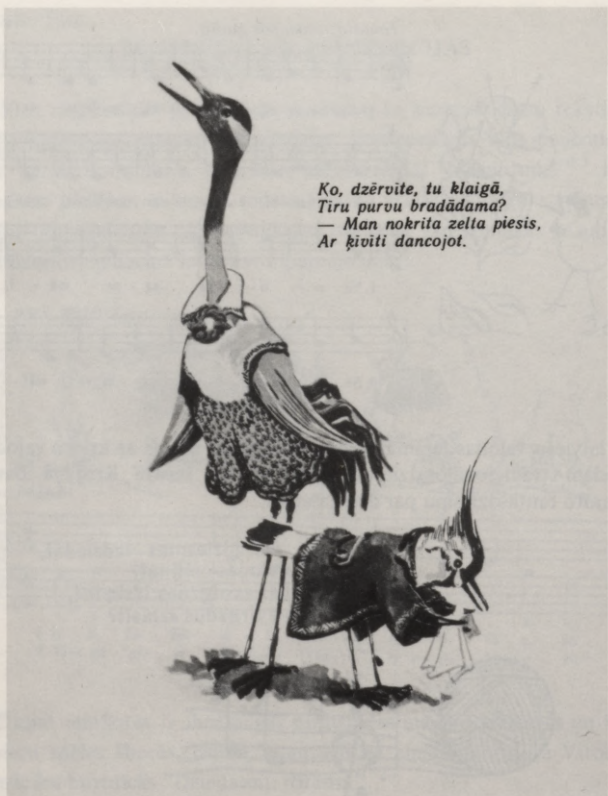
1. No ri - ū - pa ag - ru - mā?

Pat latviešu valodas lasāmai grāmatai Latvijas skolās ar krievu valodu⁴⁾ atrodam tradicionālo dziesmu kamolu, kas ilustrē Krišjāņa Barona iecienīto tautasdziesmu par dziedāšanu.

Kas var dziesmas izdziedāt,
Kas valodas izrunāt?
Kas var zvaigznes izskaitīt,
Jūras zvirgzdus izlasīt?

Tikpat nepieciešamas mūsdienās šķiet ilustrācijas tautasdziesmu krājumiem. Arī humoristiskos žurnālos un dažādās joku lapās piemēroti zīmējumi nereti papildina tekstu un pastiprina humoru. Tiek izdotas arī pastkartītes ar tautasdziesmu tekstiem un piederīgo attēlu, piem., par putniem.

*Ko, dzērviņe, tu klaigā,
Tiru purvu bradādama?
— Man nokrita zelta piesis,
Ar ķivīti dancojot.*

Agrākos laikos šādas tautasdziesmu ilustrācijas nebūt nebija tik parastas kā tagad. Vēl šā gadu simteņa sākumā izdotajās grāmatās to tikpat kā nav. Arī krāsainās ilustrācijas un smalkāk izstrādāta tehniskā apdare iespiedumos parādās pavēlu.

2. Pirmoreiz kāda latviešu tautasdziesma (kopā ar notīm) publicēta 1632. gadā, Tērbatas universitātes profesora F.Mēnija grāmatā par Livonijas iedzīvotāju izcelšanos (Syntagma de origine Livonorum):

DE ORIGINE LIVONOR. 45

seu pausā semibrevis ♢, gaudeant, hoc modo: *I. Vox.*

Manne Wolte Ramelet/Doß mann weene

Ratfent/ Monn pelyte pejukus/ Pyta

suocste bundeling.

2. 3. 4. f.

Detailed description: The image shows a page from a historical music manuscript. At the top, it is titled 'DE ORIGINE LIVONOR. 45'. Below the title, there is a line of text: 'seu pausā semibrevis ♢, gaudeant, hoc modo: I. Vox.' This indicates a specific note value (semibrevis) and a diamond-shaped note symbol. The music is written on four staves. The first two staves contain diamond-shaped notes with stems, corresponding to the Latin lyrics 'Manne Wolte Ramelet/Doß mann weene' and 'Ratfent/ Monn pelyte pejukus/ Pyta'. The third staff has diamond-shaped notes above a line of five empty staves. The fourth staff contains four measures of music, each starting with a diamond-shaped note, labeled '2.', '3.', '4.', and 'f.' (forte). The diamond-shaped notes are a unique notation used in this historical document.

Turpretim kādas tautasdziesmas teksts kopā ar tās vizuālo attēlu iespīestā veidā parādās krietni vēlāk. Šī parādība cieši saistīta ar attīstību grāmatu ilustrēšanas vēsturē un ar tām tehniskajām iespējām, kādas bija pieejamas attiecīgajā laikā.

Ar viņtēm rotāts ir gan jau 1586. gadā Kēnigsbergā iespīestais Mārtaņa Lutera katehisms "Enchiridion". Taču tikai Vecā Stendera Bildu=Ahbize, kas nāca klajā Jelgavā 1787. gadā, dod mākslinieciski veidotas kokā grieztas ilustrācijas. Krāsainās bildes tur attēlo notikumus, kas izteikti dzejiskā divu rindu pantiņā. Katrs šāds pantiņš, ko sacerējis Vecais Stenders, savukārt sākas ar vārdu, kurā pirmais burts ir attiecīgais ābecē paredzētais alfabēta burts. Piem., pie B lasām rindas

Bites ziedos medu salasa:
Tā no grāmatām nāk gudrība.⁵⁾

2

a

Ahvoli irt behrneem dahvati,
Kas pee grahmatahm irt muddigi.

3

be

Bittes seedõs meddu kalaffa:
Eà no grahmatahm nahk gudriiba.

3

3e

Bihruis zehlees dseed us debbefi:
Deivam dseedah tu ne peemirsti.

Bija jāpriet ilgam laikam, lai līdzīgu ilustrējuma veidu ābecēs piemērotu latviešu *tautasdziesmu* tekstiem.

Šā paņēmiena spilgts piemērs ir 1944. gadā Rīgā (Alfrēda Ūdra apgādā) izdotā E.Gailītes "Mūsu ābecīte", Katram alfabēta burtam (atskaitot svešos h un f) tur pievienota sava tautasdziesma, kurā pirmais vārds sākas ar attiecīgo burtu. Tekstu papildina Leonīda Alksņa krāsains zīmējums. Burtu secība šai grāmatiņā ir drusku citāda nekā Vecā Stendera ābecē, bet interesants ir abu ābeču salīdzinājums, ja ievērojam tekstu izvēli.

Aiz kalniņa dūmi kūp,
Kas tos dūmus kūpināja?
Seskis dara alutiņu,
Tas tos dūmus kūpināja.

Bāliņš ara kalniņā
Ar dzeltenu kumeliņu.
Es iznesu launadzīņu
Sidrabiņa bļodiņā.

Cepu, cepu kukulīti,
Citu lielu, citu mazu:
Atnāks mani bālelīņi,
Citi lieli, citi mazi.

Tādēļ pilnīgi pamatots ir jautājums: kādā vispār parādās pirmā latviešu tautasdziesmas ilustrācija? Kad un kur iespiests pirmais ilustrētais mūsu tautasdziesmu krājums? Pētījumi šai virzienā līdz šim tikpat kā nemaz nebija sākti. Katrā ziņā Krišjāņa Barona lielie "Latvju Dainu" sējumi, kā arī viņa "Latvju dainu izlases" ir iespiestas bez ilustrācijām.

3. Grāmatu ilustrācijas vispār ir divējāda rakstura. Vienkārt, ilustrāciju uzdevums var būt par grāmatas dekoratīvo un māksliniecisko rotājumu.

Tā, piem., Gunāra Priedes sastādīto izlasi "Latvju Dainas" (Rīgā 1982) rotā Valda Villeruša mākslinieciskā apdare — ielīmes ar gleznu krāsainām reprodukcijām. Visas šīs gleznas ir latviešu mākslinieku darbi: Jaņa Rozentāla "No baznīcas" un "No darba", Kārļa Miesnieka "Mātes protrets" un "Dienišķā maize", Aleksandra Štrāla "Malkas cirtējs", Jāņa Liepiņa "Vendzele", Jēkaba Strazdiņa "Diendusa". Visas šīs gleznas ataino Latvijas dabu vai latviešu lauku darbus, bet neviena no tām tieši nesaistās ar tautasdziesmu izlases tematiku vai ar kādu atsevišķu šai krājumā iespiestu dziesmu. Otrkārt, ilustrācijas dažkārt palīdz izprast tekstu praktiski un ilustratīvi.

Tā, piem., grāmatā "Linu kreklis" (Rīgā 1941) dziesmām par vērpšanu un aušanu pievienoti I. Zeberiņa zīmējumi, kas uzskatāmi parāda, kā attiecīgais darba posms darīts: dziju balināšana uz precīzi izziņmētās senās zedīņu sētas, audekla uzmešana, dziju tišana utt. Ilustrācija te īstēni ir tautasdziesmas satura paskaidrojums konkrētā vizuālā formā.

Grāmatās bieži abi augšā minētie viedokļi – rotājums un paskaidrojums – tiek saskaņoti.

Runājot par latviešu tautasdziesmu publikācijām, ir svarīgi izšķirt trīs ilustrējuma veidus:

1) Grāmatai ir tikai vāku vai titullapas zīmējums. Jau Friča Brīv-

zemnieka sakārtotajā latviešu tautasdziesmu krājumā atrodam ilustrāciju ar latviešu tautas tērpa attēlojumu (tautu meita un tautu dēls), bet tā vēl nav nekāda ilustrācija atsevišķas dziesmas tekstam.⁷⁾

Krišjāņa Barona "Latvju Dainu" pirmā izdevuma pamatsējumus rotā tikai (Riharda Zariņa veidota) vāku ilustrācija. Arī L. Bērziņa "Latvju Dainām" ir Niklāva Strunkes zīmēts vāks.

2) Ilustrācijas attiecas grāmatā uz atsevišķām tematiskām nodaļām.

Imanta Ziedoņa sakārtotajās dziesmās "Puisīts augu" (Rīgā 1984) Jāzepa Pīgožņa zīmējumi domāti kā sava veida nodaļu "virsraksti" – tie neattiecas uz vienu atsevišķu tautasdziesmu, bet uz visu šai nodaļā ietvertu tematiku. Piemēram, nodaļai ar virsrakstu ES, KARĀ AIZIEDAMS (111. lpp.) pievienots zīmējums ar ozolu un ozola stumbrā iecirstu cirvi. Latviešu folkloras zinātājam simboliskā ilustrācija modina asociācijas ar kara dziesmām, kurās karavīrs, dodamies uz karalauku, iecērt cirvi kokā, "lai raud zaļš ozoliņš".

Arī krājumiņā "Saule sēja sudrabiņu" (sakārtotājs Kārlis Arājs, mākslinieks Kurts Fridrichsons) (Rīgā 1972) krāsainās gleznas neilustrē atsevišķo dziesmu, bet veselās dziesmu nodaļas, visparastāk dažādas dabas parādības (piem., sauli) vai putnus (piem., bezdelīgu) u. tml.

Turpretim Daiņa Rožkalna ilustrācijas krājumiņā "Sen to Rīgu daudzina" (Rīgā 1975) ir divējāda tipa: ir gan tādas, kas domātas veselām nodaļām, gan arī tādas, kas saistītas ar vienu kādu konkrētu tautasdziesmu, piem., "Viena meita Rīgā gāja, Otra gāja Jelgavā" (84.lpp.), "Lēta Rīga pasacīt, Nav tik lēta datecēt: Daža priede, dažā egle, Jāredz ceļa maliņā" (98.lpp.), "Lepna bija tā meitiņa, Nedrīkstēju bildināt; Tai meitiņai bālēliņš Rīgā zelta kalējiņš" (176.lpp.).

3) Ilustrācija attiecas uz vienu kādu atsevišķu tautasdziesmu. Atsevišķu paveidu pārstāv 1943. gadā publicētās Reiņa Birzgaļa ilustrētās "Latvju daiņas" (Zelta Ābeles izdevums), ko var uzlūkot par īpašiem "sēriju" zīmējumiem. Tie veido saturā saderīgu secīgu tautasdziesmu virknes. Tā, piem., nodaļā par seno dravniecību gan dziesmas, gan "bildes" krāsainos attēlos parāda – humoristiski tvertā, mazliet pārspīlētā tautu dēla un tautu meitas tēlā, kā senāk latvieši tikuši pie medus. Zīmējumos ietilpināti arī sensenie dravnieku darbarīki, dravējot kokus, piem., dzēnis. (68.lpp.)

4. Pēc patlaban pieejamiem materiāliem, grūti nosaukt precīzu gadu, kad pirmo reizi iespiesta kāda atsevišķas latviešu tautasdziesmas ilustrācija.

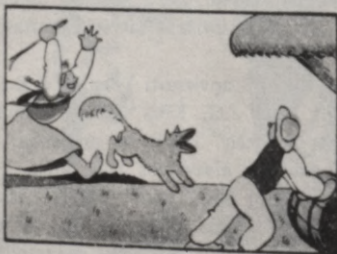
Varbūt pats senākais attēls, kurā apvienoti v a i r ā k u tautasdziesmu motīvi, ir 1841. gadā J.G. Kōla (Kohl) grāmatā "Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen" publicētā arabeska. Rotājoši stilizētu augu elementi sasaista atsevišķos laukumus, kuros atainotie skati ļauj asociēt tos ar kādu pazīstamu latviešu tautasdziesmu. Paskaidrojums par attēliem (grāmatas beigās) teikts, ka "Der Künstler hat hier mehrere in den von uns mitgeteilten lettischen Liedern besungene Gegenstände bildlich aufgefasst und zu einer Arabeske vereinigt".⁸⁾ Ņemot palīgā grāmatas apraksta daļā

Silā iemu, silā teku,
Silā man lieli prieki:
Silā man zelta josta,
Silā vaska ritenīti.

Lec, saulīte, ritā agri,
Sildi meža viesūnītes.
Bāliņam rokas sala,
Ozoliņu darinot.

Nevienam es neteikšu,
Ko atradu ganīdama,
Bāliņam vien pateikšu —
Bītes dzied ozolā.

Poësie der Letten

iedomājamā latviešu dzīves veida spilgti atšķiras uztvere par ūdensnesēju tautu meitu, sarunā ar viņas līgavaini pie mājas ("Zur linken Seite der Mittelszenen tritt eine lettische Wasserträgerin an die Haustür und spricht mit ihrem Geliebten").

Pēc O.Vāgnera (O.Wagner) zīmējuma šo vara grebumu darinājis G. Cumpe (Zumpe).

citētos tautasdziesmu tulkojumus, šais atsevišķos zīmējumos iespējams saskatīt motīvus par baltu puķi ezerā (tautu dēls airējas pie ūdensrozes, no kuras paceļas viņa līgavas tēls), par zvejnieku, kas aicina tautu meitu laiviņā, par bāleliņa kumeļu, kas zviegdams ataulekšo no karalauka bez jājēja. Vidū ovālā redzama istaba ar vērpējām, kas dzied, darbu darīdamas, un pakārts šūpulis.

Bāreņu dziesmas simbolizē augšējā malā novietotās raudošu meiteņu figūras.

Tā ir sava veida grafiska kopaina, mēģinājums visumā atspoguļot latviešu tautas dzejas pasauli. Bet tas viss zīmēts vācu romantisma garā, un no senā

5. A t s e v i š ķ o latviešu tautasdziesmu ilustrācijas parādās tikai 20. gadsimta sākumā.

Šī grāmatu ilustrāciju ievirze sakuplo divdesmitajos gados, kad darbā iesaistās lielāks skaits ilustratoru, to starpā izcili mākslinieki.

Tā kā tautas p a s a k a s dod daudz pateicīgāku vielu, tām grāmatu ilustratori veltījuši vairāk uzmanības. Pasaku un teiku ilustrācijas sākas agrāk un tiek plašāk izvērstas, līdz pat pašam pēdējam laikam.

Šķiet, ka pirmās tautasdziesmu ilustrācijas parādās skolas grāmatās. Tās ir: A.Laimiņš, *Skola*. Lasāma grāmata mājām un skolām. 1901 (44.lpp. ilustrācija bāreņu dziesmai "Maza biju, neredzēju");

I.Rītiņš, *Avots*. Lasāma grāmata skolai (dziesmas par gaili un vistu, pūci, vilku, dzeņiem uc.) 1908.

1908. gadā iznāk arī R.Klaustiņa "Tautas dziesmas" ar Riharda Zariņa zīmējumiem (70 garākas savirknētas tautasdziesmas ar 34 zīmējumiem), bet 1910. gadā tā paša autora "Bārenīte un mātes meita" ar 5 R.Zariņa zīmējumiem.

Nākamajos gados līdzīgu izdevumu skaits strauji pieaug.

6. Ne visi tautasdziesmu teksti šādiem nolūkiem likušie vienādi pievilcīgi. Dažiem sevišķi iecienītiem motīviem pievērsušies vairāki ilustratori. Dažkārt pat viens otrs mākslinieks atgriežas vairākkārt pie tās pašas tautasdziesmas.

Izvēloties ilustrējamās dziesmas, nozīmīgi likušie vairāki apsvērumi:

- 1) attiecīgās dziesmas popularitāte latviešu sabiedrībā vispār,
- 2) teksts, kas liekas labi piemērots vizuālajam attēlam, piem., konkrēti priekšmeti, pazīstami dzīvnieki, augi, mazāk komplicētas darbības,
- 3) laikmeta mode – interešu ievirze.

Tā, piem., šā gadsimta sākumā ilustrētajās tautasdziesmu izlasēs atkārtojas *bāreņu* un kapa kalniņa motīvi. Še pievienotā ilustrācija tautasdziesmai "Maza biju, neredzēju, Kad nomira tēvs, māmiņa" iespiesta J.Davja grāmatā "Jaunā Ābece" (Rīgā 1924), 29.lpp. un signēta J.R.07 (Janis Rozentāls 1907. gadā?).

Allaž iemīloti bijuši *Jānu* vakara motīvi: teiksmainais papardes zieds, kas uzdzied brīnumainiem ziediem tikai pašā Jāņu naktī; jāņubērni ap ugunsķūru vai kārts galā paceltu darvas mucīņu, Jānītis ar lielu zāļu nastu mugurā uc. Tikpat labprāt ilustratori vēl līdz mūsu dienām (starp citu, Zigurds Zuze savās grafikās, Imants Bite savos zīmējumos) pievērsušies *ķekkatnieku* dziesmām, kur konkrētajam attēlojumam labi padodas latviešu Ziemassvētkos raksturīgās maskas ar Dzērvī, Nāvi ar izkapti rokā, Lāci ar lāču dīditāju.

Sevišķi bērniem domātajās grāmatās populāras ir tautasdziesmas par dažādajiem *dzīvniekiem*.

Bet jau senšie tautasdziesmu t e k s t u sacerētāji nav pievērsu-

ši vienādi lielu uzmanību visiem meža zvēriem un mājas dzīvniekiem. Pie tam attieksme pret zvēriem īstenajā dzīvē un dziesmā ir divas dažādas lietas. L.Bērziņš ("Ievadā latviešu tautas dzejā"² 1959, 17. lpp) saka:

"Vilks tāpat latviešu zemkopim ir lielais ienaidnieks, viņu nevar citādi saņemt, kā ar rungu rokā. Bet palūkojiet, kā pret vilku izturas dziesma. Ne vēsts tur nav no vecā ienaida" un — 18.lpp.: "Kā ar vilku, tāpat ar lāci: dzejas aspektā interese nepievēršas jautājumam, ko mums lācis nes ļaunu vai labu, bet kāds viņš ir pats pēc savas dabas".

Jau pagājušā gadsimta pirmajā pusē J.G. Kōls (Kohl)⁹ bija ievērojis, ka latvietis savās dziesmās ar sevišķu patiku kavējas tieši pie sikaļiem dzīvnieciņiem, mazajiem kukainišiem:

”Das Kleine und Zierliche spricht sie (= runa par latv. dvēseli) auch hier am meisten an, weshalb sie mit den Eichhörnchen sich mehr beschäftigen als mit dem Elen und mit den Insecten mehr als mit allen übrigen Thieren”.

Vēl skaidrāk šo latviešu rakstura īpatnību var vērot pēc tautasdziesmu ilustrācijām. Circenis, blusa, ods un bite rosina ilustratora fantāziju vairāk nekā dažs labs lielāks zvērs.

Circenim kāzas dzēra.
Blusa lēca vedībās.
Circenītis augstu lēca

Vīksētiem zābakiem,
Blusa lēca vēl augstāku
Melna zida sabulīti.

V.Valdmaņa ilustrācija V.Dambergas izlasē ”Dziesmu kamoliņš”, 1928.g.

Ļoti iemīļoti motīvi ir par lāci un vilku, bet ne par lapsu. (Pēdējā vispār ir reti apdziedāta mūsu tautasdziesmās, pretēji ģermāņu folklorai).

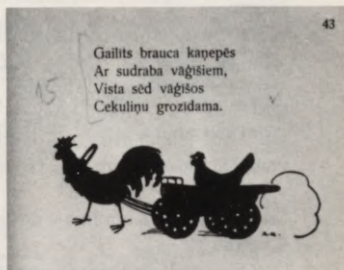
Pie sūpuļdziesmas "Aijā žūžū, lāča bērni" atgriežas daudzi mākslinieki, katrs savā īpatnējā rokrakstā (sal. I. Bites ilustrāciju šās apceres sākumā).

Pazīstamais tautasdziesmu ilustrētājs A. Kronenbergs atstājis pat vairākus šās dziesmas grafiskos interpretējumus: ¹⁰⁾

Tēvs aizgājā med's meklēt,
Māte ogu palasīt.
Tēvs atnesa medus podu,
Māte ogu vācelīti.

Varam salīdzināt Riharda Zariņa (pa kreisi) un A.Kronenberga (pa labi) variantus: ¹¹⁾

Tautasdziesmu ilustrēšanā savu roku izmēģinājuši daudzi mākslinieki, to starpā profesionāli grāmatu ilustratori un izcili mākslinieki: E.Ābele, A.Bērziņš, R.Birzgalis, I.Ceipe, A.Cīrulis, K. Dāle, O.Freiberga, K.Freimanis, K.Frīdrihsons, D.Gailītis, V.Grants, H.Grickēvičs, I.Helmūts, I.Jansone, R.Jansons, A.Jēgers, M.Karpenko, A.Kīns, M.Kovaļevska, G.Krollis, A.Kronenbergs, O.Mednis, O.Muižnieks, M.Osis, J.Pigoznis, J.Plēpis, H.Purviņš, M.Rikmane, D.Rožkalns, A.Savickis, A.Sprūdžs, M.Stāraste, N.Strunke, K.Sūniņš, V.Veide, V.Villerušs, A.Vinegrs, R.Zariņš, I.Zeberiņš un citi.

L a i k s, kad radušās ilustrācijas, kā arī mākslinieka individualitāte uzspiedusi savu zīmogu viņu veidotajam tautasdziesmu tulkojumam formās un krāsās.

Atšķirīga bijusi arī tehnika: ir zīmuļa, ogles un tušas zīmējumi, akvareļi (piem., Kārlim Sūniņam), grafikas, gravējumi kokā (Jānim Plēpim "Kara dziesmām"), melnbalti un krāsaini zīmējumi.

Šeit īsā apcerē nav iespējams raksturot visu tautasdziesmu ilustratoru ievirzi un mākslinieciskos paņēmienus. Jāierobežojas ar piezīmēm par dažu vairāk pazīstamu mākslinieku īpatnējo rokkrastu.

RIHARDS ZARIŅŠ (1869-1939) pieder pie mūsu ilustratoru vecākās paaudzes. Viņa spalvas veidota ir Kr. Barona "Latvju Dainu" titullapa, kā arī agrīnie tautasdziesmu krājumi, ar daudziem attēliem.

R.Zariņu raksturo profesionāla veiklība; zīmējumi ir reālistiski, izstrādāti sikumos. Dažas R.Zariņa ilustrācijas veidotas stipri vāciskā romantisma ietekmē. Latvisko kolorītu zīmētājs piešķir, ietilpinot zīmējumos latviešu senajai lauku dzīvei raksturīgos etnogrāfiskos elementus un simbolus. Tā "Latvju Dainu" titullapā centrālā vietā redzam latviešu nacionālo mūzikas instrumentu – kokli.

Šur tur jūtama zināma sērīguma noskaņa, piem, ilustrējot tautasdziesmu

Dod, Dieviņ, tā nomirt,
Kā nomira tēvs, māmiņa:
Tēvs klonā kuldams mira,
Māte maizi mīcīdama.

Sēru izjūtu kapu motīvā pastiprina melnās egles aizmugurē. Ozola un liepu lapu vitnes simbolizē vīrietisko un sievietisko elementu. Etnogrāfiski tuvas īstenībai ir arī senās latviešu kapu zīmes (jaunāko laiku krustu vietā). Šādā formā veidotas kapu zīmes agrāk bija pazīstamas Latvijā plašos apgabalos, īpaši Kurzemes jūras piekrastē. Senos laikos tās mēdza apsiet ar prievītēm. Zīmējumā uz šīm kapu zīmēm uzkārti vainadzini.

Savdabīgs ir ALBERTA KRONENBERGA (1887-1958) stils: personificētie dzīvnieku tēli, kustību un darbības situāciju ritms; zīmējumu līnijas vai – atsevišķos gadījumos – melnie silueti. Arī viņš ir reālists, tuvs latviskai pasaulei. Ar nelielu paslēptu, labi līdzsvarotu humoru A.Kronenbergs zīmē dzīvniekus, liekot viņiem darīt cilvēku darbus.

Latviskā apkārtnē nereti uzskatāmāk uzsvēta, iepinot kādu raksturīgu tautisku simbolu, piem., seno lietuvēna krustu (visa ļaunuma atvairītāju) uz saimniecības ēkas durvīm (ilustrējot tautasdziesmu "Ganiņš nāk, ganiņš nāk Nosalušu vēderiņū").

Arī ilustrējot, piem., dziesmu par maizes cepšanu vai to, kā sesks dara alutiņu, mākslinieks gan iezīmē kontūras lauku sētas lielajai krāsnij ar koka traukiem, maizes lizi un žagaru slotu krāsns stūrī, vai arī kublu alus darišanai. Taču galvenā uzmanība vienmēr ir pievērsta individuāli tvirtajiem darītājiem – cilvēkiem vai cilvēku izskatā zīmētajiem dzīvniekiem.

KĀRLIS SŪNIŠS (1907-1979) parādās kā akvarelists arī tad, kad viņš ilustrē tautasdziesmas. Viņa darbos reti kad atainota viena kāda noteikta dziesma. Pārsvārā ir Latvijas dabas skati, ar ziedošām ābelēm, ievām, ar bērzu birzīm, kas rada noskaņu, kāda ir tuva latviešu tautasdziesmām par kokiem un dabu vispār.

Cilvēki, ja tie parādās K.Sūniņa ilustrācijās, bieži vien ir statiskas figūras.

Mākslinieciski sevišķi labi ir izdevusies "Sudraba smildziņa" (Sakārtojusi Anna Graubiņa, Rīgā 1972): liela formāta akvareļos, kuros dominē latviešu audumos parastie, ar augu krāsām krāsotie, dzeltenīgie, zaļgani brūnie toņi, Kārlis Sūniņš dabas izjūtā un vispārējā noskaņā pienāk stipri tuvu klāt tiešajiem tautasdziesmu tekstiem, kas grāmatā ievietoti pretējā lappusē. Tā, piem., "Kur tu skriesi, Vēja māte, Saplīsušu lindraciņu?" (14.-15.lpp.), vai 10.-11.lpp.:

Mēnesītis nakti brauca,
Zvaigžņu deķis mugurā;
Rīta zvaigzne, vakarāja –
Tie mēneša kumeliņi.

Ekspresīvā fantāzijas tēlā no sadriskātās mākoņa malas veidojas zirga galva, bet zemāk redzams mēness sirpis un apkārt zvaigžņu "sega", bet lejā no melnās tumsas izdalās latviešu lauku sētai raksturīgie silueti.

Arī daudziem citiem K.Sūniņa akvareļiem ir teātra dekorāciju stils; tās ir skaistas gleznas, noskaņotas krāsās un līnijās.

REINIS BIRZGALIS (1907) pieder pie produktīviem tautasdziesmu ilustrētājiem. Viņa zīmējumiem raksturīga ir humoristiska pieeja. Priekšplānā parasti ir pats cilvēks, bieži vien tikai viens pats vai divi, bet vienmēr tie ir kādā spriganā darbībā; ar noslieci uz vieglu pārspilējumu, kas izraisa skatītājā smieklu efektu.

Tipisks piemērs ir ilustrācija dziesmai "Kalnā kāpu lūkoties, kas ar manu tēvu zemi, Vai ar krievi, vai vācieši, Vai irbīte purināja", kurā R. Birzgalis izmanto izdevību ar trāpīgiem vilcieniem personu apģērbā iezīmēt arī personu piederību pie dažādām tautībām.

R. Birzgalis devis arī veselas sērijas zīmējumu, ilustrējot garākas sa-
karīgas tautasdziesmu virknes (skat. augstāk).

Ar līniju smalkumu izceļas PĀVILA ŠĒNHOFA (1924) tušas zīmējumi Kārļa Arāja tautasdziesmu izlasei "Dainas". Šīm ilustrācijām nav humoristiskas ievirzes. Tie ir nopietni, precīzi – kaut diezgan stipri stilizēti – koku, augu un seno etnogrāfisko priekšmetu (piem., vērpjamā ratiņa, šūpuļa) atveidojumi. No reālās dzīves pārāk tālu neatvirzās arī simboliskā čūska, kas saritinājusies uz akmens – kā ilustrācija tautasdziesmai

Melna čūska miltus mala
Vidū jūras uz akmeņa.

(Šo motīvu gleznotāji bija iemīļojuši jau ap gadsimtu miju.)

Titullapā redzams iemīļotais motīvs par ābeli un dzijas kamoliem, ar pavedieniem, kas satinas ar ābeles zariem, modinot asociācijas gan ar dziesmu kamoliem, gan ar ābeli, kas lūdz tautu meitu, lai tā drīzāk iziet tautās, jo visi zari jau tagad nolīkuši, dzīpariņus kaltējot.

No tehnikas viedokļa P.Šēnhofa zīmējumi krasi atšķiras no R.Zariņa darbiem: abi ir reālisti, bet P.Šēnhofs apmierinās ar skopām raksturīgām līnijām, lai priekšmetu varētu atpazīt, kamēr R.Zariņš savās ilustrācijās centies precīzi izzīmēt ikkatru zāles stiebru vai gaiļa astes spalvu.

Pavisam citāda, savdabīga pieeja ir MĀRAI RIKMANEI, ilustrējot Valdemāra Anciša sakārtoto "Latvju dainu izlasi" (Rīgā 1984). Mākslinieci, šķiet, vairāk interesē d v ē s e l i s k ā izjūta, kas slēpjas aiz tautasdziesmās pieminētajiem priekšmetiem un cilvēkiem, nekā šo lietu reālistiski pareizais konkrētais atveidojums. Ilustrācijas nav attiecināmas uz vienu kādu noteiktu dziesmu. Tās izteic noskaņu, ētiskos vērtējumus un cilvēcisko jūtu noskaņas un cilvēku savstarpējās attiecības. Intereses centrā ir cilvēks un viņa izjūtas, ne tik daudz darāmie darbi un darba apkārtne.

Uz iekšu vērstais skats koklētājam, kas strinksšķina kokli, turot to sev uz ceļiem, jau šai vāka zīmējumā liek domāt par dziesmas iekšējā dziļuma izjūtu.

Grāmatas nodaļās par vecuma dienām, kā arī par māti un meitu — abu zīmēto ķermeņu savstarpējā apvienojumā (meitas villaine ar sirmās māmuļas seģeni) vai roku pacēlumā (vecaistēvs un meiteņīte) izpaužas kaut kas no alegorijas par tautasdziesmās paustajām ē t i s k a j ā m normām.

Ar individualitātes pazīmēm parādās arī ilustratori, kas kuplina mēnešraksta "Mazputniņš" lappuses.

Stipri manāmā amerikānisma ietekmē RŪTA DAUGAVIETE zīmējusi ilustrāciju tautasdziesmai

Neliec mani, māmuliņe,
Bez ziediņa šūpulē,
Liec maizīti, liec naudiņu,
Liec gudro padomiņu.

Bērns noguldīts uz spilventiņa, kas ievietots televizora ekrānam līdzīgā laukumā, ar nošu apmalēm un apakšā sarindotiem baltmaizes kukulišiem, bet stūros – Amerikas naudas monētas.

Grafiskais attēls uzsvērti parāda sena tautasdziesmas teksta pārnesumu modernā lielpilsētas vidē.¹³⁾

Ar savu īpatnēju rokrakstu citu mākslinieku starpā nepārprotami izceļas vairāku grāmatu ilustrētāja INESE JANSONE. Viņa zīmē ar zināmu humora apakštoni, pārspīlēti samazinot vai palielinot kādu ķermeņa daļu un ar to panākot groteskas cilvēku figūras.

Priekšplānā izvirzīti cilvēki, kas kaut ko dara, darbojas, strādā; bet zīmētajā apkārtnē bieži vien grūti saskatīt kaut kādu etnogrāfisku atbilstību latviešu kādreizējām mājām un Latvijas dabai. (piem., Lieldienu šūpoles nemēdza kārt vītolos!).¹⁴⁾

Tas pats sakāms arī, piem., par VALDAS ZAĻKALNES ilustrācijām naivisma un primitivisma stilā, tā ka tās nedaudz lidzinās maza bērna pirmajiem zīmējumiem (putniņam galva apgriezta uz muguras!). Ilustrācijas aizvada skatītāju fantāzijas pasaulē, kas visumā tāla latviešu tautasdziesmu reālajam skatījumam.¹⁵⁾

Ļoti veiksmīgus un profesionāli izsmalcinātus melnbaltus zīmējumus devis IMANTS BITE. Viņa ilustrācijas raksturo ar veiklām, izteiksmīgām līnijām ieskicētas situācijas, kā arī kustību spriegums, neattālinoties no etnogrāfiski pazīstamas vides.¹⁶⁾

Mielo, māmiņa,
Ķekatu bērņus,
Ķekatu bērņiņi
Tie grezni dziedē.

Kas tur rlbina
Pa istabiņu?
Ziemsvētki dancāja
Raibām biksēm.

8. Visumā par ilustrācijām var teikt:

Tautasdziesmu ilustrācijās, tāpat kā tautasdziesmās pašās, nepārādās individuāli *varoņi*. Tur nav neviena tēla, kas atbilstu, piem., A. Pumpura Lāčplēsim, Spīdolai vai Laimdotai, kur katru var pazīt pēc viņa raksturīgām pazīmēm. Tautasdziesmās ir attēlotas nevis individuālas, vārdā saucamas personas, bet *tipi* – tautu meita, tautu dēls, bārene, ganiņš, vācu barons, veca māmuliņa, mazs bērniņš.

Šīs personas visbiežāk parādītas darbā (jaunie ļaudis ar grābekli vai izkapti rokā, arājs pie arkla arot, svētku dalībnieki dziedot vai dancojot).

Tēlojumi, atskaitot pavisam retus izņēmumus, ir reālistiski: tur nav fantastisku brīnumu skatu, velnu, pūķu. Arī Dievs parādās kā cilvēks starp cilvēkiem: no pārējiem viņu atšķir sirsnīga izteiksme sejā un kaut kāda gaišuma atspīdums ap galvu.

Ilustrācijās bieži attēloti dzīvnieki, pie tam dzīvnieki, putni un kukaiņi ir personificēti un dara cilvēku darbus. Nozīmīga vieta ilustrācijās ir ierādīta Latvijas dabai un seno etnogrāfisko darba rīku attēliem, cenšoties parādīt vidi, kurā radušies tautasdziesmu teksti.

9. Interesanti paanalizēt mākslinieciskos paņēmienus un elementus, ko ilustratori izmanto, lai attēlos pasvīrotu *latvisko* vidi, kā arī izsekot pārmaiņām. Viena daļa paņēmieni atkārtojas visos laikos, līdz pat jaunākajām ilustrācijām.

Viens tāds zīmīgs atribūts ir o z o l s. Ozollapu vītne redzama jau R.Zariņa zīmētajā Kr.Barona "Latvju Dainu" titullapā. Kokli apņem ozollapu vainags Kr.Barona "Latvju dainu izlases" vāka zīmējumā.

Kupla ozola reljefs rotā arī ZA "Latviešu tautasdziesmu" izdevumu.

Otrs gandrīz neiztrūkstošs elements ir k o k l e; stīgu skaits variē. R.Zariņš zīmējis kokli ar 7 stīgām (senajam latviešu mūzikas instrumentam sākotnējā veidā bija 5 - 7 stīgas), kamēr Niklāva Strunkes zīmētā kokle ir ar lielāku stīgu skaitu. Ļoti parasts visos laikos (arī mūsu dienās) bijis dziesmu k a m o l s . Arī pats Barontēvs kādā draudzīgā šaržā atspēries tin lielu dzijas kamolu.

Zīmējumus nereti papildina dažādi tautiskie o r n a m e n t i – gan prievītes, gan jostas, gan latviešu ornamentikā iecienītās rakstiņu zīmes.

Tā, piem., agrīnajos tautasdziesmu izdevumos atkārtojas ilustrācijas bērnu dziesmiņai par gaili un vistu: gan gailis ar vistu brauc kaņepēs "ar sudraba vāģiņiem", gan brauc ar gailīti Rīgā. Latviešu lauku vidi tur atgādina vai nu senlaicīgie koka riteņi (ar tapām) ratiem, vai aizjūga veidi – ar augstu loku, vai arī tikai ar tautisku jostu pāri gaiļa mugurai.

To, ka braucēja ceļa mērķis ir Latvijas galvaspilsēta, vienā tādā zīmējumā norāda Rīgas siluets, kas redzams aiz ratos iejūgtā gailīša. Rīga ir vienīgā pilsēta, kas bieži pieminēta tautasdziesmās, un tādēļ tās kontūras tiri dabiski gaidāmas arī ilustrācijās.

Turpretim A.Kronenbergs, krietni vēlāk izraudzīdamies dziesmu par runci, kas domā braukt uz Rīgu ar peļu vezumiņu, lokālo situējumu ignorē pilnīgi un koncentrējas ap domīgo runci, kas sēž uz akmens, un ap pelēm, kuras tīksminās ap siera gabalu peļu slazdā (ilustrācija krājumam "Circeniša kāzas").

Laika gaitā mainījusies arī maniere o r n a m e n t a izvēlē. Divdesmito gadu sākumā gan Latvijā, gan citās zemēs ap Baltijas jūru ļoti populārs bija sensenais ornaments *svastika* (ugunskrusts, zaru krusts, Pērķona krusts). Kad 1922.gadā Rīgā publicēja Kr.Barona "Latvju Dainu" otro izdevumu, sējumu vākus rotāja svastika. Šis pats ornaments parādījās arī Latvijas ordeņos. Tiklab Latvijas, kā Somijas lidmašīnas tai laikā bija apzīmētas ar šo pašu seno ornamentu.

Arī Gallena-Kallelas slavenajās ilustrācijās somu tautas eposam "Kalevala", kas darinātas ap gadsimtu miju, pamanām seno svastikas zīmi. Piem., Kullervo griež tēlus ozolā:

(Sal. Kalevala, somu tautas eps. Ar Gallena-Kallelas ilustr.)
Rīgā 1938, 235).

Senākie ugunskrusta motīvi zināmi Mezopotāmijā uz akmens un bronzas laikmeta krāsotiem traukiem. Tie bijuši pazīstami gandrīz visā pasaulē, arī Palestīnā, pat uz jūdu sarkofāgiem. Ziemeļeiropā ugunskrusta raksts – no taisnēm vai liknēm veidota virpuļa formā, pie tam labā vai

kreisā virzienā — parādījās agrā dzelzs laikmetā, Latvijā — laikā no 1.-4. gadsimtenim. Pazīstama ir Stāmerienes (Ziemeļvidzemes) pagasta villaine ar ieaustiem bronzas ugunskrusta motīviem (no vēlā dzelzs laikmeta), pie tam dažādos vairāk vai mazāk sarežģītos paveidos.¹⁸⁾

Tādēļ tik ļoti nepārsteidz ilustratora Valdemāra Valdmaņa latviskā Dieva attēlā iezīmētā svastikas zīme (1928. gadā izdotajā V. Dambergas sakopotajā tautasdziesmu izlasē "Dziesmu kamoliņš").

Zīmējums ilustrē tautasdziesmu Cīrulīti, mazputniņ',
Ko redzēji debesīs?
Redzēj' Dievu spēlējot,
Enģelišus dancojot.

Dievs — sarkanbrūnā platā mētelī, ar izrakstītām aprocēm, kroni galvā, sēž uz balta mākoņa; viņam klēpī kokle, ko viņš strinksķina ar abām rokām. Zem viņa, virs zemākiem pelēcīgiem mākoņiem dejo trīs enģeļi — divi zaļos, viens gaiši dzeltenā kreklīņā. To, ka tas nav jebkurš Dievs, bet tieši latviešu, norāda liels ugunskrusts (svastika) dzeltenā krāsā uz sarkanā mēteļa (krusts ar zariem virzienā pa kreisi).

Pati ilustrācija ir robusta, neizdevusies — ar bargu izteiksmi Dieva sejā un nespēcīgiem enģeļiem, kas plivinās apkārt.

Bet tā ir interesanta kā laikmeta dokuments.

Vēlākos gadu desmitos mākslinieki nav vairs tik ieinteresēti izmantot tieši šo ornamentu latviskās pasaules atainojumā (varbūt arī sakarā ar to, ka trīsdesmitajos gados šis sensenais indoeiropiešu ornaments Vācijā tika jau izmantots ar citu, politisku saturu).

Tad — gan tautasdziesmu izdevumu vākiem, gan nodaļu vinjetēm un atsevišķiem attēliem — biežāk sāka ņemt citas simboliskās zīmes, kas pazīstamas jau no latviešu audumiem un citām etnogrāfiskām lietām. Tā jau Niklāvs Strunke, zīmējot vāku L.Bērziņa "Latvju Daiņām", koklei vienā pusē novieto latvisko zvaigznīti, otrā pusē — saulītes rakstu.

Jaunajā ZA "Latviešu tautasdziesmu" izdevumā sējumu muguru rotā stilizēta saulīte.

Pēdējā gadu desmitā saulītes raksts kļuvis par visiemīļotāko latviskās piederības zīmi.

NORĀDES

- 1) Mazputniņš. Mēnešraksts latviešu zēniem un meitenēm visā pasaulē. "Ceļnieks", Hamiltonā 1959 - 1985
- 2) Andris Vitoliņš, Dziedāsim, rotāsim. Klavieru spēles ābece. Ilustrējis Imants Bite. I. "Ceļnieks", Stokholmā 1965, 24.lpp.
- 3) Valentine Lasmane, Lārobok i lettiska. Latviešu valodas mācība zviedru valodas pratējiem. Lettiska Centralrādet i Sverige, Stokholmā 1980, 95. lpp.

- 4) M. Purene, V.Ozola, A.Ječa, Latviešu valoda neklātienēs un vakara (maiņu) skolām ar krievu mācību valodu (astoņgadīgās skolas kurss). "Zvaigzne", Rīgā 1979, 220.lpp.
- 5) Vecais Stenders, Bildu ābice. "Liesma", Rīgā 1977 (1787.g. Bildu-Ahbizes jauns izdevums)
- 6) E.Gailīte, Mūsu ābecīte. Leonīda Alksņa ilustrācijas. Alfrēda Ūdra apg., Rīgā 1944, 5., 14., 16.lpp.
- 7) Sal. K.Arājs, Krišjānis Barons. "Zinātne", Rīgā 1984, 86. lpp.
- 8) J.G. Kohl, Die deutsch=russischen Ostseeprovinzen oder Natur= und Völkerleben in Kur=, Liv= und Esthland. Zweiter Theil. Nebst vier Kupfertafeln. Drēzdenē un Leipciģā 1841, (454.- 455.lpp. "Andeutungen zu den artistischen Beilagen")
- 9) Turpat, 149
- 10) R. Bēms, Alberts Kronenbergs. Latvijas Valsts Izdevniecība, Rīgā 1961 un A.Kronenbergs, Tautas dziesmu vācēlīte. Rīgā 1924-1926
- 11) R.Zariņš, "Tautasdziesmas". Rīgā 1908, 35. lpp. un A.Kronenbergs, "Tautas dziesmu vācēlīte" I, Rīgā 1924, 43. lpp.
- 12) Mazputniņš 287 (1982)
- 13) Mazputniņš 305 (1984)
- 14) Mazputniņš 308 (1984), 317. lpp.
- 15) Mazputniņš 187 (1974)
- 16) Mazputniņš 36 (1961), 401.lpp.
- 17) Svensk Uppslagsbok XII. Förlagshuset Norden AB, Malmö 1949, s.v. "Hakkors"
- 18) Latviešu konversācijas vārdnīca. Galvenie redaktori: A.Švābe, A. Būrmanis, K.Dišlērs. X. Rīgā 1933-1934, s.v. "Latgaļi".

PAR IVANDES KAIJAS PĒDĒJĀM DIENĀM UN BĒRĒM

Ivande Kaija (Antonija Lūkina, dzim. Millere-Meldere) (1876. 12.okt. - 1941. 24. dec.) kļuva plaši pazīstama šā gadsimta pirmajā ceturksnī ar saviem romāniem "Iedzimtais grēks" (1913), "Jūgā" (1920), "Sfinksa" (1920), "Dzintarzemē" (1920-1921), kuros ar stāstītājas talantu bija skartas toreiz atklātībā maz pārrunātas sievietes likteņa un dzimumdzīves ētikas problēmas.

1927-1931 Rīgā iznāca Ivandes Kaijas Kopoti raksti 10 sējumos. Pēc 1921.g., kad Ivandi Kaiju ķēra trieka, viņa bija saistīta vairāk pie istabas; vēlākos gados šo slimību vēl ļaunāku padarīja dzirdes traucējumi.

Tomēr 1926. gadā Pēteris Ērmanis ("Latvju Grāmatā" 1926, 6. nr) varēja rakstīt, ka "Viņai vienmēr būs sava īpatnēja vieta latvju rakstniecības vēsturē", un mūsu dienās, kad pasaules literatūras vēsturē tiek izvirzīti jautājumi par rakstnieču īpatnējo literāro devumu, kā arī par citādu ievirzi seksuālā un laulības problemātikā, Ivandes Kaijas romāni un politiski-sabiedriskie raksti iegūst jaunu aktuālitāti arī ar savu tematiku.

A. Muchkas dienasgrāmatas piezīmes papildina ziņas un ļauj labot dažus faktus latviešu literatūras vēsturēs un enciklopēdijās: tā Latvijas Padomju enciklopēdijā IV(1983), 548.lpp. par Ivandes Kaijas nāves dienu minēts 1942. gada 2. janvāris, kamēr no A.Muchkas dienasgrāmatu piezīmēm izriet, ka Ivande Kaija sabrukta jau 1941. gada 24. decembrī.

Publicējam šeit atsevišķus fragmentus no dienasgrāmatām, kam sakars ar Ivandi Kaiju.

Red.

Arvidas Muchkas dienasgrāmatā 1942. gada janvārī:

"12. janvāris 1942

Vakar apbedījām Ivandi Kaiju. Auto viņu sabraucis pašā Ziemas svētku vakarā, bet es par to dabūju zināt tikai pag./ājušo/ pirmdien, t.i., 5. janvārī.

15. janvārī

(. . .)

Drusku rakstīju par Ivandi Kaiju. Varbūt kādu daļu atdošu žurnālam, bet pārējo atstāšu tāpat. Lai stāv nākamām audzēm, jo par viņas dzīvi pēdējā laikā tiešām zinu vairāk kā citi (izņemot piederigos), bet tie nav ieinteresēti teikt taisnību. It sevišķi Haralds, droši vien būs partejisks pret māti, — tāpat kā tā pret viņu. Pēdējā Ivandes Kaijas dienas grāmatā gandrīz katrā lapas pusē ar viņas toreizējo izteiksmes veidu lasāms: "Haralds rupjš, Haralds nedod naudas, Haralds dusmīgs".

Protams, Haraldam agrāk nebija iemesla dot Ivandei daudz naudas, jo tā viņu tūlīt atdeva Ivaram. Bet pēdējā laikā viņš varēja būt pret viņu labāks. Viņam pašam esot bijusi maza prakse, un baidīdamies atkal piedzīvot nepatīkšanas ar vācu iestādēm — jo krievu gadā viņš bij Augstākās padomes loceklis un komunistu uzticības vīrs "Jaunākās Ziņas" — viņš pašlaik negrib likt par sevi daudz runāt, un šī iemesla dēļ arī negribēja, ka pirms bērēm atklātība dabū ko zināt un par Ivandi Kaiju vispāri ko raksta. Nevarēju viņam piekrist un, riskējama pat sagādāt viņam nepatīkšanas, tomēr uzrakstīju, jo sirds sāj jau tā par viņas grūto un vientuļo dzīvi pēdējā laikā un bēdīgo galu, kas gandrīz līdzinās pašnāvībai. Vismaz tā domā viņas māsa inž. Hermanovska kdze, tāpēc, ka liktenīgajā Ziemassvētku sestdienā, kad Ivandi sabrauca, Ivara sievas māte Pētersona kdze, uzteica Ivandei dzīvokli. Vai nu šī iemesla dēļ, vai tamdēļ, ka Haralds sieva ieminējusies, ka Ivande varētu braukt uz laukiem, viņa ļoti uztraukusies. Promejot viņa sakravājusi no rakstāmgalda un citiem galdiem visas lietišas un segas un salikusi skapi, kā to darot, kad atstāj māju uz ilgāku laiku. Arī pēdējais ieraksts dienas grāmatā izskatās pēc atvadišanās. Tur starp citu ir vārdi: "Es gribu (gaidu?) nomirt, dzīve bēdīga, novēlu visiem priecīgus Ziemassvētkus. Māte". Var jau būt, ka tas ir vēstules projekts Silvijai, kādu dienas grāmatā ir daudz, — bet var jau būt . . . Katrā ziņā skaidrs, ka pēdējā sestdienas vakarā viņa varēja justies kā visatstātākais cilvēks, kam nav kur savu galvu nolikt.

Pret pašnāvību runā Ivandes vitālais spēks un dzīvotgriba un tas, ka pie viņas kurluma nav nekāds brīnums, ka to sabrauca auto. Tagad vācu

militārās mašīnas joņo mežonīgi ātri un sabrauc daudzus. Savas mantiņas Ivande varēja sakravāt arī tamdēļ, ka gatavojās uz dzīvokļa maiņu, vai tā rikojās neapzinīgi, kādas nojautas vadīta.

Lai nu kā, bēres viņai iznāca ļoti jaukas.

Bija daudz ļaužu, kaut arī bija liels sals. Pie kapa dziedāja dubultkvarhets, ko salīgu es, un Klaustiņa kundze, bet kapličā spēlēja Krūklis kdzes sadabūtais vijolnieks Krastiņš un dziedāja Berzinska. Viņas Largo kapličā skanēja taisni dievišķīgi. Arī vijole (Guno Ave Maria) it kā nesa prom no zemes sāpju un kaislibu plosīto Ivandes dvēseli. Dievišķā mūzika izdzēsa smago iespaidu, kāds man palika slimnīcas kapličā, (kādreiz skaistā Ivandes seja pēc dažu dienu nostāvēšanas kapličā izskatījās drausmīga), viņas zārks pat bez palaga bija novietots uz grīdas, bet uz kapsētas kapliču zārku vedot, aiz tā soļojām tikai mēs 4 : Haralds, vedekla Magda, Hermanovska kdze un es.”

*šis mašīn. "Arī mašīnā par "Arī mašīnā
varbūt kādu laiku atkal iznāca, bet jāpārj
atstās. Jāpār. Lai šāds nākamān auspēm, p
par viņas šīs jēdzis laicā "Arī mašīnā
"Arī mašīnā kā šīs (jēdzis jēdzis) bet šīs
nāc šīs šīs šīs šīs šīs. Šīs šīs*

Fragments no Arvidas Muchkas dienasgrāmatas.

JĀNIS JAUNSUDRABIŅŠ SMILTENĒ

Pēc Pirmā Pasaules kara vairākus gadus vasaras brīvlaikus pavadīju Smiltēnē.

Par Smiltēni, ja kāds to nezinātu, varu pastāstīt, ka tā bija jauka pilsētiņa Gaujas pietekas Abula kreisajā krastā. Šaursliežu dzelzceļa līnija – ap 30 km gara – savienoja to ar Valmieru rietumu pusē. Pilsētiņa bija Abula ielejā pie vēsturiska pilskalna, no kura gan ļoti maz kas bija palicis pāri. Muiža jeb jaunā pils, kas bija piederējusi pirmam Līvenam, bija celta ar skatu pāri Dzirnavezera. Pēc zemes reformas tur bija iekārtotas telpas lauksaimniecības skolai. Te nevar nepieminēt arī to, ka Līvens diezgan bieži apmeklēja Smiltēni un starp iedzīvotājiem bija diezgan populārs; īpaši vecākie cilvēki atminējās viņu kā "cilvēciņu lielkungu" (tautas mutē viņš saucās "pirstiņš").

Iela no tirgus uz pili gāja garām draudzesskolai un dzirnavām. Lielceļš, kas veda garām pilij, gāja tālāk uz Vecbilsku un Valku ziemeļos. Trešais lielceļš veda no Smiltēnes uz rietumiem – uz Blomi. Garajai mājai, kurā toreiz dzīvoja mans vectētiņš un vecmāmiņa, logi bija pret lielceļu (vēlāko šoseju). Skats bija pāri lielceļam uz mazo pareizticīgo baznīciņu un agrāko krievu mācītāju māju, kurā tad nu pēc krievu izvākšanās dzīvoja mērnīki un ārsti. Atmiņā man vēl dzirdama klavieru mūzika no šīs mājas. Iela ar baznīciņu un garo māju saucās Nikolaja iela. Tā šķērsoja lielceļu, kas veda uz dienvidaustrumiem. Nikolaja ielas vidū, tieši lielceļa malā, auga stalts bērzs, kas laikam bija lielisks kovārņu mājoklis naktīs. Ejot garām garajai mājai pils virzienā, nokļuvām t.s. parkā, kas ietvēra Dzirnavezera dienvidpusi. Šeit bija jauka pastaigāšanās pa vecām iestaigātām teciņām. Teka uz Tepera ezeru no šejienes gāja pāri tiltiņam, pāri slimnīcas notekas grāvim, kas, protams, nebija sevišķi jauki no smaku viedokļa. Vispār, toreiz jau pilsētiņā nebija organizētas novadsistēmas (tā esot nākusi vēlāk). Ūdeni māju saimniecībām nesa no akām. Cauri parkam veda celiņš gar elektrības staciju uz Teperi un gar to augšup uz zvejas vietu Abulā. Bija jāiet

cauri mežam, un vēl tagad man ir skaidri atmiņā sajūta no vēsuma baso kāju pēdās. Dažus gadus vēlāk man un citiem "nagliņu komandas" dalībniekiem tur bija izveidojies "paradīzes prieksdārzs" ar maksķerēšanu, gan ne vienmēr sevišķi sekmīgu. Loms visbiežāk sastāvēja no asariem un raudām; dažreiz laimējās noķert kādu līdaciņu vai arī, ja nu laime tā īsti uzsmaidīja, tad noķērām taimiņu. Te mēs arī vēžojām, lai gan vēži sāpīgi knieba pirkstos, kad mēs rakājāmiešiem zem akmeņiem vai alksņu saknēs. Maksķerējām ar mežā augušiem kātiņiem no slaikām priedītēm, lazdām utt. Bambusa jau nekad nebijām ne redzējuši! Svarīgi izdevumi gan saistījās ar āķiem — santīmi bija liela nauda! Bet vecmāmiņai sagādājām lielas raizes ar to, ka šujamdiegi no spolītes zuda pilnīgi nesaprotami ātri!

Reiz, kad maksķerējām Abulā apmēram kilometru augšpus Tepera, parādījās kāds kungs ar melnu bārdi. Var jau teikt, ka tur upīte tikai tāds strautiņš vien bija. Tai dienā mūsu asari nebija sevišķi viegli apmānāmi. Svešais kungs bija ļoti patikams savā izturēšanās veidā un sarunājās ar mums lietpratīgi un laipni, nemaz ne tā kā citi pieaugušie, kas mēdza būt augstprātīgi pret mums knauķiem. Runādams par maksķerēšanu, viņš vilka ārā no futrāļa divus vai trīs tievus spieķīšus, kurus viņš savienoja kopā tā, ka iznāca slaidis kāts. Tad viņš piemontēja vēl sudrabspožu spolīti ar smalku auklu un pēc tam piekāra metāla zivtiņu auklai galā. Kad mēs stāvējām atplēstām mutēm un brīnījāmiešiem, viņš mums paskaidroja, ka tas esot spinings! Nudien notika brīnums — mūsu acu priekšā izveidojās maksķeru kātiņš! Kungs tad ar veiklu sviedieni laida metāla zivtiņu pa gaisu uz atvara augšgalu un sāka spolēt zivtiņu drusku zem ūdens atpakaļ uz mūsu pusi. Re! Piepeši zivs spura sāka vajāt metāla zivtiņu. . . un pēc kāda acumirkļa to noķēra!

Pēc brītiņa mūsu smalkais svešinieks uzbūra arī mazu tīkliņu ar kātu, un ar tā palīdzību drīz vien zālē spārdījās izskatīgs taimiņš apmēram divu mārciņu lielumā (kilograms vēl nebija īsti modē Latvijā!). Visu dienu tad mēs apbrīnā sekojām mūsu interesantajam draugam. Vakarā viņš izdalīja lomu mums puikām un sev paturēja tikai vienu zivi. Mēs, mazie puikas, lepnī soļojām mājās ar agrāk neredzētu daudzumu zivju, uzvērtu zara staklītē. Mājās apbrīnošana bija liela, tāpat arī uzslava, jo — es jau nevienam nestāstīju, ka zivis nebija vis mans loms, bet gan dāvana. . .

Nākošā rītā atkal atradu mūsu draugu pie Tepera zvejojot. Šoreiz viņš iemācīja man, kā var zvejot arī bez smalkā spininga. Tukšu pudeli varēja aptīt ar auklu un ar to aizsviest metāla zivtiņu diezgan tālu ūdenī, bet pēc tam ar rokām lēni vilkt atpakaļ. Nebija jau šim rīkam tik liels efekts kā īstam spiningam, bet tomēr tā lietīņa darbojās.

Trešajā dienā satiku mūsu svešinieku grāmatu veikalā, kas toreiz bija savienots ar bibliotēku. Tur viņš sarunājās ar pārdevēju un pēc britiņa pagriezās pret mani, pasniedzams man mazu plānu grāmatiņu ar nosaukumu "Mazais maksšķernieks" vai kaut ko tamlīdzīgu. Kad es nesaprazdams jautājoši skatījos viņam acīs, viņš teica: "Lūdzu, ņem to! Es pats to esmu sarakstījis!" Grāmatiņai uz vāka bija autora vārds: JĀNIS JAUNSUDRABINŠ. Pārsteigts, pateicīgs un ļoti laimīgs, zēns muka pa durvīm laukā un dziedā mājup – vēl šodien pēc apmēram 60 gadiem sirdī jūtu siltumu, domās iedomājot to brīdi. Diemžēl, mazā plānā grāmatiņa, kas manās jūrnieka gaitās braukusi līdz, gāja bojā kaut kur pie Azoru salām, kopā ar burinieku.

BARBA VAI BAIBA?

Vēlreiz par Baibas vārdu J.Raiņa lugā "Pūt, vējiņi!"

Diez vai kādam citam rakstniekam ir bijis tik liels iespaids uz latviešu sabiedrībā izvēlētajiem personu vārdiem kā Jānim Rainim. Raiņa iedzīvinātie personu vārdi kā BAIBA, ULDIS, LELDE, ANDA, ZANE, INDULIS un vēl citi, šodien joprojām pieder pie vispopulārākajiem latviešu personu vārdiem.¹⁾ No šiem vārdiem savukārt Baibas vārds izraisījis visplašākās diskusijas. Laikam gan par iemeslu tam būs tas, ka "šā vārda rakstībā Rainis nav bijis konsekvents. Lugas rokrakstos un izdevumos sastopamas formas 'Barba', 'Baiba', 'Barbiņa', 'Baibiņa' ", kā raksta Dzidra Vārdaune.²⁾

Šeit jāpiemetina, ka sastopamas arī vēl formas "Bārbala" un "Baibaliņa". Bez tam neliekas, ka šeit vainīga būtu Raiņa "nekonsekventā" rakstība. Gandrīz visas šīs formas atrodamas arī Ulmaņa un Bražes vārdnīcā, par kuru ir zināms, ka Rainis to lietojis. Kā norāda Daina Zemzare, tā uzskatāma par vienu no galveniem personu vārdu avotiem lugā "Pūt, vējiņi!"³⁾

Ulmaņa vārdnīcas pirmajā daļā atrodamas šādas vārda formas:

BABA, BAHRBULE, BARBA, BAIBA, BAIBALE, bet atbilstošais vācu vārds BARBARA. (Bez tam arī Anduļa, Ohrta, Sane, Zeepa, Uldriks, Gatiņsch, Didsis!)⁴⁾

Vārdnīcas otrajā daļā, kuru pēc Ulmaņa nāves izdeva Gustavs Braže, atrodamas visas tās pašas vārda formas un vēl BAIBUSCHA. Kā pirmais vārds pēc vācu šķirklā BARBARA šeit minēts BARBA, kam ir zināma nozīme, ievērojot Bražes piezīmi vārdu saraksta sākumā. Tur viņš raksta: "In officiellen Schreiben dürfte wohl ziemlich ohne Ausnahme nur der zuerst angeführte lettische Name zu gebrauchen sein. Die übrigen sind theils nur lokal gebräuchlich, theils mannigfach wechselnde Deminutiva."⁵⁾

Par oficiālo vārdu Braže tātad uzskata vārdu BARBA. Šodien gan par galveno vārda formu kļuvis vārds BAIBA, bet lugā dažādās vārda formas tieši tiek lietotas kā "mannigfach wechselnde Deminutiva". Ar to arī jānoraida kā nepamatots Jāņa Vesēļa pārmetums, ka "Nepatīkami, ka Dzīvē un Darbos VII Baibas vārds iespiests divējādi: Baiba un Barba. Pēdējo formu, kā svešnieci, vajadzētu katrā ziņā izskaust."⁶⁾ Abi vārdi, kā redzams, ir viena un tā paša vārda dažādas formas.

Svarīgs bez tam ir arī konteksts, kādā kura forma tiek lietota un kura persona to lieto. Šeit saredzams skaidrs dalījums: tās personas, kas Baibai ir labvēlīgas, viņu parasti sauc par BAIBU, bet savukārt Baibai nelabvēlīgas personas – par BARBU:

Konkrēti tas izskatās šādi: (iekavās lietojumu skaits) ULDIS konsekventi lieto tikai vārdu BAIBA (16 x) un no tā atvasinātās deminutīvās formas BAIBIŅA (3 x) un BAIBALIŅA (1 x).

GATIŅŠ lugas sākumā, atbildot Andai, Baibu vienreiz sauc par BĀRBALU (327).⁷⁾ (Uldis to vēlāk atkārtoti netieši, Baibu salīdzinādam ar bērza bārbaliņu:

Uldis: Ak tu, bērza bārbaliņa (462)

Pirmrakstā Uldis arī citā vietā Baibu sauc par BĀRBALIŅU, bet par to vēlāk.) Tāpat Gatiņš vienreiz lieto vārdu BAIBA, kad viņš runā par to citu klātbūtnē:

Gatiņš: Baiba mana ligaviņa (412)

Uzrunājot Baibu tieši, Gatiņš citādi lieto tikai deminutīvās formas BAIBIŅA (10 x) un BAIBALIŅA (5 x).

Abi, Uldis un Gatiņš, mīl Baibu. Kamēr Ulda mīla ir strauja, prasīga un beigās nāvējoša, Gatiņa mīla ir vairāk bērnišķīga pieķeršanās cilvēkam, kas bijis labs pret viņu. Šīs attiecības labi atspoguļojas abu Baibas vārda formu izvēlē. Uldis gan lieto mīlīnāmo formu Baiba, bet parasti bez deminutīvās galotnes. Izņemot vienu reizi iepriekš (376), tikai lugas beigās, kad tas ir pārliecinājies par Baibas mīlestību, respektīvi, kad tā ir gājusi bojā, viņš lieto deminutīvās formas (469, 470, 471).

Gatiņš turpretim, Baibu uzrunājot, vienmēr lieto deminutīvus, dažkārt pat lietojot abas formas kopā,

Gatiņš: Baibiņ, mīlu Baibaliņu, (384)

lai pastiprināti izteiktu savas jūtas pret to. Šāds vārda lietojums arī citādi labi atbilst Gatiņa personībai un situācijai – viņš ir uzaudzis kopā ar Baibu, kopā pavadījis savus bērnības gadus. Arī viņu pašu parasti sauc par Gatiņu. Tikai dažas reizes lugā viņš tiek saukts par Gati. Orta viņu, piemēram, tā sauc, kad tā viņam liek saprast, ka nu taču viņš ir pieaudzis un viņam būtu laiks sākt pieauguša cilvēka darbus:

Orta: Laiks tev, Gati, druvās iet,

Diezgan ganos izsvilpojies. (433)

Ari Anda viņu dažkārt sauc par Gati, bet nievājošā kontekstā, piemēram, tad, kad viņa grib nomelnot gan Baibu, gan Gatiņu:

Anda (Uz Uldi):

Atsedz! raugi, kādas acis!

Vienā migā gulējuši

Ar to Gati – līgavaini? (411)

Tāpat kā Gatiņš, arī ORTA pārsvarā lieto deminutīvās formas: BAI-BIŅA (8 x), BAIBALIŅA (4 x), BAIBA (3 x)! Trīs reizes tomēr Orta lieto arī vārdu BARBA. Taisni šeit konteksts ir ļoti zīmīgs un apstiprina iepriekš teikto.

Vienreiz BARBA lietots ironiskā kontekstā, aprakstot Zani, kad tā noskūpst Baibu:

Orta (Smejas):

Skūpstā Barbu,

Savu mīlo domādama. (329)

Otrreiz, atbildot Mātei, kad tā sūta to pēc BARBAS un situācija ir ļoti nopietna, un tātad mīlināmais vārds nav vietā:

Māte (Atkārtodama):

Nu, kas ir? – Vai re! Kad tu viņu tūliņ nedabūsi, to Barbu, un nepierunāsi, lai atstājas no daugavieša, tad tu pati vari iet.

Orta: Barba jau pati viņa negrib. (423)

Trešo reizi tāpat, kad Orta runā nopietni ar Baibu, tai pašā kontekstā, kad viņa Gatiņu sauc par Gati (sk. augšā).

Orta: Ko atkal kopā sēdat,
Zem eglītes pabēguši?
Nu vairs bērni neesat.
Laiks ir šķirties, spēles mest,
Laiks tev, Barba, tautās iet. (433)

BARBA tātad šeit parādās kā oficiālais, pieaugušā cilvēka vārds. Šāda situācija liekas gaužām pazīstama arī mūsu ikdienas valodas praksē, kad māte vai tēvs citkārt par Jānīti vai Pēcīti dēvēto dēlu sauc par Jāni vai Pēteri, kad ar to runā nopietni vai ar to baras.

Tās pašas attieksmes saredzamas arī ZANES satiksmē ar Baibu. Lugas sākumā tā to sauc par BAIBIŅU (322, 336) un to pat noskūpsta. Tikai kad Anda viņai iestāsta, un viņa apjauž, kādas briesmas viņai draud no Baibas, viņa to sāk saukt par BARBU (8 x), lai lugas beigās, kad Baiba tai pateikusi, ka atsakās no Ulda, to pat sauktu par "mīlo" BAIBALIŅU (456) un BAIBIŅU (456, 464). (Kopā tātad 8 x Barba, 4 x Baibiņa un 1 x Baibaliņa.)

Glūži skaidras ir attiecības MĀTEI ar Baibu: tā ir viņai padota kalpone, bārenīte, no viņas zēlastības atkarīga – tās vārds: BARBA. Tā viņa to arī sauc vienmēr (8 x), neatkarīgi no tā, vai viņa sākumā ir tikai vienaldzīga pret Baibu, vai vēlāk naidīga.

Naidīgi pret Baibu noskaņotas ir ANDA un CIEPA. Glūži skaidrs, ka abas Baibu sauc par BARBU (Anda 14 x, Ciepa 6 x). Kā šķietams izņēmums, Anda tomēr divas reizes saka BAIBA un Ciepa – vienā un tai pašā gadījumā – trīs reizes. Taču konteksts arī šeit apstiprina iepriekš teikto:

Ciepa: Še bij slēpta Ortas Baiba;
Baiba prom, Orta tevi
Rādīs, Baibu cerēdama. (358)

Kad Uldis arī tiešām, Baibu meklēdams, atrod paslēpto Andu un vaicā:
Vai ir Baiba? – Kur ir Baiba?

tad Anda, to gribēdama mānīt, atbild:

Ko meklē? Es tā Baiba. (363)

Tāpat vēlāk, kad Uldi mānot, izved Gatiņu ar lakatiņu galvā un Uldis atkal prasa:

Uldis (Uz Ortu):

Kur ir Baiba? Kur ir Baiba?

bet Orta atbild:

Es nespēju pierunāt:

Noskranduši lindraciņi,

Apputējis lakatiņš,

Anda, vairāk mēdīdamās, saka:

Kad nenāca tava Baiba,

Mēs Gatiņu vietā ņēmām. (370)

Tātd gan Ciepa, gan Anda nievājoši runā par "ORTAS BAIBU", jo pašas viņas to nemēdz tā saukt.

Skarbās un nelabvēlīgās asociācijas ar vārdu Barba sevišķi spilgti parādās Ciepas sarunā ar KAIMIŅU SIEVĀM:

Kaimiņu sieva: Tādu smieklu ļaudīs! Tavu valodu! Tādai Barbai jau vajadzētu vai zemē iekaunēties.

Otrā kaimiņu sieva:

Vajadzētu stāvu lēkt Daugavā!

Orta (Vēlreiz atgriezdamās):

Lai jēlas paliek jūsu mēles, tāda runāšana! Lai aizrijas jūsu mute tā Daugavas ūdens!

(Aiziet)

Ciepa: Ir gan neganta sieva! Kas lai ar viņu iesāk? Un pati bij tā savedēja tai Barbai ar to tautieti.

Un tas daugavietis jau arī brangs! Viena slava, ka stalts, — solās precēt tādu skuķi, kam pūrā tik peles un prūši, kam ne tēva, ne mātes, apaļš pametens, nez kur pacelts!

Kaimiņu sieva: Te nu bij bāra bērns, nožēlojamais, lūk, kādas lietas dara! zvejo sev bagātu tautieti ar savu negodu!

(421)

Atliek vēl DIDZIS, bet tam, atbilstoši viņa raksturam, vienalga, vai sauc par Baibu vai par Barbu. Un tā arī vienreiz viņš saka BAIBA un otrreiz BARBA, bet abas reizes konteksts ir tieši tāds – viņam viena alga!

Didzis: Vai tu Baiba, vai tu Anda, Sēsties pirmā solītī;
Laime nāks, ņems no gala. (364)

Bet, kad Uldis vairs negrib ar viņu dzert, tad Didzis galīgi sašutis:

Didzis: Ko ar Uldi izdarišu, Savu mīļo viņa biedri?
Velnš to Barbu, velnš to Zani! (427)

Lugas personu sarakstā un personu norādēs konsekventi rakstīts BARBA. Arī remarkās redzam to pašu: 71 reizi BARBA, 2 reizes BARBIŅA un vienu reizi BAIBA – to tad arī varētu uzskatīt par vienīgo "nekonsekvenci" Raiņa rakstībā. Ka dalījums Barba – Baiba nav nejaušība, to lieku reizi apstiprina pirmraksta salīdzinājums ar kanonisko tekstu. Tā, piemēram, Andas replika

Kā Baiba par Gatiņu (KR 4*, 460, 1022)⁸)

labota par:

Barbai cits līgavainis (KR 10, 375, 1022),

turpretim Ulda replika:

Paga, Barba, ņem labāk mani (KR 4*, 460, 1047)

labota par:

Paga, Baibiņ, mani ņem! (KR 10, 376, 1047).

Kā Viktors Hausmanis norādījis, "Rainis varoņiem cenšas atrast to būtībai atbilstošu vārdu. . ."⁹) Tas pilnā mērā attiecas tātad uz Barbas un Baibas vārdu. Barba vai Baiba ne tikvien "vibrē un trīc kā bērza bārbaliņa", kā to tai pašā sakarībā formulē Hausmanis, bet gan izraisa veselu rindu asociāciju, kas saistītas ar Baibas būtības dažādajiem aspektiem.

BARBA ir nepārprotami "oficiālais" vārds, kas saistās ar Baibas nelabvēlīgo, *bargo* sociālo stāvokli – tā ir beztiesīga kalpone, *bāra* bērns. Tie, kas viņai nevēl laba, kas viņu *bar*, sauc viņu par *BARBU*. Tā arī Baibas pati pirmā replika lugā tieši ir:

Barba: Šorīt, māsiņ, nebaries. (317)

Šādas tiešas vai netiešas aliterācijas, kas ierosina vēlamās asociācijas, lugā sastopamas vairākkārt. Tā, piemēram, par Zani Orta saka:

Kā bitīte Zane zan. (315)

Tāpat arī vārdi *Barba*, *Bārbaliņa* sasaucas ar *bāra bērns*, *bārenīte*.

Vārdi 'bāra bērns', 'bārenīte' ir it kā starpnieki starp abiem poliem: *Barbas* sūrais mūžs, viņas nelabvēlīgais sociālais stāvoklis kā beztiesīgam *bāra bērnam* un, no otras puses, *Baiba* kā tautasdziesmu pozitīvais tēls, ar visām viņas labajām īpašībām, kas izraisa pret viņu simpātijas un līdzjūtību. Abi šie aspekti skaidri parādās vārdu 'bāra bērns', 'bārenīte' lietojumā lugas tekstā.

Jau prologā *Rainis* norāda uz šīs tautasdziesmu *bārenītes* pozitīvajām īpašībām:

Prologs:

.....

Jūs mīlo bārenīti redzēsāt,

Kas sevī nes to dārgāko, kas ļaudis:

To smalko skaistumu un kautrību,

Kas cilvēcības zieds un ļaužu laime,

To bārenīte slavēja visaugstāk — (310)

Uz savu grūto sociālo stāvokli, par kuru nevajadzētu jokus dzīt, norāda *Baiba* pati:

Barba: Nejoko, tautu dēls! Es jau esmu bārenīte.

Bet *Uldis* redz tikai bārenītes pozitīvo aspektu, uz to atbildēdams:

Uldis: Bārenīte laimes bērns. (401)

Orta, kas ir abu bāreņu, *Baibas* un *Gatiņa*, aizstāve, raksturo abu attiecības ar vārdiem:

Orta: Ko nu smeļ vārgo kropli? Bāris bāri iežēloja. (323)

Tiešas asociācijas starp *bāra bērnu* un *Bārbaliņu* parādās lugas pirmrakstā, kur *Uldis* uz *Andas* jautājumu "Kuru gribi?" atbild:

Kas nenāk

Sedzacīti, *Bārbaliņu*. (KR 4, 466, pēc 1550);

uz to *Didzis*: *Didzis* (*Klusi* uz *Uldi*): Nejoko, — *bāra bērns*. (KR 10, 408, 1551)

Te *bāra* bērns tieši sasauca ar *Bārbaliņu*. Kanoniskajā tekstā šī rinda (Sedzacīte, *Bārbaliņa*) gan atkal svītrotā, bet tiešās asociācijas šeit nepārprotamas.

Ar vārdiem BAIBA, BAIBIŅA, BAIBALIŅA saistās otrs aspekts, proti, Baibas rakstura īpašības, viņas labsirdīgā, bet kaunīgā, pat bailīgā daba. Šiem vārdiem pašiem par sevi piemīt zināma labskanība, zināms maigums pretstatā skarbjam BARBA. Tā nu viņu, kā redzējām, par Baibu, Baibiņu, mīlo Baibaliņu arī sauc tās personas, kas pret viņu ir labvēlīgi noskaņotas. (Laikam jau gan arī tā paša iemesla dēļ skatītāji un literatūras kritiķi izvēlējušies Baibas vārdu par gandrīz vienīgo variantu!)

Tiešās asociācijas tomēr galvenokārt saistās ar vārdiem *bail*, *bailes*. Baibai *bail* no puīšiem, jo viņas tēvs, dzērājs, aizdzinis māti postā. Uz to atrodama norāde lugas izplānojumā (KR 4*, 444), kā arī tekstā tieši, kad Baiba jau lugas sākumā it kā norāda uz savas, vēl pat neapjaustās, mīlas traģiskajām beigām:

Barba: Vai man dien! Vai man dien!

Stāvu lēkšu Daugavā,

Rauduvišu pulciņā.

Orta: Ak tu, baiļu Baibaliņa!

Nesauc nāvi, pati nāk . . .

Ēst jau precnieks neēdis.

Barba: Kas saēda manu māti?

Orta: Vai tik vien precnieku,

kā tie krogus dzērājiņi? (323)

Baiļu motīvs lugā parādās bieži, un pašu vārdu *bail* Baiba lieto visbiežāk:

Sarunā ar Zani:

Barba: Bail man viņu uzskatīt. (355),

ar Ortu:

Barba: Bail, man bail, viņš tik straujš. (356),

un vairākkārt viņa to saka pašam Uldim:

Uldis: Kad man nauda, ko tā kait?

Barba: Bail tās naudas. (401)

Bet, kad Uldis tai jautā, kāpēc tā negrib iet tautās:

Barba: Bail no tevis.

Uldis: Kādas bailes?

Barba: Kam tu dzer?

Uldis: Es nedzeršu, kad tev rieb.

Dzeru, spēku dzesēdams.

Barba: Tevis bail, tava spēka:

Ņem tu Zani, ņem tu Andu,

Man zilīte padziedāja:

Kas vedīs aiz Daugavas,

Tas grūdīs dziļumā. (402, 403)

Te parādās atkal norādījums uz traģiskajām beigām, uz to, ka Baibas bailēm ir pamats. Tā arī lugas beigās, kad zīles pareģojums ir piepildījies un "bailu Baibaliņa" gājusi bojā, arī Māte saka:

Klusa, klusa meitenīte,

Sirds no bailēm pārtrūkusi. (471)

Uldis, lugas pēdējā replikā, vēlreiz skaidri parāda šīs asociācijas:

Uldis:

.....

Baibiņ, manu bailenīti,

Tu jau manim neizbēgsi!

Tevi turu, tevi nesu.

..... (471)

Savukārt vārds BAIBALIŅA izraisa arī vēl cita veida asociācijas ar vārdu PAIPALIŅA, kas minēta arī lugas tekstā:

Didzis:

... Un tepat acu priekšā tev lēkā skaistākās irbītes
un paipaliņas un pašas prasās ķeramas. (385, 386)

Uz Baibas un paipaliņas sakariem ar Kalevipoegu pārliecinoši norādījis V. Kalpiņš.¹⁰⁾ Savā rakstā "Sedzacītes radu raksti", kurā viņš apskata arī vēl citus Raiņa ierosmju avotus, kas šī raksta ietvaros nav tuvāk apskatāmi, Kalpiņš raksta: "Salme cēlusies no raibas visticņas. Linda izperēta no paipalas olas un pati tiek saukta par Paipaliņu. Tās abas

sargā un auklē gluži kā īstas meitas, turpretim nabaga Vārnēnu tūdal iemet kaktā aiz lielas lādes. Lai dzīvo, kā zina! No tā arī izaug bāra bērns – kalponīte.”

Tā arī Raiņa lugā redzam divas īstās meitas un bāra bērnu – kalponīti. Arī pašnāvības skats lugas beigās, blakus tautasdziesmu ”rauduvīšu pulciņā” motīvam, guvis iespaidus no Kalevipoega. Pat Baibas epitets SEDZACĪTE saredzams Kalevipoega tekstā:

Sedza, klāja brūnacīti.^{1 1)}

Priekšstatu par aizsegtajām acīm Rainis gan arī varēja gūt no kāzu aprakstu studijām LD III₁ sējumā. Iespējams arī, ka Rainis simboliski tā gribējis notēlot *īsto* līgavu, jo tai pēc kāzu aprakstiem mēdza aizsiet acis, lai tā grūtāk būtu pazīstama.^{1 2)} Uz to norāda arī Ortas teiktais pašā lugas sākumā, kad Uldis vēl nemaz nav parādījies:

Orta: Trīs vālodzes lietu dzied,
Trīs meitiņas tautu dēla,
Ši teic: nāci, tā teic: būs!
Trešā klusu sirdi tur.
Tai pirmai dziedāsim,
Kura tur klusu sirdi.

Barba: Ortiņ, ko tu smeļ?
Ko tev ļauna padariju?

Orta: Nu tev egle nolūzusi,
Kur nu bēgsi, sedzacīte,
Kad jāš tavi precinieki?

Barba: Kas man jāš? – purvu brist,
Kad redzēs klaju ceļu.

Orta: Dziesma saka: bārenīte
Nenes ilgi vainadziņa. (322)

Kā redzams, Raiņa ierosmju avotu jautājums ir visai komplekss. Pilnības labad vēl pieminēsim, ka viena no teicējām, no kurām Rainis guvis ziņas savam Višķu pagasta kāzu ieražu aprakstam, ir vārdā BARBARA.^{1 3)}

Beidzot varēja būt vēl viens ierosmes avots, kas saistīts ar Raiņa personu vārdu darināšanu. V.Hausmanis raksta, ka "Daudzos gadījumos Rainis personu vārdus darinājis, par pamatu izmantojot vietvārdus, ziedu un dzīvnieku nosaukumus."¹⁴) Iespējams, ka Rainis ir gribējis šādā veidā arī celt pieminekli savai mātei, jo tā ir dzimusi BĀRBELES pagastā!¹⁵)

Katrā ziņā "mīlam bērnam daudz vārdu" un ne jau nu "nekonsekventas" rakstības dēļ vien. Gluži otrādi, kā redzējām, dažādajām vārda formām ir skaidras funkcijas personu tēlojumā.

NORĀDES

- 1) Viktors Hausmanis, Raiņa daiļrades process. Rīgā, 291
- 2) Dzidra Vārdaune, " 'Pūt, vējiņi!' tapšanas gaita", Tautas dzejnieks Rainis. Rīgā 1965, 78 ²
- 3) Daina Zemzare, "Par personu vārdiem J.Raiņa lugā 'Pūt, vējiņi!' ", Karogs 8 (Rīgā 1969), 141-150
- 4) Carl Christian Ulmann, Lettisches Wörterbuch, Erster Theil. Lettisch-deutsches Wörterbuch, Riga 1872, 351 un 352
- 5) Ullmann & Brasche, Lettisches Wörterbuch, Zweiter Theil. Deutsch-llettisches Wörterbuch, bearbeitet von Gustav Brasche. Riga und Leipzig 1880, 797 un 798
- 6) Jānis Veselis, "Raiņa drāmu būtība", L.Bērziņš (red.), Latviešu literatūras vēsture IV (Rīgā 1936), 210
- 7) Lappušu norādes attiecas uz Raiņa Kopoto rakstu akadēmisko izdevumu: J.Rainis, Kopoti raksti 30 sējumos, 10. sējums, Lugas. Rīgā 1980

- 8) KR 4* = J.Rainis, Kopoti raksti 30 sējumos, 4. Variantu sējums, 9. un 10. sējuma lugu varianti. Rīgā 1983. Pirmais skaitlis nozīmē lappusi, otrais – rindu.
- 9) Viktors Hausmanis, Raiņa daiļrades process. Rīgā 1971, 292
- 10) V.Kalpiņš, "Sedzacītes radu raksti", Literatūra un māksla 1969, 36. un 37. nr.
- 11) Ka Rainis nodarbojies ar Kalevipoegu, jā, pat tulkojis – pirms "Pūt, vējiņi!" tapšanas – daļu no Kalevipoega, to viņš pats aplicina, skat. Kārlis Abens, "Rainis igauņu valodā", Tautas dzejnieks Rainis. Rīgā 1965, 222
- 12) Kr. Barons un H.Wissendorffs, Latwju dainas III. Peterburgā 1904, 48
- 13) J.Rainis, "Daugavpils apriņķa Višķu pagasta kāzu ierašas", J.Rainis, Kopoti raksti XIV. Rīgā 1951, 304-325
 Oriģināls krievu valodā grāmatā
 E.A.Wolter, Materialy dlja etnografii latyšškago plemeni Vitebskoj gubernii. Sanktpeterburg 1890, 201-220, uz autoru, Jāni Pliekšānu, norādīts grāmatas priekšvārdā, XII lpp.
 Faksimilā arī: J.Rainis, Dzīve un darbi IX, Rīgā 1925, 395-414
 Ari: J.Rainis, Kopoti raksti 30 sējumos, 18. sējums, Publicistika, raksti par literatūru, Rīgā 1983, raksts bez paginācijas (!) ielīmēts starp 288. un 289. lpp.
- 14) Viktors Hausmanis, Raiņa daiļrades process. Rīgā 1971, 296
- 15) Antons Birkerts, "J.Rainis kā cilvēks un atklātības darbinieks", L.Bērziņš (red.), Latviešu literatūras vēsture IV (Rīgā 1936), 153.

E. Agoston-Nikolava

PAR PUTNIEM UN SIMBOLIEM DIENVIDSLĀVU EPISKAJĀ DZEJĀ

"Satura problēma vienmēr ir problēma, kas saistīta ar pārceļšanu citā kodā"

Ju. M. Lotmans (Lotman) (1971)

Cilvēkam ir dažāda veida attieksmes pret apkārtējo vidi. Dažas no tām, kas ir sistematizētas un izteiktas semiotiskos kodos, kļūst par īpašām zīmēm, kas apraksta un nosaka cilvēka uzvedību. Šī "īstenības izpratne", kā to formulē Ju. M. Lotmans (1971), noved pie tā, ka dažas pazīmes tiek atlasītas un izceltas, un tās tad tiek sakārtotas secīgā padotības kārtībā. Tādējādi pasaules skatījums uz sabiedrību ir iekodēts pēc kārtām, kas slāņojas cita uz citas.

Folklorā atsevišķais vārds, kāda noteikta "zīme" kļūst par daudzveidīgas nozīmes nesēju; tā novietota tā, it kā būtu virs kādas citas, bieži vien atējot atpakaļ uz kādu īstenības prototipu, mitoloģisku uztveri.

Šādā pasaules skatījumā cilvēks nestāv centrā, ar dabu visapkārt, bet pats ir daļa no dabas. Šai dabas socializācijai ir dziļa socio-ētiska nozīme. Tā palīdz regulēt un par jaunu nostiprināt sabiedrības vērtējumus un normas. Atkārtotais seno vērtību pastiprinājums ir estētiskā prieka avots dziesmās – ne tik daudz jaunais, bet drīzāk kā seno elementu pēdas, kas saglabātas jaunajā elementā.

Folkloras pasaulē reālistiskais un fantastiskais pastāv blakus viens otram; tie jauca savā starpā un ietekmējas savstarpēji. Varoņi veic mītiskus uzdevumus, tie ir apveltīti ar maģisku spēku. Putni un dzīvnieki darbojas kā cilvēki – runā cilvēku balsī, dod padomus, mierina vai norāj. Tā ir reizē fantāzijas pasaule, bet arī precīzi organizēta sistēma, kurā augi, putni, dzīvnieki un cilvēki darbojas dažādās lomās.

Kā norādījis jau Lotmans, šī pasaules aina atspoguļo trejdaļīgu vertikālu sistēmu: debesis
zeme
pazeme.

Dienvidslāvu mutvārdu dzejā šīs vertikālās topoloģiskās īpatnības iegūst kompleksas atšķirības pazīmes. Pretstats "augsts – zems" ir nozīmes ziņā līdzvērtīgs pāriem "dzīvība – nāve", "labs – ļauns", "svēts – profāns", "balts – melns".

Dzīvības koks, kam ir centrāla vieta dabas simbolikā, tika uzskatīts ne vien par simbolu mūžīgai enerģijai un auglībai zemes virsū, bet uzlūkots arī par makrokosma centru un saikni starp šo pasauli un dzīvi pēc tam. Reizē ar to būtnes, kas uzturas koka galotnē, bieži vien ir Dieva sūtņi, turpretim visi tie, kas mājō pie koka saknēm, pārstāv ļaunos spēkus.

Lauka vidū augsts koks,
Kokā dzied putni,
Dzied un sarunājas:
Nāc mājās, Nikolaj,
Tava ļaudava ir mirusi,
Ļaudaviņa, baltā Kirana. (V.Stoin, 1134. nr)

Ka "augsts – zems" un "labs – ļauns" ir semantiski sasaistīti, skaidri parādās kādā bulgāru mīlestības dziesmā, ko bija pierakstījis V.Stoins (Stoin) 1930. gadā. Kad gaišmatei Kaljai jāizvēlas starp diviem jaunekļiem, kas abi lūdz viņas roku, viņa izvēlas Urbānu, jo tam ir jauki vecāki, "divas māšas, divas lakstīgalas" un "divi brāļi, divi vanadziņi". Viņa atraida Ivanu, kam ir nejauki vecāki, "divas māšas, divas čūskas" un "divi brāļi, divi mežonīgi pūķi" (1288.nr).

Putni kā Dieva patiesības sūtņi, labu vai sliktu ziņu nesēji ir bieži sastopami dziesmās. Visparastāk tie ir balodis, ērglis un dzeguze. Lai gan katrs no šiem putniem simbolizē savu atšķirīgu tēlu (balodis – mīlāko, vanags un ērglis – varoni, dzeguze – sērojošu māsu vai māti), kā *ziņmesī* tie visi var noderēt vienādi labi. Dažas dziesmas vispār nemaz nenorāda putna sugu, uzsverot vienkārši, ka kāds putns atnes vēsti (piem., V.Stoin, 378, 380, 1134).

Stoina tautasdziesmu krājumā no ziemeļaustrumu Bulgārijas, – variantos, kuros apdziedāta cara Kostadina karaļvalsts bojāeja (217.-221.nr), atiecīgais putns ir vai nu "pelēkais vanadzēns" vai "pelēkais vanadziņš", "balodis" vai "putns". Precīzais sugas apzīmējums ir mazāk svarīgs. Tas, kas paliek nemainīgs dažādajos variantos, ir fakts, ka putnam zem labā spārna ir balts papīriņš, uz kura melniem burtiem pavēstīts karaļvalsts sabrukums.

Dažas dziesmas uzsver putnu ciešo saistību ar debesīm un Dievu.

Sekojošā dziesma ir V.Stoina pieraksts 1930. gadā:

Putniņ, lakstīgala,
Kad tu lido augstu,
Augstu augstu, tālu, tālu,
Vai tu, putniņ, nonāc pie Dieva,
Vai tu tad, putniņ, redzi,
Kas sēž blakus Dievam,
Pie Dieva labā ceļgala?
Putniņš atbildēja:
Es bieži aizlidoju pie Dieva
Un redzu, kas sēž viņam blakus:
Pie Dieva sēž erceņģelis,
Erceņģelis, svētais Mikāels. (927. nr)

Putni šķērso robežu starp šo pasauli un viņpasauli, starp matēriju un garu. Tā, piem., Tz. Todorovs (1972) apcerējumā "Einführung in die fantastische Literatur", atsaukdamies uz fantastisko elementu pārvērtību gadījumos, lieto terminu "pandeterminisms". Ar to viņš domā, ka nekas nav nejaušs laimes vai nelaiemes gadījums un ka jānoraida jebkura nejaušība vai sakritība. Stāstījumā ikkatrai parādībai ir jau iepriekš noteikta vieta attēlojamā pasaules ainā.

Fantastiskais elements palīdz īstenot robežas pāreju starp matēriju un garu (1972, 103).

Putni ne tikai atnes ziņas no viņpasaules, bet tie arī palīdz mirstošajam varonim viņa pēdējā gaitā.

Bulgāru tautasdziesmās bieži vien ērgļu māte ir tā, kas rūpējas par mirstošo varoni. Viņa savā knābī atnes ūdeni, lai dzesētu mirēja slāpes, un izpleš savus spārnus, lai spārnu paēnā mirējs būtu pasargāts no saules kaismes.

Šai ziņā varam saskatīt zināmu līdzīgumu ar grieķu mitoloģiju: ērglis atnesa nektāru Zevam, kad tas bija nobēdzināts no Krona. Bieži lietots epitets sakarā ar ērgļa māti ir "krstata", kas nozīmē "tā ar izplestajiem spārnem", jo putns un putna spārni veido krusta zīmi.

Marko Kraljevičs, bulgāru un serbokroātu leģendārais varonis tautas eposa 500 gadu ilgajā Otomana valdīšanas periodā, atrod uzticamu draugu vanagā. Kad Marko saslimst un cieš no dzēriena un ēnas trūkuma, putns atnes viņam knābī ūdeni un izpleš savus spārnus pār viņu.

Ar laiku seno simbolu nozīme kļuva grūtāk izprotama, un dziedātāji centās atrast kādu izskaidrojumu šādai putna rīcībai. Kādā variantā Kosova ciklā, kurā attēloti notikumi lielajā kaujā starp serbiem un turkiem Kosova karalaukā 1389. gadā, par izskaidrojumu minēts tas, ka kaujas laukā Marko pasargājis vanadzīņu (Karadžič, 2. sēj., 53, 54).

Nesen savāktajos bulgāru episko dziedājumu krājumos atrodams liels skaits dziesmas variantu ar minēto motīvu, kas pēc "B'lgarski junaški" eposa vācēju domām ir viena no visvairāk iecienītām dziesmām, ko dzied mūsdienu dziedoņi. Vēsturiskā saite ar kauju Kosova karalaukā ir aizstāta ar aprakstu par to, kā putns (ērgļu māte ar 9 vai 3 putnēniem vai arī melnais krauklis ar mazuļiem) tikuši pasargāti no uguns liesmām kalnos.

Tādējādi zīme "putns" dziesmas rašanās un pārveidības procesā ieguvis īpašu saistību ar realitāti – vairāklāksņainu un daudznozīmīgu, un kļuvis par daļu ne tikai vienā sistēmā vien.

Cita ievērojama dziesmu grupa saistās ar labprātīgu pārvēršanos, proti, ar sievietes pārvērtību putnā. Savās bēdās un izmisīgās ilgās tikties ar dēliem vai brāļiem, mātes vai māsas vai – gan stipri retāk – arī sievas pārvēršas par putniem, tādējādi pārvarot īstenās un fantastiskās pasaules, matērijas un gara robežas. Dziesmu lielākais skaits šai sakarā piemin *dzeguzi*, lai gan šad tad te parādās arī citi putni.

Modernajā serbokroātu valodā arī verbs ar nozīmi "raudāt, vaimanāt" ir "kukati", kas īstenībā apzīmē dzeguzes kūkošanu.

Daudzas dziesmas gan bulgāru, gan serbokroātu krājumos sākas ar tēlojumu par dēla atgriešanos mājās, lai vienīgi atrastu savu mājvietu, ko nopostījuši turki, aizvedot arī viņa sievu. Bēdu stāstu par to, kas noticis, pavēsta dzeguze, kas izrādās varoņa māte. Māte savā izmisumā var griezties pie Dieva, lūdzot, lai tas dod viņai spārnus, ka viņa varētu satikties vai sazināties ar savu dēlu. Jugoviča māte (Karadžič, II, 47) lūdz Dievu, lai Dievs dod viņai vanaga acis un gulbja baltos spārnus.

Cita māte skumjās (V. Stoin, 895, 896) lūdz Dievu šādā veidā:

Ak augstais Debesu Dievs,
Palidzi jel man, Dievs,
Liec man pārvērsties
Par zili-zalgano baloditi,
Dod man spārnus, Dievs,
Lai varu aizlidot
Līdz cietuma logam,
Paskatīties pa logu uz Stojanu.
Kad māte tā lūdzās,
Dievs palīdzēja viņai.

Viens no visaizkustinošākiem šādas pārvērtības aprakstiem ir plaši izplatītā bulgāru balāde par ievainotā Dojčina māsu. (Dažos variantos viņa vārds ir Manojlo, Stojans uc.).

Šis motīvs atradis izpausmi tiklab bulgāru, kā serbokroātu dzejā. Centrālais temats ir cieša tuvība starp brāli un māsu. Lai glābtu māsas godu, brālis ceļas augšā no nāves cisām, lai dotos ciņā pret turku, kas citādi paņems viņa māsu (77.nr, 2.var.).

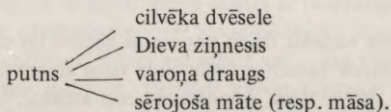
No otras puses, balādes variants dzied par māsas gādību un mīlestību pret mirstošo brāli. Dažos variantos brālis lūdz viņai atnest ūdeni no veselības avotiņa dziļi mežā. Māsa, nezinādama ceļa atpakaļ, iedur sev pirkstā, lai ar asinīm apzīmētu ceļu. Tomēr — kad viņa nonāk pie avota, lietus izdzēs pēdas, un viņa nevar atrast ceļa atpakaļ.

Trīs dienas viņa maldijās pa mežu,
 Un tad viņa lūdza Dievu:
 Dod, Dievs, tam notikt, ko Tev lūdzu,
 Pārvērt mani par pelēko dzeguzi,
 Lai varu laisties no klints uz klinti,
 Lai varu kūkot no koka uz koku,
 Lai varu kūkot, lai atrodu brāli.
 Uzklaušīja viņu Debesu Kungs,
 Pārvērtā viņu par pelēko dzeguzi.

Nesen pierakstīts variants 1982. gada Bulgāru tautas dzejas un prozas krājumā (IV sējumā "Tautas balādes") nobeidzas ar informāciju, ka dzeguze dara to vēl joprojām. Kad dziedātājam jautāts, lai izskaidro dziesmas nozīmi, šis dziedātājs no Kralevas ciema (Bulgārijā) piezīmēja, ka tā esot dziesma par to, kā dzeguze cēlusies, un piemetināja, ka tā vēl šodien meklējot savu brāli.

Seno slāvu attieksme pret dabu bija dabas dailes un dabas brīnuma identifikācija, kā arī ticība tam, ka Dievs ir visur klāt dabā. Viņu pasaules skatījums bija kosmisks, ar hierarhijas struktūru, kurā visas pakāpes izkārtotas padotības kārtībā. Šis panteisms izpaužas jau slāvu apustuļu Konstantīna un Kirilija filozofijā (9. gadu simtenī). Uztvere, ka daba ir visur klātesoša Dieva dievišķīga izpausme un ka cilvēkam ir sava īpaša vieta šai pasaules hierarhiskajā uzbūvē, ir centrālais motīvs viņu teoloģiskajos darbos (Kliment Ohridski, 1973).

Jāatzīmē, ka šāda vertikāla pasaules sistēma izskaidro dienvidslāvu dzejā lielo bagātību par cilvēka un putnu attiecībām. "Putns" kā zīme saistās ar veselu grupu dažādu semantisku īpašību:

Visas apakšnozīmes ir daļas kopējā kodā starp dziedātāju un klausītāju; kodā, ko iespējams izlobīt no visa dziesmu korpusa kā veselās vienības.

Klausītāji intuitīvi nojauš, kura no vārda nozīmēm ir pārstāvēta atiecīgajā dziesmā. Tā var būt kāds variants citai bieži izzarotai dziesmai, jeb tā var gluži vienkārši izpaust sabiedrības morāles kodu. Piem., tik liela ir "nosacītā" mīlestība starp brāli un māsu, ka liekas tīri dabiski, ja māsa ir izmisusi, kad viņa nespēj atrast ceļu atpakaļ pie brāļa.

Liels kavēklis, apspriežot kādu dziesmu "uz papīra", ir tomēr fakts, ka pēc rūpīgām dotā teksta studijām ir gan iespējams atšifrēt morāles un uzvedības rēģulas un simbolu nozīmes, tomēr vienmēr paliek vēl kaut kāda "superstruktūra", kas neļaujas pārtulkoties. Pie šīs "superstruktūras" pieder visi tie neverbālie vēstījumi, kas padara ikvienu *mutvārdu* stāstījumu par vienreizēju notikumu, ko dziedātājs un klausītājs jau intuitīvi vienādi izjūt, pārdzīvo un izbauda.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

B'lgarski junaški epos. Sofia 1971

B'lgarska narodna poezija i proza. IV. B'lgarski baladi. Sofia 1982

V. Stoin (sakārt.), B'lgarski narodni pesni ot Severo Iztočna B'lgaria. Sofia 1973

Ju. M. Lotman, Struktura xudožestvennogo teksta. Brown University Press 1971

Kliment Ohridski, S'brani S'činenija. Sofia 1973

V.St. Karadžič (sakārt.), Srpske narodne pjesne. II. Beograd 1977

Tz. Todorov, Einführung in die fantastische Literatur. München 1972.

Luize Bekmane (Louise Bäckman)

SAULES DĒLI. Par sāmu tautas dzeju.

	Jathā lei jātham
Saka lei pjeggam
»Touvelen nuoratam nasten		
15	Allelen peiven ja manon,
Silpa-kālle-juovah-aarākh
Aarān-kedge, Aija-kedge
Kālle kiilla, silpa schiila
Māara-kajseh kovaites kābtjeh.		Jātte lij jātterne, ságá lij bieggeme:
Dyv'elen njoárādam nāstien,
Jillelen bievjien jah mānuon,
Silbegölléjuvvie āregh,
Ārniegiedgieh, ājjāgiedgieh;
Gullie gājgaa, silbe spājlā,
Mierégajsieh guov'ijdasse gieltjeh,
Biejvie', mānnuo', nāstieh,
20	Peivesah, manosah nasten
Kiikeh, kiilteh, muotosās moijeh».	20	Gejgieh, gildieh, moaduses mujjeh.

(Teksts ar roku rakstītā manuskriptā: (Tas pats teksts normalizētā
-Bo Lundmark, Anders Fjellner — rakstībā; turpat, 154)
Homeros och diktningen om sol-
sönerna, Umeå 1979, 126)

	En sägen har talat,
En saga förkunnat
»Der bortom nordstjernen,
15 Väster om Sol och måne,
(af) silfver och guld, klippor
Spishärd och krabbstenar (voro)
Guld der glöder, Silfver blänker
I hafvet fjellen sig spegla.		Kunde geht, es klingt die sage:
Hinter'm stern dem festgebannten,
Westwärts weit von mond und sonne,
Sind die steine gold und silber,
Koch-herd-steine, netzsenksteine;
Silber schinmert, gold erglänzet.
Felsen spiegeln sich im meere,
Auch die sonneu, monde, sterne
20	Solar, månär, stjerner
Le mot sina glänsande bilder».	20	Blinken, läcbeln, gläuzen spiegelnd.

(Tulkojums zviedru valodā; turpat, (Tulkojums vācu valodā; Otto
126) Donner, Lieder der Lappen,
Helsingfors 1876)

Tā ir Milžu zeme, kas rosina fantāziju, un Saules dēls, sasaucis kuģa ļaudis, dodas ceļā, lai uzmeklētu zemi, kur klintis mirdz sudrabā un zeltā, un lai atrastu Milža meitu, jo toreiz Saules pusē (*Biejbielien*) "Trūcīgs bija vīru skaits/Vīriem trūka (tautu) meitu".

Pēc vairāku gadu dēkām braucienos pa jūru, kā stāsta dzejnieks, viņiem tur acu priekšā "Atklājās, pacēlās, iznira augšā/Milžu zemes krasts". Milža daiļā meita stāv krastmalā un velējas, un kad viņa pamana svešinieku, viņa sķelmīgi jautā: "Teic, no kurienes tu nāc? Ko meklē?/Vai tu nāc uz Nāves leju/Manam tēvam par uzjautrinājumu/Man par prieku/Manam brālim rūpes sagādāt/Pie mana svaiņa pusdienās?" Tomēr Saules dēls savaldzina viņu, un kad tas bildina viņu, viņa dod jā-vārdu. Taču vispirms jādabū viņas tēva, neredzīgā Milža, piekrišana viņu kāzām. Milzis liek Saules dēlam izturēt zināmus pārbaudījumus, ko viņš, Milža meitai palīdzot, spīdoši veic.

Pēc kāzām, projām braucot, jaunajam pārim pakaļ dzenas līgavas brāļi, kas, uzzinājuši par viņu laulībām, steidzas pakaļ viņu kuģiem. Tad Milža meita raisa vaļā trīs mezglus, aizsargādamās "Atraisa tā vienu mezglu/Sapūš vējš nu pilnās burās/Pāri vilņiem drāžas kuģis/Izsvaida uz visām pusēm/Paliek Milži atpakaļ".

Tomēr necik ilgi Milži parādās par jaunu, bet tad Milža meita atraisa otru mezglu: "Asins drānas otru mezglu/Saceļas nu Vakarvējš/Saceļ kājās jūras bērns/Piepūš buras pilnum pilnas/Paliek brāļi tālu prom".

Tomēr pēc brīža viņi atkal pamana Milžus tuvojamies bēgļu kuģim, un tad līgava raisa vaļā savu trešo un pēdējo mezglu: "Sadusmojas Debes-tēvs/Dusmīgs arī viņa kalps/Ziemeļvējš no debess vidus/Sūta vētru, loka mastus/Surpu turpu līgo buras/Laiva lēkā, sveras slīpi", bet jauniķi tiek tomēr laimīgi cauri. Tā nu Milža meita kļuva māte Saules dēliem: "Dzemdēja tā Saules bērns/Dzemdēja tā vīra dēlus".

Šā eposa atsevišķās daļas iznāca pirmoreiz zviedru tulkojumā grāmatā "Läsning för folket" (ap 1849): drīz vien pēc tam parādījās vācu un angļu, kā arī norvēģu tulkojums. Dzejojumi radīja lielu interesi, kam sekoja sajūsmīgi mēģinājumi analizēt "dabas tautas" neapzinātās stāstījumu tradīcijas. Tika uzsvērts tuvs līdzīgums ar somu rūnām.

Viens no tiem, kas ieinteresējās par šo sāmu dzeju, bija somu valodnieks Oto Donners (Otto Donner). 1876. gadā viņš publicēja sāmu valodā visu poēmu izdevumā "Lieder der Lappen" un "Lappalaisia laulaja" (Helsinkos) (gan normalizētās rakstības veidā), kopā ar tulkojumu somu un vācu valodā. Somu tulkojuma autors nebija neviens cits kā pats E.Lenrūts (Elias Lönnrot).

Šais izdevumos atrodamas arī citas dažāda garuma dziesmas; tāpat sāmu-somu-vācu valodā, ko bija sagādājis tas pats autors, A.Fjelners (Anders Fjellner) (skat. zemāk).

Tur mēs atrodam varoņu eposu "Piššan Paššan dēls" (*Piššan Paššan bardne*), kas arī pieder pie Saules puses tautas un kas varonīgi pievārē Milzi/Stalo — pastāvīgo draudu sociālai iekārtai, kā tas minēts sāmu stāstnieku tradīcijās.

Tas pats ciņas moments atkārtojas darbā "Kažoks", kaut gan vairāk burleskā veidā. Viltīgais sāms pierunā Stalo, lai tas aprij savus dēlus; bet tad viņam uzbrūk un viņu nonāvē. Šo motivu, kas te ietērpts dzejas saistītajā formā, stāsta prozā sāmi visā apgabalā dažādos variantos. Pašai man gadījies dzirdēt to bērnu dienās, un es izjutu prieku par Stalo likteni.

Ceturtais dziedājums šai virknē ir īsa dzeja ar motivu no kāda garāka cikla "Saules meita" (*Biejjen-Nieide*). Jaunais ziemeļbriežu gans sastop Saules meitu un apprec viņu, bet savas neizdarības un nevīžības dēļ pazaudē gan sievu, gan ziemeļbriežus, kuri nākuši viņai līdzī pūrā. Proti, vīrs nenosiedz pietiekami blīvi sāmu mājokļa sienas un ne tādā veidā, kā sieva mācījusi, tā ka saules staram izdodas izspraukties cauri un atgādināt Saules meitai, kur viņas sākums. Un tā viņa atgrīžas mājā, pie sava tēva Saules. (Sāmu iztēlē Saule nav sievietisks, bet vīrietisks tēls).

Tas vīrs, kas ar šo poēmu radīja sensāciju pētnieku (bet ne sāmu) starpā, bija Anderss Fjelners (1795-1876). Viņš bija dzimis Herjedālē, briežkopja dēls. Tēvs bija miris jau Andersa bērnībā, pametot ģimeni trūcumā. Bet gādīgi radinieki parūpējās, lai apdāvinātais un lasītkārais jauneklis iegūtu teoloģisku izglītību (tā toreiz bija vienīgā piesniedzamā!), tā ka pēc skolas gadiem Estersundā (Östersund) viņš

varēja divus gadus mācīties Upsalā. 1841. gadā viņu izraudzīja par mācītāju Sorselē, draudzē, kas aptvēra daudzas dienvidsāmu ģimenes. Agrāk viņš bija bijis misionārs Tornes tīrelī, kur pilnīgi apguvis ziemeļsāmu un somu valodas. Viņa sieva bija somiete. Viņa apdāvinātība valodās bagātināja viņa dzeju.

Anderss Fjelnors pats uzsvēris, ka viņš bērībā Herjedālē (Härjedalen) un vēlāk no sāmiem ziemeļos dzirdējis daudzas leģendas un poēmas. Viņš bija paturējis atmiņā visu, un viņam bija labi pazīstams gan veids, kā stāsta teikas, gan arī, kā sāmu tautasdziesmas joikas dzied un kā rečitē. Tā bija sava veida aizruna, ka ievērojami dziedājumi nākuši tieši no tautas mutes.

Studiju laikā Upsalā Fjelnors nonāca saskarē ar tautiski-romantisko strāvojumu, kas valdīja literārās aprindās, un viņam izveidojās mūžilga draudzība ar Kārli Akselu Gotlundu (Carl Axel Gottlund), kam piekrita liela nozīme, Fjelnoram veidojoties par sāmu dzejnieku. Kā ziņāms, Gotlunds bija ieinteresēts, lai somu valoda iegūst patstāvību, un viņš bija sajūsmīgs somu tautasdziesmu vācējs un izdevējs. Viņu atzīst arī par personu, kas ierosinājis un gādājis par Kalevalu. Nedrīkst aizmirst arī to lomu, kas viņam bijusi kā Fjelnora nacionālās pašapaizņas modinātājam.

Kad pirmā sajūsma par šo sāmu tautas dzeju bija pierimusi, gan uz pašu kustību, gan tās pārstāvjiem sāka skatīties ar kritiskākām acīm.

Zviedru "lapologs" K. B. Viklunds (Karl Bernhard Wiklund) nostājās kritiski pret "sāmu tautas dzejas pierakstiem" un nodēvēja Fjelnoru par "krāpnieku", kas nacionālā centībā savus gara ražojumus prezentējis par tādiem, kas nākuši no pašas tautas daiļrades.

Pēc Viklunda domām, Fjelnors gribējis sāmu kultūru nostādīt par līdzvērtīgu pārējām; par paraugu viņš ņēmis Gotlundu (te jāpiemin arī Viklunda negatīvā attieksme pret Kalevalu).

Bjerns Kolinders (Björn Collinder), arī "lapologs", tāpat bija pārliecināts, ka Fjelnors pats sarakstījis poēmu, bet, kā viņš izteicās, tie ir "bez šaubām apdāvināta dzejnieka darbi. Tie balstās uz sāmu teiksmu motīviem, un tie ir oriģināli savā kompozīcijā, un metaforas ir iespaidīgas".¹⁾

Runājot par formu un valodu, viņš domā, ka dzejojumi sacerēti "īpašā Kalevalas metrā, bez paralēlēm sāmu tautas dzejā. Valoda ir neregulārs dienvīdus un ziemeļu elementu sajaukums, arī bez paralēlēm".²⁾ Tam, kas prot abas valodas, dziesmas nesagādā nekādas grūtības, bet, droši vien, tieši šīs valodu mistrs bija iemesls, kādēļ dzeja sāmu starpā nekļuva populāra.

Tomēr – no reliģiju vēstures viedokļa – visinteresantākais dzejojums tai krājumiņā, ko bija sakopojis Oto Donners izdevumā "Lieder der Lappen", ir īsais dzejojums "Saules jaunava" (*Päive neita/Biejjen nieide*).

Pēc Kolindera domām, valoda ir katrā ziņā attiecināma uz to sāmu valodas paveidu, ko runā Herjedālē, Fjelnera dzimtajā pusē, bet dzejai ir uzspiests arī t.s. "dialectus epica" žimogs, kuru veidoja Fjelners pats.

"Saules jaunava" ietilpst dziesmu ciklā, kura daudzie motīvi centrēti ap Saules un Mēness radītajām sievietēm – *Njavvis-ednie* un *Ahčis-ednie*, kuru vīrus – pēc viena kāda mīta varianta – bija radījis Debesu Tēvs.

Njavvis ar savu sievu (*ednie*) dzīvo Saules pusē, bet *Biejj-bielien* un *Ahčis* – Ēnas pusē (*Urhkebielien*). Šie divi pāri parādās – viens kā visa gaišā, mīlestības pilnā, t.i. Labā pārstāvis, otrs – kā visa tumšā, ļaunprātīgā, t.i. Ļaunā reprezentētāji pasaulē. Šai dualistiskajā pasaulē Ļaunais vienmēr apdraud Labo un brīžiem pārspēj Labo. Tas ir uzskatāmi parādīts mītā, kurā Mēness ("Bālais") iesēj skaudību *Ahčis* sirdī, tā ka tas nonāvē savu brāli un līdzgaitnieku *Njavvi*. Bet tad nāk sods:

Saule novērsa seju no zemes,

Mazās briežumātes sirds, ko Dievs bija ievīstījis zemes klēpī,

Radišanas ritā daudzījās tik spēcīgi, ka zeme nodrebēja,

Un *Ahčis* ar briežu ragu rokā tika aizsviests uz Mēnesi.

Mēness, bālais Mēness valdīja pār zemi,

Slimības un rēgi klīda pa pasauli,

kā tas tēlots kādā versijā, ko vēlāk pierakstījusi Margareta Stenberga (Orosjokā), kura atceras leģendas un mitus, ko viņas māte daudzkārt stāstījusi. (Pierakstīts 1983. gadā).

Mēness bija radījis *Ahčis-ednie* viltīgu un ļaunprātīgu un, piemānot Saules meitu, labo *Njavvis-ednie*, viņa atņēma tai dēlu, tā ka tad posts un nabadzība piemeklēja *Njavvis-ednie*, kas bija atstāta kopā ar ļaunās

Ahčis-ednies meitu. Bet dēls uzaug liels, kļūst liels mednieks un uz-
zina, kā dēls viņš īstenībā ir, un viņam izdodas nogalināt Ļauno. At-
griežas prieks un pārticība.

Šai dziesmu ciklā ir arī teikts, ka *Njavvis-ednie* pieradinājusi briedi
Saulsbalvu, un tādēļ sāmu sievietei ir cienijams stāvoklis un augsts
statuss sāmu sabiedrībā. Turpretim vīram, kas nomedijis un nogalinājis
briedi, jāsgatavo gaļa, un viņš vienmēr drīkst izvēlēties labākos gaļas
gabalus. Blakus minot, jāatzīmē, ka vīru pienākums vienmēr bija sarīkot
lielās upuru maltītes, kurās piedalījās dievi, un ka tajās briedis vai cits
kāds dzīvnieks bija upura lops. Sievietes nedrīkstēja piedalīties. Var arī
teikt, ka līdz pat pēdējam laikam mājastēvs vienmēr ir tas, kas gatavo
gaļas un zivju ēdienus (mans tēvs to darija vienmēr), nekad ne mājas-
māte. Viņas uzdevums bija gādāt par piena un miltu ēdieniem.

Andersu Fjølneru dēvē par "Sāmu Lenrūtu", "Sāmu Snorri" un vis-
beidzot arī par "Sāmu Homēru", kādu epitētu viņš tiešām pelnījis. Ar
saviem t.s. "viltojumiem", t.i. ar to, ka publicējis sāmu stāstījumu
tradīcijas saistītā formā, viņš tiem nodrošinājis vietu vēsturē. Šie stāsti,
lēģendas, teikas, mīti, lai kā mēs tos saucam, dzīvo vēl šobaltdien, gan
dažādos variantos un nomaļās vietās. Fjølners izcēla tos dienas gaismā
un atbrīvoja no "telpas ierobežojuma".

NORĀDES

- 1) Björn Collinder, "The Kalevala and its background", ARV XX, 44
- 2) Turpat, 45.

LITERATŪRA

Björn Collinder, Lapparna, Stockholm 1953 (The Lapps. New York
1949)

Björn Collinder, "The Kalevala and its background", ARV, 20 (Uppsala
1964)

Otto Donner, Lieder der Lappen. Helsingfors 1876

(Lappalasia laulaja. Helsingfors 1876)

Bo Lundmark, Anders Fjølner. — Samernas Homeros och diktningen
om solsönerna. Umeå 1979

Karl Bernhard Wiklund, Om Kalevala. Finnarnes nationalepos och
forskningen rörande detsamma. Stockholm 1901

-----, Om Lapparnes sång och poesi. Uppsala 1906.

BALTU FOLKLORA JAPĀNĀ

Andreja Pumpura latviešu tautas eposs "Lāčplēsis" iznāca japāņu tulkojumā 1954.gadā. Grāmatu izdeva grāmatu apgāds KONDANSHA, ietilpinot to sērijā "Pasaules ievērojamie literārie darbi" (skat. faksimilu nākamajā lpp.). Ipei Hukuro tulkojumu (kaut arī tulkots ar krievu valodas starpniecību) uzlūko par izcili labu.

Japāņu enciklopēdijā "Encyklopaedia Heibonsha" (16 sējumos) prof. Ikuo Murata (kas ir lietuviešu un latviešu valodas speciālists un tulko no šīm valodām tieši) vairākos nodalījumos devis precīzu informāciju gan par latviešu un lietuviešu folkloru un literatūru, gan par mūsu dainu kārtotāju Krišjāni Baronu, "Lāčplēša" autoru Andreju Pumpuru un dzejnieku Ausekli (skat. faksimilu):

スンフルス Andrejs Pumpurs

1841-1902

ラトビアの詩人。貧農の子として生まれ、ロシアおよびラトビアで長く軍人生活を送ったが、過去700年にわたってドイツ人とロシア人による屈辱的支配の苦難をなめてきた祖国の惨状を愁い、詩人アウセクリス Auseklis (1850-79)らとともにロマン主義・国民主義の文学運動に参画した。のちにラトビア国内のみならず、ソ連邦内でも有数の英雄叙事詩とたたえられる作品〈ラーチュブレシス、ラトビア民族の英雄〉(1888)を発表した。この作品は12-13世紀の史実と古くから伝わる歌謡、伝説を巧みに織り交ぜた英雄叙事詩で、ラトビアの独立(1921)に先駆け、同国人

の民族意識を覚醒させた。主人公ラーチュブレシスはラトビアに伝わる熊を母にもった伝説上の無敵の勇士で、ラトビアになだれこんできたドイツのリボニア騎士団を次々と迎え討つが、はかりごとにより自分の秘密の弱点(母から受けついだ熊の耳)を敵に知られ、悲劇的最期を遂げる。この叙事詩には、ラトビア人の神々の集会、悪魔と魔女の妖怪談、主人公と美姫ライムドゥオタとの悲恋、ラトビアに今も伝わる歌祭りの夏至祭の光景など、古きよき時代のラトビアが描かれており、同国の初期の歴史、フォークロア、風習を知るうえで格好の資料である。優れた邦訳(袋一平訳「勇士ラチブレシス」)1959)がある。
村田 勉夫

狼牙

講談社版 世界名作全集

SUMMARIES IN ENGLISH (and GERMAN)

VELTA RŪĶE-DRAVIŅA, A Latvian Folk Song with Numerous Variants (Upe nesa ozoliņu)

The author analyzes the variants of the popular Latvian folk song about an oak inhabited by bees which is carried away by a strong stream. This song was published in "Latvju Dainas" by Kr.Barons as No. 30368, and corresponding texts can be found in "Latviešu tautasdziesmas" recently published in Riga. The song texts are examined with regard to the number of variants and their local distribution, differences in the length of the song, the metric structure, phonetic, morphological, lexical and syntactic variants. The comparison of the variants of this song in these two editions also reveals diachronic changes.

DAGNIJA ŠLEIERE & VELTA RŪĶE-DRAVIŅA, Exhibition of Latvian Folk Song Editions at the Eighth Conference on Baltic Studies in Scandinavia in Stockholm in June 1985

This exhibition contained the six volume "Latvju Dainas" edition compiled by Krišjānis Barons, published between 1894 and 1915, as well as other Latvian folk song editions from 1912-1985, including both standard collections and smaller selections.

Materials for this exhibition were provided by Baltiska Institutet, Centrum för baltiska studier (University of Stockholm), Västerås Stadsbibliotek and private collections in Stockholm and Bonn. The exhibition was organized by Baltiska Institutet (Dagnija Šleiere and Velta Rūķe-Draviņa).

AIJA PRIEDĪTE, "The Power" by Mārtiņš Zīverts and "The Flies" by Jean Paul Sartre

Two authors with very different backgrounds, programs and styles deal in their works with how man experiences power. Both works were written during periods of military occupation during the Second World War. Even though M.Zīverts writes his work in Latvia and Sartre in France, there exist many parallels in these works.

JURIS THARS, Illustrations of Latvian Folk Songs

J. Thars provides a survey of Latvian folk song illustrations (graphic works, drawings, water-colours) found in folk song collections, other folkloric publications, as well as in ABC-books and schoolbooks. Special attention is devoted to the development of this tradition of illustrations during the 20th century and to the artistic features which characterize the works of individual illustrators. Popular graphic signs as symbols used in these illustrations are analyzed in detail (e.g. the images of the Latvian national musical instrument "kokle", the oak, such ornaments as the swastika, sun-sign "saulīte", star-sign "zvaigznīte", etc.).

ARVĪDA MUCHKA, New Data concerning the Latvian Author Ivande Kaija
The Latvian journalist Arvīda Muchka (1903-1972) has in her diaries from the Second World War left behind her reminiscences of her close acquaintance Ivande Kaija, a feminist and popular novelist in the 1920's. Some fragments of A.Muchkas diary concerning Ivande Kaijas death and her funeral-ceremony are published here.

HOLGER DOHNHAMMAR, The Latvian Author Jānis Jaunsudrabiņš in Smiltene, Latvia

H.Dohnhammar describes his first meeting with Jānis Jaunsudrabiņš in Smiltene (Vidzeme, Latvia). He, together with other children, met J.Jaunsudrabiņš while angling during a summer vacation in the country.

AUSTRIS GRASIS, BARBA oder BAIBA. Nocheinmal zum Namen Baibas in J.Rainis Drama "Pūt, vējiņi!"

Die weibliche Hauptperson in Jānis Rainis Drama "Pūt, vējiņi!" ist teils mit dem Namen "Barba", teils "Baiba" sowie verschiedenen Deminutiva benannt. Beides sind verschiedene lettische Formen des Namens "Barbara".

Bisher sind diese verschiedenen Formen lediglich als Inkonsequenzen in Rainis Schreibung angesehen worden. Eine Analyse des Kontexts, in dem die verschiedenen Namensformen gebraucht werden, ergab jedoch eine klare funktionelle Verteilung: Der Name "Barba" wird von denjenigen Personen benutzt, die Baiba feindlich gegenüberstehen, und symbolisiert den misslichen sozialen Status der Trägerin. Der Name "Baiba" dagegen wird von den Baiba wohlgesinnten Personen benutzt und steht als Symbol für die positiven Eigenschaften, das freundliche, entgegenkommende, aber furchtsame Wesen Baibas.

E.AGOSTON-NIKOLAVA, Birds and Symbols in South Slavic Oral Narrative Poetry

Symbols of birds in South Slavic oral narrative poetry are part of a socialized natural world, in which plants, birds, animals and men play distinct cultural roles. At the core of this symbolism lies the conception of the world as a threefold vertical system:

heaven
earth
underworld.

Birds dwell on the tops of the trees and serve as a link with life after death. They are God's messengers, boders of good or bad news. A considerable number of Bulgarian and Serbo-Croat poems depict various metamorphosis. Both men and women, but especially mothers and sisters, with or without the help of God, turn into birds (doves, falcons, eagles, cuckoos) in order to warn or relate a tale of devastation.

The semiotic sign "bird" has several connotations: man's soul, God's messenger, a hero's friend, a mother (sister) in grief. Taken as a whole, the corpus of songs reveals the predominant Slavic world-view of man as a part of nature. In a complex interaction of symbols, nature is placed in the semiotic model of the world.

LOUISE BÄCKMAN, *Sons of the Sun. On Saami Epic Poetry*

The article contains a brief introduction to the narrative tradition of Saami folklore. It is not known how these narratives are transmitted from one generation to another, whether by the singing or by the reciting of poetry.

In the 1840s some songs were published which followed the metre of the Finnish runo-songs, but whose motifs were of Saami origin. The author of these songs was Anders Fjellner, vicar of a congregation in the Swedish Lappmarks and a Saami by birth.

BALTIC FOLK-LORE IN JAPAN

Ippei Hukuro's Japanese translation of the Latvian folk epic "Lāčplēsis" of Andrejs Pumpurs appeared in 1954 as a part of KODANSHA publishing house's "Important Works in World Literature" series. (Facsimile I).

Ikuo Murata has written several articles about the Latvian poets A.Pumpurs and Auseklis (Facsimile II) and Baltic folk-lore in the Japanese Encyclopedia HEIBONSHA.

SATURRĀDIS

INDULIS RANKA	Dziedātājas6
VELTA RŪĶE-DRAVIŅA	"Upe nesa ozoliņu". Tautasdziesma ar daudziem variantiem7
AIJA PRIEDĪTE	Mārtiņa Ziverta "Vara" — ŽANA POLA SARTRA "MUŠAS". Laikmeta izaicinājums Zivertam un Sartram?25
DAGNIJA ŠLEIERE VELTA RŪĶE-DRAVIŅA	Latviešu tautasdziesmu krājumi grāmatu izstādē Stokholmā40
JURIS TĀRS	Tautasdziesmu ilustrācijas58
ARVĪDA MUCHKA	Par Ivandes Kaijas pēdējām dienām un bērēm91
H.DOHNHAMMAR	Jānis Jaunsudrabiņš Smiltēnē94
AUSTRIS GRASIS	Barba vai Baiba? Vēlreiz par Baibas vārdu J.Raiņa lugā "Pūt, vējiņi!"97
E.AGOSTON-NIKOLAVA LUĪZE BEKMANE (LOUISE BÄCKMAN)	Par putniem un simboliem. Saules dēli. Par sāmu tautas dzeju	.109 116
BALTU FOLKLORA JAPĀNĀ.		.122
SUMMARIES IN ENGLISH (AND GERMAN)		.124
SATURRĀDIS		.127
CONTENTS		.128

CONTENTS

INDULIS RANKA	The Female Singers 6
VELTA RŪĶE-DRAVIŅA	A Latvian Folk Song with Numerous Variants (Upe nesa ozoliņu) 7
AIJA PRIEDĪTE	"The Power" by Mārtiņš Zīverts and "The Flies" by Jean Paul Sartre . . 25
DAGNIJA ŠLEIERE VELTA RŪĶE-DRAVIŅA	Exhibition of Latvian Folk Song Editions at the Eighth Conference on Baltic Studies in Scandinavia in Stockholm in June 1985 40
JURIS THARS	Illustrations of Latvian Folk Songs 58
ARVĪDA MUCHKA	New Data concerning the Latvian Author Ivande Kaija 91
H.DOHNHAMMAR	The Latvian Author Jānis Jaunsudrabiņš in Smiltene, Latvia. . . . 94
AUSTRIS GRASIS	Barba oder Baiba. Nocheinmal zum Namen Baibas in J.Rainis "Pūt, vējiņi!"
E.AGOSTON-NIKOLAVA	Birds and Symbols in South Slavic Oral Narrative Poetry 109
LOUISE BÄCKMAN	Sons of the Sun. On Saami Epic Poetry 116
BALTIC FOLK-LORE IN JAPAN	122
SUMMARIES IN ENGLISH (AND GERMAN)	124
SATURRĀDIS	127
CONTENTS	128

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308118748

ZARI - 86 maksā: 70 kr. (ieskaitot porto) Zviedrijā
9 ASV dolāri (ieskaitot porto)
citās valstīs
Price incl.porto: 70 SEK (Sweden)
9 US dollars (other countries)

Dabūjami: BALTISKA INSTITUTET
Distribution: Box 162 73
S - 103 25 Stockholm
Postgiro: 25 58 71 - 6

12008-3
377